

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Διερεύνηση των Στοιχείων που Χαρακτηρίζουν τις Συντροφικές Σχέσεις μεταξύ
Ατόμων Με Οπτική Αναπηρία και Βλεπόντων

Της Καψάλη Αναστασίας

Επιβλέποντες Καθηγητές: Αργυρόπουλος Βασίλης

Σταυρούση Παναγιώτα

ΒΟΛΟΣ 2012

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 10634/1
Ημερ. Εισ.: 23-08-2012
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΠΕΑ
2012
ΚΑΨ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Διερεύνηση των Στοιχείων που Χαρακτηρίζουν τις Συντροφικές Σχέσεις μεταξύ
Ατόμων Με Οπτική Αναπηρία και Βλεπόντων**

Καψάλη Αναστασία

Επιβλέποντες Καθηγητές: Αργυρόπουλος Βασίλης
Σταυρούση Παναγιώτα

ΒΟΛΟΣ 2012

Για την στήριξη και την βοήθεια κατά την εκπόνηση της παρούσας έρευνας θα ήθελα να ευχαριστήσω αφενός τους επιβλέποντες καθηγητές μου και αφετέρου το Σωματείο Ατόμων με Αναπηρία Όρασης Ν. Μαγνησίας: «ΜΑΓΝΗΤΕΣ ΤΥΦΛΟΙ» και τα ζευγάρια που δέχθηκαν να συμμετέχουν.

Περιεχόμενα

1.Εισαγωγή	4
2. Στοιχεία Κοινωνικής και συναισθηματικής ανάπτυξης	5
2.1. Κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη βλεπόντων	5
2.1.1 Γενικά στοιχεία	5
2.1.2. Αναπτυξιακές θεωρίες.....	6
2.1.3. Κοινωνικοποίηση	7
2.1.4. Ανάπτυξη της προσωπικότητας.....	8
2.1.5. Επιρροή του περιβάλλοντος.....	9
2.1.6. Η σημασία της φιλίας	9
2.1.7. Κοινωνική αποδοχή	11
2.1.8. Η περίοδος της εφηβείας	12
2.1.9. Αυτο-εκτίμηση	12
2.1.10. Προσωπικές σχέσεις	13
2.1.11. Κοινωνική επάρκεια	14
2.2. Κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη ατόμων με Σ.Π.Ο.....	15
2.2.1. Ο ρόλος της όρασης στην κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη	15
2.2.2. Η περίοδος της εφηβείας	15
2.2.3. Μετάβαση στην ενήλικη ζωή	16
2.2.4. Δεξιότητες ανεξάρτητης διαβίωσης - αυτονομία.....	16
2.2.5. Προσωπικές σχέσεις	17
2.2.6. Στάσεις βλεπόντων απέναντι στην κοινωνική αλληλεπίδραση με τυφλούς	19
2.2.7. Σύνοψη	20
3. Μεθοδολογία.....	20
3.1. Δείγμα της έρευνας	20
3.2. Μέθοδος συλλογής δεδομένων	21
3.3.Ανάλυση των δεδομένων – Κωδικοποίηση.....	22
3.4. Αξιοπιστία	27
4. Παρουσίαση αποτελεσμάτων	32
4.1. Εισαγωγή	32
4.2 Αποτελέσματα βλεπόντων μελών (N= 7, 6 γυναίκες, 1 άνδρας).	34
4.2.1. Προηγούμενες εμπειρίες.....	34
4.2.2. Πρώτες εντυπώσεις	34

4.2.3. Επικοινωνία	35
4.2.4 Συμμετοχή στα κοινά.....	36
4.2.5. Αποτελέσματα τη απώλειας όρασης.....	37
4.2.6. Συντροφικότητα.....	38
4.2.7. Κοινωνική αλληλεπίδραση	39
4.2.8. Προσωπικές απόψεις	42
4.3. Αποτελέσματα μελών με απώλεια όρασης (N: 7, 6 άνδρες και 1 γυναίκα)	43
4.3.1. Προηγούμενες εμπειρίες.....	43
4.3.2. Πρώτες εντυπώσεις	43
4.3.3. Επικοινωνία	44
4.3.4. Συμμετοχή στα κοινά.....	45
4.3.5. Αποτελέσματα της απώλειας όρασης	45
4.3.6. Συντροφικότητα.....	47
4.3.7. Κοινωνική αλληλεπίδραση	48
5. Συζήτηση-Συμπεράσματα.....	52
5.1. Εισαγωγή	52
5.2. Άξονες Συζήτησης	53
5.2.1. Πρώτες εντυπώσεις	53
5.2.2. Προηγούμενες εμπειρίες.....	56
5.2.3. Επικοινωνία	57
5.2.4. Συμμετοχή στα κοινά.....	59
5.2.5. Τα αποτελέσματα της τύφλωσης	60
5.2.6. Συντροφικότητα.....	65
5.2.7. Κοινωνική αλληλεπίδραση	68
5.2.8. Προσωπικές αντιλήψεις	74
5.2.9. Θετική κοινωνική υποστήριξη και αποδοχή	76
5.2.10. Συμπεράσματα	77
5.3. Περιορισμοί-βελτιώσεις	78
5.4. Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα	78
6. Βιβλιογραφία.....	80
6.1 Ελληνόγλωσση.....	80
6.2. Ξενόγλωσση και μεταφράσεις ξένων έργων	81
7. Παράρτημα	88
7.1. Άτομο με Σ.Π.Ο.:	88

7.2. Βλέπον άτομο:	90
--------------------------	----

1.Εισαγωγή

Κύριο θέμα της παρούσης έρευνας είναι η μελέτη των χαρακτηριστικών που αναπτύσσονται σε σχέσεις που συνάπτονται μεταξύ ατόμων με και χωρίς προβλήματα όρασης. Η έρευνα εστίασε κυρίως σε σχέσεις που χαρακτηρίζονται συντροφικές. Το περιορισμένο εύρος ερευνών στον συγκεκριμένο τομέα αλλά και το ενδιαφέρον που περιβάλλει τις σχέσεις τέτοιας μορφής, αποτέλεσε τους βασικότερους λόγους επιλογής του θέματος.

Στο σημείο αυτό εύλογα θα μπορούσε κάποιος να αναρωτηθεί πώς μπορεί να συνδέεται το παραπάνω θέμα με την Ειδική Αγωγή. Η μελέτη του συγκεκριμένου θέματος, θα μπορούσε να μας δώσει στοιχεία σχετικά με τα χαρακτηριστικά των σχέσεων που διακρίνονται και που ενδεχομένως αναπτύσσονται μεταξύ ενός ατόμου με Σοβαρά Προβλήματα Όρασης (Σ.Π.Ο.) και ενός βλέποντα, τα οποία πιθανώς να μας οδηγήσουν στον εντοπισμό εκείνων των χαρακτηριστικών και ενδεχομένως των κοινωνικών δεξιοτήτων που επιτρέπουν σε ένα άτομο με Σ.Π.Ο. και ένα χωρίς Σ.Π.Ο. να δημιουργήσουν και να διατηρούν μια τόσο ιδιαίτερη σχέση. Με δεδομένο ότι η διδασκαλία των κοινωνικών δεξιοτήτων μπορεί να ξεκινήσει όταν ακόμη τα παιδιά βρίσκονται σε μικρή ηλικία, ο ειδικός παιδαγωγός, έχει το χρονικό περιθώριο που του επιτρέπει να εξασφαλίσει το κατάλληλο περιβάλλον και να διδάξει αποτελεσματικά διάφορες κοινωνικές δεξιότητες που θα χρησιμεύσουν στους μαθητές του ώστε να ενταχθούν ομαλά και να συμμετέχουν σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής πραγματικότητας.

Επιπροσθέτως, σχετικά με τα δεδομένα της έρευνας, αυτά συγκεντρώθηκαν από την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας αλλά και από την πραγματοποίηση ποιοτικών συνεντεύξεων σε επτά ζευγάρια αποτελούμενα από ένα βλέπον κι από ένα μέλος με σοβαρά προβλήματα όρασης. Όσον αφορά στα βιβλιογραφικά δεδομένα, εφόσον το θέμα των προσωπικών σχέσεων εντάσσεται στην ευρύτερη κατηγορία των κοινωνικών σχέσεων, απαραίτητη ήταν η αναφορά στα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης κοινωνικής και συναισθηματικής ανάπτυξης, στους παράγοντες που την επηρεάζουν, στην σημασία των στάσεων και των προσδοκιών της κοινωνίας απέναντι στα άτομα με οπτική αναπηρία και στις σχέσεις που αυτά συνάπτουν. Ειδικότερα, η παρούσα εργασία αποτελείται από επτά βασικά μέρη. Αρχικά, η προκείμενη εισαγωγή αποτελεί το πρώτο τμήμα της εργασίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο

παρατίθενται τα βιβλιογραφικά στοιχεία που αφορούν στην κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη τόσο των βλεπόντων όσο και των ατόμων με οπτική αναπηρία. Έπειτα, στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα μεθοδολογικά στοιχεία της έρευνας όπως ο τρόπος καταγραφής, κατηγοριοποίησης και ανάλυσης των δεδομένων, κάποια από τα χαρακτηριστικά του δείγματος που συμμετείχε στην έρευνα καθώς και στοιχεία αξιοπιστίας. Στην συνέχεια, το τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας αφιερώθηκε στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων όπως αυτά προέκυψαν από τις συνεντεύξεις. Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων ακολούθησε τους άξονες της κατηγοριοποίησης. Το πέμπτο κεφάλαιο της εργασίας περιλαμβάνει την συζήτηση των αποτελεσμάτων την εμβάθυνση σε ορισμένα σημεία αλλά και την σύνδεσή τους με στοιχεία της υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Έπειτα, στο έκτο κεφάλαιο παρατίθενται όλες οι βιβλιογραφικές πηγές που χρησίμευσαν κατά την συγγραφή της παρούσας εργασίας. Τέλος, το έβδομο μέρος αποτελεί το παράρτημα όπου και τοποθετήθηκαν οι οδηγοί των συνεντεύξεων.

2. Στοιχεία Κοινωνικής και συναισθηματικής ανάπτυξης

2.1. Κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη βλεπόντων

2.1.1 Γενικά στοιχεία

Η κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των ανθρώπων, φαίνεται πως απασχολεί ιδιαίτερα τους επιστήμονες τον τελευταίο καιρό. Αυτό αποδεικνύεται από το εύρος της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας για το συγκεκριμένο ζήτημα. Μεγάλη είναι επίσης και η σημασία που αποδίδεται στην κοινωνική ανάπτυξη και αλληλεπίδραση του ατόμου με τους συνανθρώπους του. Χαρακτηριστική είναι η άποψη σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι μαθαίνουν και κατανοούν τον κόσμο μέσα από την συναναστροφή και την αλληλεπίδραση τους με τους άλλους ανθρώπους (Roe, 2008). Στη συνέχεια, κοινή παραδοχή των επιστημόνων είναι το γεγονός ότι τόσο η κοινωνική όσο και η συναισθηματική ανάπτυξη του ανθρώπου ξεκινά από την στιγμή που η μητέρα παίρνει το μωρό στην αγκαλιά της. Εκείνο είναι το σημείο έναρξης της αλληλεπίδρασης του παιδιού με το περιβάλλον του. Η αλληλεπίδραση αυτή είναι πολύ ουσιώδης καθώς με αυτό τον τρόπο οι άνθρωποι μαθαίνουν και κατανοούν τον κόσμο γύρω τους (Roe, 2008).

2.1.2. Αναπτυξιακές θεωρίες

Σημαντικό είναι το γεγονός ότι οι περισσότεροι επιστήμονες συμφωνούν στο διαχωρισμό της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης σε στάδια, ωστόσο η διαφορά στις απόψεις τους έγκειται στο ακριβές ηλικιακό εύρος του εκάστοτε σταδίου και στα στοιχεία που το χαρακτηρίζουν. Κρίνεται επομένως σημαντική η αναφορά μας στις περισσότερο διαδεδομένες θεωρίες οι οποίες περιγράφουν την ανάπτυξη και την εξέλιξη των κοινωνικών και συναισθηματικών χαρακτηριστικών του ατόμου. Στο σημείο, αυτό θα πρέπει να σημειωθεί πως σε καμία περίπτωση, σκοπός του παρόντος κειμένου δεν είναι η κριτική ανασκόπηση των θεωριών αυτών. Εν προκειμένω, πριν προχωρήσουμε στην αναφορά των βασικών σημείων των πιο διαδεδομένων επιστημονικών θεωρήσεων, καλό θα ήταν να προσδιορίσουμε τους όρους την κοινωνικής και συναισθηματικής ανάπτυξης. Ο S. Freud (στο Cole & Cole, 2001) περιέγραψε την κοινωνική ανάπτυξη σαν μια διαδικασία αποτελούμενη από δυο διαστάσεις το ίδιο σημαντικές οι οποίες μάλιστα λειτουργούν και εξελίσσονται συγχρόνως. Κατά την μια διάσταση, το άτομο εντάσσεται και προσαρμόζεται στο κοινωνικό σώμα (κοινωνικοποίηση) ενώ ταυτόχρονα, η άλλη διάσταση λειτουργεί βοηθώντας το άτομο να διατηρήσει την δική του προσωπική ταυτότητα (προσωπικότητα).

Μεγαλώνοντας, η κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη του ανθρώπου υποστηρίζεται ότι διέρχεται από κάποια στάδια κατά τα οποία η συμπεριφορά του επηρεάζει και επηρεάζεται με διαφορετικό τρόπο. Τα στάδια αυτά χωρίζονται κυρίως με βάση τις ηλικιακές περιόδους του ατόμου. Επί παραδείγματι, σύμφωνα με τον Erikson (στο Wilt, Cox, & McAdams, 2010), η ψυχική και κοινωνική ανάπτυξη του ανθρώπου χωρίζεται σε οχτώ στάδια. Τα στάδια αυτά διακρίνονται με βάση την ηλικία του ανθρώπου και τα οποία χαρακτηρίζονται και στοιχειοθετούνται από «δυνάμεις» που αντιδιαστέλλονται μεταξύ τους. Το πρώτο στάδιο του Erikson, αναφέρεται στο πρώτο έτος ζωής του ανθρώπου. Οι δυνάμεις που συγκρούονται είναι αυτές της εμπιστοσύνης και της δυσπιστίας εφόσον σε αυτή την ηλικία το παιδί θα μάθει είτε να εμπιστεύεται είτε να μην εμπιστεύεται τους ενήλικες. Με την ίδια λογική ακολουθούν τα υπόλοιπα επτά στάδια της θεωρίας αυτής. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως σε κάθε στάδιο, τα επιτεύγματα των προηγούμενων σταδίων παρέχουν τα εχέγγυα για τη διαχείριση των προκλήσεων που χαρακτηρίζουν τα επόμενα αναπτυξιακά στάδια (Newman & Newman, 2007).

Μια άλλη, ιδιαίτερα γνωστή θεωρία, σε όλους όσους ασχολούνται με την εκπαίδευση και τη μελέτη των γνωστικών διαδικασιών, είναι αυτή της «κοινωνικής μίμησης» ή αλλιώς «μοντελοποίησης». Κύρια θέση της παραπάνω θεώρησης είναι η έμφυτη τάση των παιδιών, κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, να μιμούνται συγκεκριμένα άτομα τα οποία εκλαμβάνουν ως σημαντικά (Newman & Newman, 2007). Η μοντελοποίηση αποτελεί κι έναν πολύ αποτελεσματικό τρόπο μάθησης (Βοσνιάδου, 1992). Τα άτομα που συνήθως επιλέγουν να μιμηθούν τα παιδιά είναι είτε πρόσωπα του οικείου περιβάλλοντός τους, είτε ανθρώπους με κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στους οποίους προσπαθούν να μοιάσουν. Οι άνθρωποι οι οποίοι παρατηρούνται και «προκαλούν» τα παιδιά να τους μιμηθούν ονομάζονται «μοντέλα» (Newman & Newman, 2007). Κατά τη διαδικασία της κοινωνικής μάθησης, τα παιδιά είναι δυνατόν να εσωτερικεύσουν τόσο άσχημες όσο και κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές. Μια άλλη βασική παράμετρος της παραπάνω θεώρησης είναι το γεγονός ότι η κοινωνική μάθηση μέσω της κοινωνικής μίμησης μπορεί να πραγματοποιηθεί σε οποιαδήποτε ηλικία. Όπως είναι βέβαια φυσικό, τα μιμούμενα «μοντέλα» διαφοροποιούνται καθώς το άτομο μεγαλώνει, η διαδικασία μολαταύτα είναι η ίδια. Υπό το πρίσμα της «μοντελοποίησης», οι διάφορες απαραίτητες για την κοινωνική και συναισθηματική εξέλιξη δεξιότητες είναι δυνατόν να αφομοιωθούν αβίαστα και ασυνείδητα από το παιδί στα πλαίσια της καθημερινότητάς του (Sacks & Silberman, 2009). Βασικός υποστηρικτής της θεωρίας που περιγράψαμε μέχρι τώρα ήταν ο Albert Bandura.

2.1.3. Κοινωνικοποίηση

Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία, ο κύριος μηχανισμός επίτευξης της κοινωνικοποίησης είναι η ταύτιση (Βοσνιάδου, 1992· Cole & Cole, 2001). Η μητέρα ενός παιδιού για αρκετό καιρό είναι ίσως το πιο σημαντικό πρόσωπο στη ζωή του και αποτελεί μάλιστα το κέντρο της πορείας του παιδιού προς την κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη. Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της ψυχαναλυτικής θεωρίας, η πορεία αυτή διαφέρει ανάλογα με το φύλο του παιδιού. Ειδικότερα, τα κορίτσια αναπτύσσονται κοινωνικά μέσω της «ταύτισης», μέσω της μίμησης δηλαδή της συμπεριφοράς της μαμάς με την οποία έχουν το ίδιο φύλο. Από την άλλη πλευρά, τα αγόρια, αντιλαμβανόμενα τη διαφορά τους με τη μαμάς τους, αναπτύσσονται αποφεύγοντας συμπεριφορές που την αντιπροσωπεύουν. Σ' αυτή τη περίπτωση, η διαδικασία που ακολουθούν τα αγόρια είναι η «διαφοροποίηση». Τόσο η ταύτιση όσο

και η διαφοροποίηση ενδυναμώνονται και εδραιώνονται είτε αποδυναμώνονται και εξαλείφονται από τον τρόπο με τον οποίο ενισχύονται από το οικογενειακό περιβάλλον (Cole & Cole, 2001).

Παραπάνω, αναφερόμενοι στην έννοια της κοινωνικοποίησης την περιγράψαμε αδρώς ως την ένταξη του ατόμου στο κοινωνικό σώμα. Στην πραγματικότητα, η κοινωνικοποίηση συνιστά μια πολύπλοκη διαδικασία με πολλές παραμέτρους. Από τη σκοπιά της Κοινωνικής Ψυχολογίας, η κοινωνικοποίηση εκλαμβάνεται ως η διεργασία μέσα από την οποία τα άτομα αφομοιώνουν τους κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς, τα συστήματα πεποιθήσεων και στάσεων που εξοπλίζουν ένα άτομο ώστε να λειτουργεί ικανοποιητικά ως μέλος του κοινωνικού συνόλου (Durkin, 2007). Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης συνδέεται άρρηκτα και με την δημιουργία της προσωπικότητας (έννοια για την οποία θα μιλήσουμε παρακάτω) καθώς το παιδί παίρνει τις απαραίτητες πληροφορίες για τον εαυτό του από τον κοινωνικό του περίγυρο οι οποίες το βοηθούν να αποκτήσει επίγνωση των σκέψεων και των συναισθημάτων του (Βοσνιάδου, 2007)

2.1.4. Ανάπτυξη της προσωπικότητας

Στη συνέχεια, όπως έχει προειπωθεί άλλωστε, καθώς το παιδί κοινωνικοποιείται, την ίδια στιγμή «χτίζεται» και η ατομική του προσωπικότητά . Η προσωπικότητα πρόκειται για ένα μοναδικό σχήμα συναισθημάτων και νοητικών ικανοτήτων του παιδιού (Cole & Cole, 2001) το οποίο ενυπάρχει από την στιγμή της γέννησης ωστόσο διαπλάθεται καθώς το άτομο ωριμάζει (Παπαδόπουλος, 1997) και αποκτά εμπειρίες από στενές σχέσεις (Asendorpf & Wilpers, 1998) . Επίσης, κάποια από τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου είναι δυνατόν να διαφαίνονται από πολύ μικρή ηλικία εφόσον έχουν τις βάσεις τους σε «εγγενείς-έμφυτους» παράγοντες (Γαλανάκη, 2003). Επίσης, ή έννοια της προσωπικότητας χρησιμοποιείται και για την περιγραφή των διαφορών εκείνων που αφορούν στον τρόπο που τα άτομα σχετίζονται με τους ανθρώπους και τα αντικείμενα του περιβάλλοντός τους (Bee, 1997). Πιο συγκεκριμένα, τα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης προσωπικότητας φαίνεται να επηρεάζουν ως ένα βαθμό και τις διαφορές στον τρόπο σύναψης και διαμόρφωσης των προσωπικών σχέσεων του κάθε ατόμου (Γαλανάκη, 2003). Κάποια από τα στοιχεία της ανθρώπινης προσωπικότητας είναι η

αυτό-αντίληψη και η προσωπική ταυτότητα. Ειδικότερα, η δημιουργία όπως και η διατήρηση της ατομικής και προσωπικής ταυτότητας κατά τη διάρκεια της κοινωνικής ανάπτυξης είναι πολύ βασική. Σημαντικό κομμάτι της προσωπικότητάς μας συνιστά και η ταυτότητα του ρόλου του φύλου. Επιρροή του περιβάλλοντος

2.1.5. Επιρροή του περιβάλλοντος

Παράλληλα με τις θεωρίες που έχουν αναφερθεί ως τώρα είναι, σημαντική επιρροή που ασκούν οι ενήλικες του περιβάλλοντός στην κοινωνικοσυναισθηματική πορεία των μικρών παιδιών. Πιο συγκεκριμένα, οι ενήλικες εμπλέκονται στην μετάδοση των κοινωνικών κανόνων στα μικρά παιδιά και κατά συνέπεια στην διαδικασία της κοινωνικοποίησής τους. Οι κανόνες αυτοί σχετίζονται κατά κόρον με την ποιότητα τόσο των συναισθημάτων όσο και της συμπεριφοράς των παιδιών ώστε αυτά να εκπληρώνουν τους κοινωνικούς τους ρόλους και να είναι κοινωνικά αποδεκτά. Επίσης, οι ενήλικες έχουν τον τελευταίο λόγο στην επιλογή των πλαισίων που θα ενταχθεί και θα αλληλεπιδράσει κάθε φορά το παιδί τα οποία από μόνα τους αποτελούν ένα ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα της κοινωνικο-συναισθηματικής εξέλιξης του παιδιού (Cole & Cole, 2001). Ακόμη, η φύση των πλαισίων αυτών είναι καθ' όλα δυναμική εφόσον, όσο το άτομο μεγαλώνει και αναπτύσσεται, αυτά υπόκεινται σε αλλαγές και διευρύνονται εμπλουτίζοντας έτσι και τις κοινωνικές του γνώσεις.

2.1.6. Η σημασία της φιλίας

Το παιδί μεγαλώνοντας, αφιερώνει όλο και περισσότερο χρόνο στους συνομηλίκους του και λιγότερο στους γονείς του (Hill & Stafford στο Cole & Cole, 2001). Με λίγα λόγια, το παιδί διέρχεται από το στάδιο ανάπτυξης φιλικών σχέσεων με τους συνομηλίκους του. Η φάση αυτή στη ζωή του παιδιού, φαίνεται να έχει βαρύνουσα σημασία για τους ψυχολόγους της ανάπτυξης καθώς θεωρείται ένας από τους πολύ βασικούς στόχους που το παιδί θα πρέπει να επιτύχει κατά την διάρκεια της ανάπτυξής του (Γαλανάκη, 2003). Πιο, συγκεκριμένα, κατά την αλληλεπίδραση με τους συνομηλίκους του, το παιδί έρχεται αντιμέτωπο με πρωτόγνωρες καταστάσεις οι οποίες δυνητικά μπορούν να το οδηγήσουν στην απόκτηση νέων γνωστικών και κοινωνικών δεξιοτήτων (Hartup, 1992). Πέρα από την γνωστική αξία της φιλίας μεταξύ των συνομηλίκων, οι επιστήμονες αναγνωρίζουν και την συναισθηματική της αξία εφόσον μέσα από τις φιλίες τους τα παιδιά διασκεδάζουν και διαχειρίζονται το άγχος τους (Roe, 2008). Επιπλέον, οι φιλίες φαίνεται πως συμβάλουν και στην

αντιμετώπιση πιο δύσκολων καταστάσεων από το άτομο καθώς υποστηρίζεται πως συμβάλουν στην άμβλυνση ψυχοπαθολογικών ζητημάτων (Stassen Berger, 2006). Αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι απ' αυτή την ηλικία και μέσα από τα ομαδικά παιχνίδια, τα παιδιά, πιθανότατα για πρώτη φορά, έρχονται σε επαφή με ρητούς κανόνες. Ειδικότερα, τα παιχνίδια με κανονισμούς, εξοικειώνουν το παιδί με τους κανόνες που διέπουν την κοινωνική μας ζωή, όπως για παράδειγμα τους κανόνες συμπεριφοράς. Η φιλία εξάλλου προϋποθέτει την ένταξη και την προσαρμογή του παιδιού στην ομάδα των συνομηλίκων η οποία με την σειρά της συμβάλει στην μετέπειτα κοινωνική και συναισθηματική προσαρμογή του ατόμου. (Γαλανάκη, 2003). Υπάρχει έτσι η πεποίθηση ότι τα παιδιά τα οποία έχουν επιτυχημένες φιλίες, είναι πιθανόν, στις μελλοντικές τους αλληλεπιδράσεις να προσαρμόζονται πιο εύκολα συγκριτικά με τα παιδιά που δεν μπόρεσαν να έχουν επιτυχημένη αλληλεπίδραση με τους συνομηλίκους τους (Parker, Rubin, Price, & De Rosier, στο Cole & Cole, 2001). Βέβαια, μπορεί η συμβολή της φιλίας στην ψυχική υγεία του ατόμου να έχει τεκμηριωθεί από πλήθος ερευνών, παρ' όλα αυτά, δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτοι και να αποδώσουμε την ποιότητα της κοινωνικής ανάπτυξης εξ' ολοκλήρου στις συναλλαγές με τους συνομηλίκους (Γαλανάκη, 2003· Cole & Cole, 2001).

Η ανάπτυξη φιλιών ωστόσο δεν είναι γνώρισμα ενός μόνο αναπτυξιακού σταδίου μιας και οι άνθρωποι γνωρίζουν άλλους ανθρώπους και συνάπτουν φιλικές σχέσεις καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Ακολουθώντας τον παραπάνω συλλογισμό, οι κοινωνικές δεξιότητες που απαιτούνται για τη δημιουργία φιλικών δεσμών χρειάζεται να μεταχειρίζονται από τα άτομα και να εμπλουτίζονται διαρκώς. Τώρα, οι λόγοι που προτιμούμε κάποια συγκεκριμένα άτομα για φίλους περισσότερο από κάποια άλλα είναι μια ενδιαφέρουσα διάσταση της επιστημονικής έρευνας στο πεδίο των φιλικών δεσμών. Διάφορα επιστημονικά δεδομένα καταδεικνύουν μερικούς λόγους-συνθήκες που όταν ισχύουν ευνοούν την ανάπτυξη φιλιών και που δεν διαφέρουν σημαντικά από το ένα αναπτυξιακό στάδιο στο άλλο. Εν προκειμένω, σύμφωνα με την κοινωνική ψυχολογία, κάποιες φορές αρκεί και μόνο η φυσική συνύπαρξη δυο προσώπων για να αναπτυχθεί φιλικός δεσμός μεταξύ τους (Buunk, 2007). Όμως, ο πιο σημαντικός ίσως λόγος που ευνοείται η ανάπτυξη φιλιών είναι η ομοιότητα μεταξύ των προσώπων που εμπλέκονται. Η ομοιότητα αυτή μπορεί να αφορά στις στάσεις των προσώπων αυτών απέναντι σε κάποια θέματα αλλά και στις προτιμήσεις τους σχετικά με δραστηριότητες κατά τον ελεύθερό τους χρόνο (Werner

& Parmelee, 1979· Stassen Berger, 2006) ή ακόμη και στις εμπειρίες του (Rosenblum, 1998). Τέλος, διάφορες εκφάνσεις της κοινωνικοσυναισθηματικής εξέλιξης, υποστηρίζεται ότι επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό το άτομο σε όλα τα στάδια ανάπτυξής του χωρίς βέβαια αυτό να είναι απόλυτο. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι και οι παιδικές φιλίες. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με έρευνα (Véronneau & Dishion, 2010) υπάρχει μεγάλη συσχέτιση μεταξύ της ποιότητας της παιδικής φιλίας με τη γενικότερη κοινωνική προσαρμογή και τη ψυχική υγεία ενός ατόμου. Επίσης τα άτομα που δεν είχαν φίλους όταν ήταν παιδιά, φαίνεται να μην ενισχύουν θετικά τη διαπροσωπική επαφή ούτε ως ενήλικες (Βοσνιάδου, 1995).

2.1.7. Κοινωνική αποδοχή

Μια παρεμφερής αλλά σε καμία περίπτωση ταυτόσημη με την έννοια της φιλίας είναι και αυτή της κοινωνικής αποδοχής. Από μικρή ηλικία, τα άτομα φαίνεται να επηρεάζονται από την θέση την οποία κατέχουν εντός της ομάδας κι από τα συναισθήματα που προκαλούν στα μέλη της ομάδας αυτής. Στις μέρες μας, οι επιστήμονες είναι σε θέση να μετρήσουν την δημοτικότητα ενός ατόμου εντός της ομάδας, χρησιμοποιώντας συγκεκριμένες τεχνικές (διαδικασία ονομασίας, κλίμακα διάταξης) (Cole & Cole, 2001). Βέβαια, πέρα από το εύρος της δημοτικότητας των ατόμων, θα πρέπει να γνωρίζουμε και τους παράγοντες που την επηρεάζουν. Από πολλές έρευνες αναδεικνύεται ο παράγοντας της εξωτερικής φυσικής γοητείας (Langlois, στο Cole & Cole, 2001· Buunk, 2007). Όπως και η φυσική γοητεία, τα στοιχεία εκείνα που διαφοροποιούν ένα δημοφιλές από ένα μη-δημοφιλές παιδί, τις περισσότερες φορές, είναι πράγματα που το παιδί δεν μπορεί να ελέγξει (Bee, 1997). Μια τέτοια συνθήκη, πιθανώς να καθιστά τα εμφανισιακά ελκυστικά παιδιά περισσότερο δημοφιλή. Αυτός ίσως να είναι και ένας από τους λόγους που τα άτομα με εμφανή αναπηρία γίνονται δύσκολα αποδεκτά στην ομάδα. Επίσης, η κοινωνική θέση των ανθρώπων φαίνεται να επηρεάζεται κι από το επίπεδο της συναισθηματικής ανάπτυξης και επάρκειας τους (Hubbard & Coie, 1994). Έτσι, πρόσωπα που γνωρίζουν τους κοινωνικούς κανόνες και συμπεριφέρονται αναλόγως, καταλαμβάνουν μάλλον σημαντικές θέσεις εντός της ομάδας. Ακόμη όσον αφορά στα μικρά παιδιά, επίδραση στην κοινωνική τους θέση ασκούν ομολογουμένως τόσο οι γονείς τους όσο και οι υπόλοιποι ενήλικες στο περιβάλλον τους (Cole & Cole, 2001). Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό που επιτείνει τη σημασία της κοινωνικής θέσης των ατόμων είναι και αυτό της «κοινωνικής σύγκρισης». Η κοινωνική σύγκριση

συνιστά την διαδικασία με την οποία τα παιδιά προσδιορίζουν τον εαυτό τους και την κοινωνική τους θέση συγκρίνοντάς την με αυτή των συνομηλίκων τους (Santrock, 2007). Εκτός από τα παραπάνω, σαφώς και η προσωπικότητα του προσώπου παίζει σημαντικό ρόλο στη θέση που αυτό θα κατέχει εντός της ομάδας.

2.1.8. Η περίοδος της εφηβείας

Ο ρόλος της φιλίας και της κοινωνικής θέσης φαίνεται να εντείνεται κατά τη διάρκεια της εφηβείας. Η εφηβεία παρουσιάζεται ως ένα από τα κρίσιμότερα αναπτυξιακά στάδια στην πορεία του ανθρώπου προς την κοινωνική και συναισθηματική εξέλιξη. Ο μεταβατικός χαρακτήρας της την καθιστά ως μια περίοδο ιδιαίτερης αναστάτωσης και αλλαγής καθώς το άτομο καλείται να υποστεί όλα εκείνα τα βιολογικά, ψυχολογικά και κοινωνικά γεγονότα κατά το πέρασμά του από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή (Kirkwood, 2009· Huurre, & Aro, 1998). Η δυσκολία διαχείρισης όλων αυτών των αλλαγών από το άτομο προσδίδουν σε αυτή την αναπτυξιακή φάση επαναστατικό χαρακτήρα (Παπαδόπουλος, 1997). Και σε αυτή την περίοδο οι ενήλικες, παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο ως «ρυθμιστές» της ελευθερίας που θα απολαμβάνουν οι έφηβοι. Στην περίπτωση που οι σημαντικοί στη ζωή των εφήβων ενήλικες τους στερήσουν την ελευθερία αλλά και στην περίπτωση που τους την παραχωρήσουν απεριόριστα, το αποτέλεσμα θα είναι να τους προκαλέσουν αίσθημα αβεβαιότητας (Kirkwood, 2009). Το θέμα της ελευθερίας είναι ιδιαίτερα σημαντικό αφού οι άνθρωποι, κατά την διάρκεια της εφηβείας αρχίζουν να κινούνται από το προστατευμένο περιβάλλον της οικογένειας προς την διαμόρφωση ενός τρόπου ζωής ο οποίος δέχεται επιρροές από τους συνομηλίκους και τις αξίες της κοινότητας (Sacks & Silberman, 2009) οι συνομήλικοι μάλιστα δρουν καταλυτικά σε αυτή την μετάβαση (Bee, 1997). Ο W.D. Wall (στο McLaughlin & Byers, 2001), εκτιμά πως ο «εαυτός» του ανθρώπου κατά την εφηβεία αναπτύσσεται πολύπλευρα και εκφράζεται μέσα από επτά διαστάσεις: τον σωματικό, τον σεξουαλικό, τον κοινωνικό, τον «επαγγελματικό, τον φιλοσοφικό, τον μανθάνοντα και τον εαυτό στην κοινωνία του σχολείου.

2.1.9. Αυτο-εκτίμηση

Επιπλέον, ένα από τα βασικότερα ίσως ζητήματα της κοινωνικής και συναισθηματικής ανάπτυξης που επηρεάζουν και τη διαμόρφωση της ατομικής μας

ταυτότητας, είναι αυτό της αυτό-εκτίμησης. Είναι γεγονός ότι θέματα αυτό-εκτίμησης μπορεί να προκύψουν σε οποιαδήποτε ηλικία αλλά τείνουν να είναι περισσότερο εμφανή κατά την διάρκεια της εφηβείας (Bowen, 2010). Ο όρος της αυτό-εκτίμησης απευθύνεται κυρίως στη συναισθηματική διάσταση της εικόνας που έχουμε για τον εαυτό μας (Sacks & Silberman, 2009). Είναι επίσης σημαντικό το γεγονός ότι το επίπεδο της αυτό-εκτίμησης ενός ατόμου στην παιδική ηλικία πιθανότατα να έχει συνέπειες στην μετέπειτα ενήλικη ζωή του. Κάποιοι μάλιστα επιστήμονες έχουν συνδέσει την ανατροφή με το επίπεδο της αυτοεκτίμησης ενός παιδιού (Bishop & Ingersoll, 1989).

Με βάση τα παραπάνω αναδεικνύεται ο κρίσιμος ρόλος του οικογενειακού περιβάλλοντος όπως και των ερεθισμάτων που θα λάβει το άτομο από μικρή ηλικία ώστε να αποκτήσει θετική εικόνα για τον εαυτό του. Ένας άλλος παράγοντας που φαίνεται να συμβάλει θετικά στην ανάπτυξη μιας υγιούς αυτό-εικόνας είναι η κοινωνική ικανότητα (Roe, 2008). Ειδικότερα, τα άτομα που είναι κοινωνικά ικανά και δύνανται να ανταπεξέρχονται στις κοινωνικές προκλήσεις τείνουν να έχουν περισσότερη αυτοπεποίθηση και καλύτερη εικόνα για τον εαυτό τους από εκείνα που δεν είναι κοινωνικά αποτελεσματικά.

2.1.10. Προσωπικές σχέσεις

Προηγουμένως, έγινε λόγος για τη δημιουργία και τη διατήρηση φιλικών σχέσεων μεταξύ δύο ή περισσότερων προσώπων, έπειτα όμως, καθώς το άτομο ωριμάζει έχει την ανάγκη να συνάψει προσωπικές σχέσεις με διαφορετικά γνωρίσματα από εκείνα των φιλικών σχέσεων. Ήδη από τα πρώτα χρόνια της εφηβείας παρατηρούνται στα άτομα τα πρώτα ψήγματα αναζήτησης άλλων ατόμων του αντίθετου φύλου κυρίως, και η σύναψη «ρομαντικών» σχέσεων με αυτά. Το στοιχείο εκείνο που διαφοροποιεί τις ρομαντικές σχέσεις από όλα τα άλλα είδη είναι ότι ενέχουν την δυνατότητα της σεξουαλικής δραστηριότητας (Meier & Allen, 2008). Έπειτα αυτού του τύπου οι σχέσεις αποτελούν σημαντικό τμήμα της κοινωνικής ανάπτυξης των εφήβων και των νεαρών ενηλίκων (Fichten, Goodbrick, Amsel, & McKenzie, 1991). Σημαντικό είναι και το γεγονός ότι η σχέση γονέα-παιδιού στην αρχή της ζωής πιθανώς επηρεάζει τις προσωπικές σχέσεις των εφήβων και των νεαρών ενηλίκων μέσα από τις αναπαραστάσεις τους για την λειτουργία των σχέσεων (Meier & Allen, 2008). Ακόμη, οι ρομαντικές σχέσεις στο τέλος της εφηβείας αλλά και στο στάδιο της

πρώιμης ενήλικης ζωής είναι μέρος της προετοιμασίας της απόκτησης μιας ολοκληρωμένης ενήλικης σεξουαλικής ταυτότητας (Bee, 1997). Η σεξουαλική ταυτότητα όπως έχει άλλωστε προειπωθεί, αποτελεί κι αυτή αδιάσπαστο μέρος της συνολικής ταυτότητας του ατόμου που ήδη αρχίζει να διαμορφώνεται από το σημείο της γέννησής μας (Γυφτοπούλου, 2011). Πάντως, και στην περίπτωση των συντροφικών σχέσεων παρατηρείται ότι το στερεότυπο της σωματικής ελκυστικότητας επηρεάζει την ερωτική έλξη. Οι άνθρωποι δηλαδή, έχουν την τάση να αποδίδουν αυτόματα πολλά και θετικά χαρακτηριστικά σε κάποιον που είναι εμφανισιακά ελκυστικός (Feingold στο Buunk, 2007)

2.1.11. Κοινωνική επάρκεια

Απόληξη της κοινωνικής και συναισθηματικής ανάπτυξης του ανθρώπου είναι η απόκτηση της κοινωνικής επάρκειας ή ικανότητας. Ένα άτομο μπορεί να χαρακτηριστεί κοινωνικά ικανό όταν πληροί ορισμένες προϋποθέσεις οι οποίες αφορούν σε κοινωνικές δεξιότητες (Sarni, στο Cole & Cole, 2001). Τέτοιου είδους δεξιότητες σχετίζονται αρχικά με την αναγνώριση, την διάκριση και την κατάλληλη λεκτική έκφραση της προσωπικής συναισθηματικής κατάστασης του ατόμου. Ακόμη, το άτομο θα πρέπει να είναι σε θέση να συναισθανθεί την κατάσταση ενός άλλου καθώς επίσης και να κατανοεί το γεγονός ότι είναι πιθανόν η συναισθηματική κατάσταση ενός ανθρώπου μπορεί να μην αντιστοιχεί στον τρόπο που αυτός την εκφράζει. Επιπλέον θα πρέπει να έχει εσωτερικεύσει τους εκάστοτε πολιτισμικούς κανόνες έκφρασης των συναισθημάτων. Σημαντικό ρόλο παίζει επίσης η κατανόηση των ιδιαίτερων και προσωπικών χαρακτηριστικών ενός ανθρώπου πριν προβεί κανείς στην εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την συναισθηματική του κατάσταση. Επιπροσθέτως ένα κοινωνικά ικανό άτομο είναι σε θέση να υπολογίζει και να εκτιμά το αντίκτυπο που μπορεί να έχει στους υπόλοιπους ανθρώπους η έκφραση των συναισθημάτων του. Η πιο βασική ωστόσο δεξιότητα που καθιστά ένα άτομο κοινωνικά ικανό, πιθανόν να είναι και αυτή της αυτορρύθμισης της συμπεριφοράς του. Την ρύθμιση δηλαδή από το ίδιο το άτομο των συναισθημάτων και των συμπεριφορών του χωρίς κάποια μορφή επιτήρησης και εξωτερικού ελέγχου. Στα χαρακτηριστικά της κοινωνικής επάρκειας θα μπορούσαν να προστεθούν η συνεργατική και προ-κοινωνική συμπεριφορά, η έναρξη και διατήρησης μιας φιλίας ή/και μιας σχέσης ενηλίκων, η αίσθηση της «κυριαρχίας» και της εκτίμησης του εαυτού (Aviles, Anderson & Davilla, 2006).

2.2. Κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη ατόμων με Σ.Π.Ο.

2.2.1. Ο ρόλος της όρασης στην κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη

Οποιοσδήποτε, εύλογα θα μπορούσε να αναρωτηθεί αν η διαδικασία της κοινωνικής και συναισθηματικής ανάπτυξης των ατόμων με οπτική αναπηρία διαφοροποιείται από αυτή των ατόμων χωρίς προβλήματα όρασης. Δεδομένης της σημασίας που έχει η όραση στη συγκέντρωση πληροφοριών από το περιβάλλον του ατόμου, η μείωση ή η απουσία της μπορεί να επιφέρει δυσκολίες στην κοινωνικοσυναισθηματική του εξέλιξη, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι το άτομο με την κατάλληλη βοήθεια δεν μπορεί να τις ξεπεράσει. Επί παραδείγματι, παραπάνω αναφερθήκαμε στη σημασία της «μοντελοποίησης» - της παρατήρησης και μίμησης δηλαδή κάποιων προτύπων ως μια διαδικασία εκμάθησης κοινωνικά αποδεκτών συμπεριφορών (Newman & Newman, 2007) και απόκτησης βασικών κοινωνικών δεξιοτήτων. Για τα παιδιά όμως με προβλήματα όρασης, η πρόσβαση σε τέτοιου είδους οπτικά μοντέλα δεν είναι αυτονόητη εξαιτίας της απώλειας της όρασης. Τον προηγούμενο συλλογισμό, ακολουθεί η διαπίστωση ότι εξαιτίας της έλλειψής τους στην όραση, τα παιδιά με οπτική αναπηρία είναι περισσότερο εξαρτημένα από τους άλλους για την συλλογή πληροφοριών για το κοινωνικό περιβάλλον και για τις σχέσεις που το διέπουν (Sacks & Silberman, 2009). Χρειάζεται δηλαδή να «διαβάζουν» κάθε φορά τις διάφορες καταστάσεις και να καταλαβαίνουν τα συναισθήματα των άλλων, τα ενδιαφέροντα και τις απόψεις τους (Roe, 2008).

2.2.2. Η περίοδος της εφηβείας

Εν συνεχεία οι δυσκολίες των ατόμων με αναπηρία είναι πιθανόν να ενταθούν κατά την διάρκεια της εφηβείας. Στην περίοδο της εφηβείας το άτομο με απώλεια όρασης καλείται να ανταπεξέλθει όχι μόνο στις αναπτυξιακές προκλήσεις αυτού του αναπτυξιακού σταδίου αλλά και στην πιθανή ένταση που του προκαλεί η οπτική σωματική αναπηρία (Huurre & Aro, 1998). Επίσης, η προσπάθεια πλήρους κοινωνικής ένταξης των εφήβων με οπτική αναπηρία φαίνεται να δυσχεραίνεται κατά τα χρόνια της εφηβείας. Η παραπάνω διαπίστωση προκύπτει από έρευνες σύμφωνα με τις οποίες οι έφηβοι με οπτική αναπηρία παρατηρήθηκε ότι ήταν λιγότερο προχωρημένοι συγκριτικά με τους βλέποντες συνομήλικούς τους στον σχηματισμό ρομαντικών και φιλικών σχέσεων (Pheiffer & Piquart, 2011). Η δυσκολία προσαρμογής των εφήβων με οπτική αναπηρία μπορεί να οφείλεται σε διάφορους

λόγους. Για παράδειγμα, η απόκτηση διπλώματος στο τέλος της εφηβείας είναι πολύ σημαντικό γεγονός για τους εφήβους και ειδικά για τα αγόρια. Το γεγονός ότι οι έφηβοι με σοβαρά προβλήματα όρασης δεν μπορούν αποκτήσουν δίπλωμα οδήγησης επιτείνει περισσότερο την δυσκολία τους να προσαρμοστούν κατά την περίοδο της εφηβείας (Rosenblum, 2000).

2.2.3. Μετάβαση στην ενήλικη ζωή

Έπειτα, η μετάβαση από την εφηβεία προς στην ενήλικη ζωή δεν είναι εύκολη υπόθεση. Βέβαια, η διάρκεια αυτής της μετάβασης καθώς και ο βαθμός προσαρμογής μεταξύ άλλων εξαρτώνται από τα προσωπικά χαρακτηριστικά του ατόμου αλλά και από το περιβάλλον στο οποίο αλληλεπιδρά (Wright, 2009). Στην περίπτωση των ατόμων με οπτική αναπηρία, σύμφωνα με έρευνα, ο τρόπος που αντιλαμβάνονται τα άτομα την αναπηρία τους καθώς και ο τρόπος που αυτή επηρεάζει την καθημερινότητά τους, διαφέρει (Rosenblum, 2000). Επιπλέον, κατά την περίοδο της ενήλικης ζωής οι άνθρωποι με οπτική αναπηρία αντιμετωπίζουν ζητήματα που για τα άτομα χωρίς αναπηρία ίσως είναι αυτονόητα. Ζητήματα όπως η αίσθηση της αυτονομίας-ανεξαρτησίας (θέμα το οποίο θα εξεταστεί σε επόμενο τμήμα της εργασίας) και της επαγγελματικής αποκατάστασης γίνονται εντονότερα αυτή την περίοδο. Η εργασία ή τουλάχιστον η απασχόληση είναι ένα από τα σημαντικότερα θέματα της ενήλικης ζωής διότι συμβάλει στην κοινωνική υπόσταση του ατόμου προσφέροντάς του οικονομική ανεξαρτησία και περιβάλλοντα κοινωνικής αλληλεπίδρασης (Wright, 2009). Τα οφέλη της εργασίας είναι το ίδιο σημαντικά για τα άτομα με αναπηρία και η μη εργασία έχει σοβαρό αντίκτυπο στην κοινωνική ζωή τους. Ειδικότερα, όσον αφορά στην ενήλικη ζωή, τα οικονομικώς ανενεργά άτομα με απώλεια όρασης ανέφεραν χαμηλότερα επίπεδα κοινωνικής υποστήριξης από τα άτομα που εργάζονταν (Bruce, Harrow & Obolenskaya, 2007).

2.2.4. Δεξιότητες ανεξάρτητης διαβίωσης - αυτονομία

Ο όρος «δεξιότητες ανεξάρτητης διαβίωσης» αποτελεί μια ευρεία κατηγορία που περιλαμβάνει κάθε δεξιότητα που είναι χρήσιμη στο άτομο τουλάχιστον να για κάποια περίοδο της ζωής του ώστε να είναι όσο το δυνατόν πιο ανεξάρτητο (Kelley & Smith, 2009). Στις δεξιότητες ανεξάρτητης διαβίωσης περιλαμβάνονται πέντε κατηγορίες: αυτοεξυπηρέτηση, διαχείριση σπιτιού, επικοινωνία, «ελεύθερου χρόνου», κινητικότητα και προσανατολισμού (Kelley & Smith, 2009). Η ανάγκη για

αυτονομία και ανεξαρτησία είναι ένα ζήτημα που αφορά στους περισσότερους ανθρώπους είτε έχουν κάποιας μορφής αναπηρία είτε όχι και εμφανίζεται ήδη από τα χρόνια της εφηβείας. Σύμφωνα μάλιστα με ορισμένες απόψεις η ανάγκη για ανεξαρτησία είναι εντονότερη στα άτομα που αντιμετωπίζουν την απώλεια όρασης ή κάποια άλλη μορφή αναπηρίας (Kef & Dekovic, 2004). Πολλοί έφηβοι με αναπηρία ίσως αδυνατούν να ανεξαρτητοποιηθούν από την οικογένειά τους εξαιτίας της σωματικής αναπηρίας ή της ψυχολογικής εξάρτησης που υπάρχει μεταξύ αυτών και των οικογενειών τους (McAnarney, 1985). Επιπλέον, η κατάκτηση δεξιοτήτων αυτονομίας προάγουν την διαμόρφωση υγιούς αυτό-εικόνας (Kirkwood, 2009) αλλά και την κοινωνική ένταξη για το άτομο που τις εξασκεί. Για παράδειγμα, η προσωπική υγιεινή και η περιποίηση μπορεί να έχουν μεγάλη επιρροή στην κοινωνική αποδοχή του ατόμου (Kelley & Smith, 2009). Επιπροσθέτως, σε προηγούμενο τμήμα της παρούσης εργασίας έγινε αναφορά στην αδυναμία των ατόμων με απώλεια όρασης να αποκτήσουν δίπλωμα οδήγησης. Η δυνατότητα ενός ατόμου να οδηγεί αυτοκίνητο αποτελεί μια σημαντική πτυχή της ανεξαρτησίας του καθώς του επιτρέπει να μετακινείται αυτόνομα πέρα από τα όρια της γειτονιάς του (Rosenblum, 2000). Βέβαια, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η ανεξαρτησία που προσφέρει το δίπλωμα οδήγησης μπορεί στα άτομα με αναπηρία να αντισταθμιστεί με άλλους τρόπους (π.χ. πρόσληψη οδηγού, μετακίνηση με ταξί κλπ.). Επιπλέον, στα πλαίσια της μετακίνησης, ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι δεξιότητες προσανατολισμού και κινητικότητας. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία στις δεξιότητες ανεξάρτητης διαβίωσης επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες όπως οι προσδοκίες της οικογένειας των ατόμων αυτών καθώς και οι πολιτισμικοί παράγοντες (Kelley & Smith, 2009). Εντούτοις, θα πρέπει στα νεαρά άτομα με τύφλωση να προσφέρονται ευκαιρίες αυτενέργειας ακόμη κι όταν οι επιλογές τους δεν συμφωνούν με αυτές των ατόμων του στενού τους περιβάλλοντος (Wright, 2009)

2.2.5. Προσωπικές σχέσεις

Μέρος της ενήλικης ζωής αποτελεί και η σύναψη στενών προσωπικών σχέσεων η οποία συνιστά σημαντική πτυχή της κοινωνικής και συναισθηματικής ανάπτυξης των ατόμων. Από τις κοινωνικές σχέσεις, αυτές που φαίνεται να έχουν

περισσότερο προσωπικό χαρακτήρα και επηρεάζουν τα άτομα είναι οι φιλικές και οι συντροφικές. Όσον αφορά στις φιλικές σχέσεις, η συμβολή τους στην κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη του ατόμου έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω. Στο σημείο αυτό, δεδομένης της έμφασης της παρούσης έρευνας θα εστιάσουμε στην σύναψη συντροφικών σχέσεων από τα άτομα με αναπηρία. Το στοιχείο που διαφοροποιεί τις ρομαντικές σχέσεις από όλα τα άλλα είδη είναι ότι ενέχουν την δυνατότητα της σεξουαλικής δραστηριότητας (Meier & Allen, 2008). Αρχικά, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι σύμφωνα με την βιβλιογραφία, τα άτομα με οπτική αναπηρία έχουν παρόμοιες ανησυχίες για την σύναψη ρομαντικών σχέσεων όπως και οι συνομήλικοί τους χωρίς αναπηρία (Fichten, et al., 1991) ωστόσο συγκριτικά με τον βλέποντα πληθυσμό, τα άτομα με αναπηρία καθυστερούν ως προς την έναρξη των ραντεβού και των σεξουαλικών εμπειριών (Fine & Asch, στο Gill, 1996). Η καθυστέρηση αυτή μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι ακόμη και σήμερα εξακολουθούν να υπάρχουν αρκετές προκαταλήψεις και παρανοήσεις σχετικά με την σεξουαλικότητα και την αναπηρία οι οποίες ενδέχεται να προκαλέσουν στα τυφλά άτομα αποθάρρυνση ή άρνηση των σεξουαλικών τους αναγκών (Wright, 2009). Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι απόψεις της κοινωνίας για την σεξουαλικότητα των ανθρώπων με αναπηρία από την κοινωνία, μπορεί να οδηγήσει σε σεξουαλικά προβλήματα, έλλειψη σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, ακατάλληλες στάσεις απέναντι σε άτομα με αναπηρία κάνοντας δύσκολη την επίλυση των σεξουαλικών προβλημάτων (Cheausuwantavee, 2002). Βέβαια, βασική προϋπόθεση για την δημιουργία σχέσεων από τα άτομα είναι η αγάπη για τον εαυτό τους (Cheausuwantavee, 2002). Με βάση την προηγούμενη άποψη και με δεδομένη την ευαισθησία της αυτό-εκτίμησης των ατόμων με αναπηρία ενδεχομένως να εξηγείται εν μέρει η δυσκολία των ατόμων με αναπηρία να συνάψουν στενές προσωπικές σχέσεις. Παρ' όλα αυτά, τα άτομα με απώλεια όρασης φαίνεται να δυσκολεύονται λιγότερο στην σύναψη φιλικών σχέσεων καθώς σύμφωνα με τα αποτελέσματα μιας έρευνας είναι ικανά επιτύχουν την σύναψη και την παραμονή σε ουσιαστικές προσωπικές φιλικές σχέσεις (Palmer, 2007· Rosenblum, 1998) θεωρώντας ωστόσο ότι το πιο δύσκολο μέρος της σχέσης και για τους βλέποντες αλλά και για τα άτομα με απώλεια όρασης ήταν η αρχική προσέγγιση (Rosenblum, 2000). Πάντως, και στην περίπτωση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης των ατόμων με αναπηρία, η επιρροή της οικογένειας είναι αρκετά έντονη. Επί παραδείγματι, από τα αποτελέσματα μιας έρευνας παρουσιάστηκε ότι ο αρνητικός συσχετισμός μεταξύ του βαθμού υπερπροστασίας των ατόμων και του εύρους της κοινωνικής αλληλεπίδρασης

ήταν εντονότερος στην περίπτωση των ατόμων με οπτική αναπηρία (Pinquart & Pfeiffer, 2011)

2.2.6. Στάσεις βλεπόντων απέναντι στην κοινωνική αλληλεπίδραση με τυφλούς

Με βάση ορισμένα στοιχεία της βιβλιογραφίας, τα άτομα χωρίς αναπηρία δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερη επιθυμία να συνάψουν σχέση με άτομα με αναπηρία. Ειδικότερα, η προθυμία ή απροθυμία των ατόμων χωρίς αναπηρία για αλληλεπίδραση και δημιουργία φιλικών ή ρομαντικών σχέσεων με άτομα με αναπηρία επηρεάζεται από τα συναισθήματα, τις πεποιθήσεις και τις στάσεις των ατόμων αυτών απέναντι στα άτομα με αναπηρία (Miller, Chen, Glover-Graf & Kranz, 2009). Επιπλέον, η επιρροή του κοινωνικού πλαισίου στις στάσεις των ατόμων χωρίς αναπηρία απέναντι στα άτομα με αναπηρία, είναι σημαντική (Miller, et al., 2009). Οι στάσεις των ανθρώπων απέναντι στα άτομα με αναπηρία πιθανώς να είναι ιδιαίτερα αρνητικές, όταν πρόκειται για άτομα που η αναπηρία τους εμφανής και η μορφή του προσώπου ή του σώματός τους παρεκκλίνει από το τυπικό (Huurre & Aro, 1998). Ακόμη, σημαντικό είναι το γεγονός ότι εξαιτίας των αρνητικών τους στάσεων τα άτομα χωρίς αναπηρία ενδεχομένως να εκλαμβάνουν τις διάφορες μορφές αναπηρίας ως πιο σοβαρές απ' ότι είναι στην πραγματικότητα (Miller, et al., 2009) κι έτσι να αποφεύγουν την αλληλεπίδραση με αυτά τα άτομα. Έρευνες που πραγματοποιήθηκαν σε φοιτητές καταδεικνύουν την απροθυμία των ατόμων χωρίς αναπηρία να συνάψουν σχέση με άτομα με αναπηρία. Αποτελέσματα μιας τέτοιας έρευνας έδειξαν ότι ορισμένοι φοιτητές θεωρούσαν λιγότερο πιθανόν να βγουν ραντεβού με άτομα με οπτική αναπηρία παρά με βλέποντα ενώ η σοβαρότητα της αναπηρίας δεν φάνηκε να επηρεάζει τις εκτιμήσεις τους (Fichten, et al., 1991). Συναφή με τα παραπάνω ήταν και τα αποτελέσματα μιας άλλης έρευνας που πραγματοποιήθηκε έχοντας πάλι ως δείγμα φοιτητές. Ειδικότερα, οι φοιτητές που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσαν περισσότερο πρόθυμοι να συνάψουν φιλικές σχέσεις με άτομα με αναπηρία ενώ η προθυμία τους μειωνόταν δραματικά όταν επρόκειτο για την σύναψη ερωτικής σχέσης με αυτά τα άτομα (Miller, et al., 2009). Εν κατακλείδι, οι στάσεις και κατ' επέκταση η απροθυμία των βλεπόντων ατόμων να συνάψουν σχέση με οπτικά ανάπηρα άτομα πιθανώς να μειωνόταν στην περίπτωση που υπήρχαν αρκετές ευκαιρίες αλληλεπίδρασης μεταξύ βλεπόντων και τυφλών ατόμων.

2.2.7. Σύνοψη

Έπειτα, επειδή ακριβώς τα άτομα με προβλήματα όρασης βιώνουν πολλές προκλήσεις και δυσκολίες που καλούνται να ξεπεράσουν, η απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων αποτελεί μια συνεχής διαδικασία που χρειάζεται παρακίνηση, συνέπεια στην ανατροφοδότηση και πολλές ευκαιρίες για εξάσκηση (Sacks & Silberman, 2009). Οι διαδικασίες με τις οποίες η οπτική αναπηρία επηρεάζει την ανάπτυξη δεν είναι πλήρως κατανοητές (Huurre & Aro, 1998). Επιπλέον, η ανάπτυξη των τυφλών παιδιών δεν είναι ακριβώς ίδια με εκείνη των βλέπόντων μη αναπήρων παιδιών ωστόσο όπως και τα περισσότερα βλέποντα παιδιά έτσι και τα παιδιά με σοβαρά προβλήματα όρασης μεταβαίνουν με την ίδια σειρά τα διάφορα στάδια ανάπτυξης (Hoddap, 2003). Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί ότι μέσω μιας επιτυχημένης αναπτυξιακής διαδικασίας, ένα άτομο με αναπηρία μπορεί να αναπτυχθεί ώστε να γίνει ένα πλήρως ενταγμένο κοινωνικά κι ένα συναισθηματικά ισορροπημένο άτομο (Huurre & Aro, 1998). Επίσης, τα παιδιά με προβλήματα όρασης μπορούν να αποκτήσουν κοινωνική επάρκεια βρίσκοντας εναλλακτικές διόδους απόκτησης κοινωνικών πληροφοριών. Το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο αλληλεπιδρά το παιδί επηρεάζει τις κοινωνικές ευκαιρίες που του προσφέρονται (Roe, 2008). Για παράδειγμα, το αίσθημα αποκλεισμού από την οικογένεια μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την αυτό-εικόνα και την αυτό-αντίληψη του ατόμου με αναπηρία (Galvin, 2005· Rosenblum, 2000) και κατά συνέπεια την εξέλιξη της κοινωνικής και συναισθηματικής του ανάπτυξης. Τέλος, ιδιαίτερα σημαντική είναι η άποψη ότι τα παιδιά με οπτική αναπηρία πρέπει να διδάσκονται και να εξασκούνται στις κοινωνικές δεξιότητες ώστε να μπορούν αποκτήσουν αυτοπεποίθηση, να νιώσουν πολύτιμοι και να μπορούν να ανταπεξέλθουν στις αρνητικές εμπειρίες (Rosenblum, 2000).

3. Μεθοδολογία

3.1. Δείγμα της έρευνας

Στην συγκεκριμένη έρευνα δέχτηκαν να συμμετάσχουν επτά ζευγάρια που ο ένας από τους δύο είχε προβλήματα όρασης, αυτό μάλιστα ήταν και το βασικό κριτήριο επιλογής τους. Το ηλικιακό εύρος του δείγματος ήταν από 25 έως 85 ετών και όλοι οι συμμετέχοντες κατοικούσαν στον νομό Μαγνησίας. Στα τρία από τα επτά

ζευγάρια το ένα μέλος απέκτησε πρόβλημα στην όρασή του μετά από την σύναψη της σχέσης ενώ στα υπόλοιπα τέσσερα το ένα μέλος είχε πρόβλημα στην όρασή του από πολύ νωρίτερα. Στο σημείο αυτό, δεν δόθηκε έμφαση στον τύπο του προβλήματος όρασης του δείγματος καθώς και στον ακριβή χρονικό προσδιορισμό της εμφάνισής του. Επιπλέον αξίζει να αναφερθεί πώς η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος με απώλεια όρασης ήταν άντρες (έξι). Τέλος, καταλυτική ήταν η συμβολή του τοπικού συλλόγου Τυφλών στην εύρεση και εν τέλει την επαφή με τα ζευγάρια που συμμετείχαν.

3.2. Μέθοδος συλλογής δεδομένων

Εφόσον η παρούσα έρευνα διαπραγματεύεται στοιχεία που αφ' ενός είναι δύσκολο να υπολογιστούν και αφ' ετέρου αφορούν σε ένα ιδιαίτερα λεπτό και ευαίσθητο ζήτημα ως προτιμότερος τρόπος συλλογής και επεξεργασίας δεδομένων θεωρήθηκε η ποιοτική συνέντευξη. Σύμφωνα με την Mason (2010, σελ. 89-90) οι συνεντεύξεις που έχουν ημιδομημένη ή χαλαρά δομημένη μορφή αναφέρονται ως «ποιοτικές συνεντεύξεις» και χαρακτηρίζονται κυρίως από ένα λιγότερο τυπικό και επίσημο ύφος, την απουσία ενός αυστηρά δομημένου οδηγού συνέντευξης και την έμφαση στο είδος της αλληλεπίδρασης που αναπτύσσεται μεταξύ του συνεντευκτή και του ερωτώμενου. Επίσης, όλα τα άτομα του δείγματος απαντούν στις ίδιες ερωτήσεις η σειρά και η διατύπωση αυτών ωστόσο μπορούν να τροποποιηθούν ανάλογα με την περίπτωση (Σταλίκας, 2009). Όσον αφορά στην συγκεκριμένη εργασία, η συνέντευξη ακολούθησε την ημιδομημένη μορφή έχοντας πέντε βασικούς άξονες και κάποιες βοηθητικές ερωτήσεις χωρίς ωστόσο η σειρά ή ακόμη και το πλήθος των ερωτήσεων να είναι με αυστηρό τρόπο καθορισμένα. Με αυτό τον τρόπο δόθηκε το περιθώριο στους συνεντευξιαζόμενους να εκφραστούν ελεύθερα κι ακόμη υπήρχε η δυνατότητα εστίασης και εμβάθυνσης όπου κρινόταν απαραίτητο. Στις συνεντεύξεις συμμετείχαν επτά ζευγάρια οπότε ο συνολικός αριθμός των συνεντεύξεων ήταν δεκατέσσερις. Η διεξαγωγή των συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε σε διάστημα περίπου τεσσάρων μηνών από τον Δεκέμβριο του 2011 έως και τον Μάρτιο του 2012. Για την πραγματοποίηση της έρευνας δημιουργήθηκαν δύο οδηγοί συνέντευξης με κοινούς άξονες ερωτήσεων: ο πρώτος αφορούσε στο βλέπον μέλος του ζευγαριού ενώ ο δεύτερος στο μέλος που αντιμετώπιζε κάποιο πρόβλημα όρασης. Επίσης όπως αναφέρθηκε παραπάνω

ερωτήσεις συνιστούσαν πέντε βασικούς άξονες: την προσωπική αντίληψη, την επικοινωνιακή διάσταση, την εργονομική διάσταση, την συντροφική διάσταση και τέλος την κοινωνική διάσταση. Στο τέλος της συνέντευξης δόθηκε η ευκαιρία στους ερωτώμενους να προσθέσουν οτιδήποτε θεωρούσαν σημαντικό και δεν είχε αναφερθεί μέχρι τότε. Ως μέσο καταγραφής των συνεντεύξεων χρησιμοποιήθηκε το μαγνητόφωνο με εξαίρεση την περίπτωση δυο ζευγαριών οι συνεντεύξεις των οποίων καταγράφηκαν γραπτώς.

3.3.Ανάλυση των δεδομένων – Κωδικοποίηση

Βάσει στοιχείων της βιβλιογραφίας (Dey, 1993, σελ. 103-104) τρεις προσεγγίσεις θα μπορούσαν να εφαρμοστούν για την επεξεργασία και την ανάλυση των δεδομένων που συγκεντρώθηκαν. Η πρώτη προσέγγιση αναφέρεται στην «κομμάτι –κομμάτι» επεξεργασία (bit-by-bit approach) κατά την οποία ο ερευνητής αναλύει τα δεδομένα του σε επίπεδο πρότασης ή ακόμη και λέξης και στην συνέχεια τα συγκεντρώνει σε ευρύτερες κατηγορίες με βάση την νοηματική τους συνάφεια. Σε αντίθεση με την παραπάνω προσέγγιση, στην ολιστική(holistic approach), τα δεδομένα αντιμετωπίζονται σαν ένα σύνολο και η επεξεργασία τους πραγματοποιείται σύμφωνα με ευρύτερες θεματικές ενότητες. Η ολιστική προσέγγιση φαίνεται να ενδείκνυται περισσότερο στις περιπτώσεις ερευνητών οι οποίοι γνωρίζουν από την αρχή για το τι ακριβώς αναζητούν. Στην παρούσα έρευνα, η επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων στηρίχτηκε στην «μεσαίας- τάξης» κατηγοριοποίηση (middle-order categories) η οποία αποτελεί συνδυασμό των δυο προηγούμενων προσεγγίσεων. Ειδικότερα, χρησιμοποιήθηκαν ως αφετηρία οι βασικοί άξονες της συνέντευξης, κατά την διάρκεια όμως της επεξεργασίας των δεδομένων προέκυψε η ανάγκη για αναλυτικότερη διάκριση των κατηγοριών προκειμένου να περιγραφούν όλα τα δεδομένα. Τα δεδομένα τελικά των συνεντεύξεων ταξινομήθηκαν με βάση οκτώ ευρείες κατηγορίες (broad categories) και τριάντα δυο μεσαίες κατηγορίες (middle-order categories) από τις οποίες μάλιστα προέκυψαν τριάντα έξι υποκατηγορίες (subcategories). Την κατηγοριοποίηση των δεδομένων ακολούθησε η κωδικοποίηση των κατηγοριών που σχηματίστηκαν. Η κωδικοποίηση όλων των κατηγοριών (ευρείες, μεσαίας τάξης και υποκατηγορίες) αποσκοπεί αφ' ενός στην καλύτερη οργάνωση των δεδομένων και αφ' ετέρου στην

περισσότερο συγκροτημένη και λεπτομερή παρουσίαση των ευρημάτων της έρευνας. (Robson, 2002). Επίσης κωδικοποιήθηκαν και οι συμμετέχοντες με τη χρήση γραμμάτων και αριθμών (βλ. παρακάτω). Στην συνέχεια ακολουθεί ο πίνακας με τις ευρείες κατηγορίες, τις μεσαίας τάξης κατηγορίες, τις υποκατηγορίες και τους αντίστοιχους κωδικούς τους.

Πίνακας 1 Τελική κατηγοριοποίηση και κωδικοποίηση των δεδομένων

ΕΥΡΕΙΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΜΕΣΑΙΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΥΠΟΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗ
Προσωπικές απόψεις			ΠΑ
	Συντροφικές σχέσεις		ΠΑ.Σχ
		μεταξύ ατόμων χωρίς αναπηρία	ΠΑ.Σχ.χ
		μεταξύ ενός άτομου με αναπηρία κι ενός χωρίς	ΠΑ.Σχ.χα
		μεταξύ δύο ατόμων με αναπηρία	ΠΑ.Σχ.α.
	Κοινωνικές ομάδες		ΠΑ.Κ
		άτομα χωρίς αναπηρία	ΠΑ.Κ.χ
		άτομα με αναπηρία	ΠΑ.Κ.α
Επικοινωνιακή διάσταση			ΕΠ
	Συζήτηση		ΕΠ.Σ
	Κατανόηση		ΕΠ.Κα
	Κώδικες		ΕΠ.Κω
		εξωλεκτικοί	ΕΠ.Κω.ε
		λεκτικοί	ΕΠ.Κω.λ
Συμμετοχή στα κοινά			ΣΥΜ

	Κριτήρια		ΣΥΜ.Κρ
		χρόνου	ΣΥΜ.Κρ.χ
		τύφλωσης	ΣΥΜ.Κρ.τ
		χαρακτήρα/παιδείας	ΣΥΜ.Κρ.π
	Ενασχόληση με τα παιδιά		ΣΥΜ.Π
		Πρακτική	ΣΥΜ.Π.π
		Συμβολική	ΣΥΜ.Π.σ
	Εσωτερικές δουλειές		ΣΥΜ.Εσ
	Εξωτερικές δουλειές		ΣΥΜ.Εξ
Πρώιμα στάδια της σχέσης			ΠΡ
	Πρώτο ραντεβού		ΠΡ.Ρ
	Εντύπωση		ΠΡ.Εν
		Εμφάνιση	ΠΡ.Εν.ε
		Χαρακτήρα	ΠΡ.Εν.χ
	Έλξη		
		Εμφάνιση	ΠΡ.Ελ.ε
		Χαρακτήρας	ΠΡ.Ελ.χ
Προηγούμενες εμπειρίες			ΠΕ
	Σχέσεις		ΠΕ.Σχ
		Βλέποντες/ουσες	ΠΕ.Σχ.β
		Άτομα με πρόβλημα όρασης	ΠΕ.Σχ.π
	Αντιμετώπιση από προηγούμενες σχέσεις		ΠΕ.Α

Συντροφικότητα			Σ
	Δύναμη/Κουράγιο		Σ.Δυν
	Συναισθηματική ασφάλεια		Σ.Συν
	Σεβασμός		Σ.Σεβ
		Στον σύντροφο	Σ.Σεβ.σ
		Στην ελευθερία του/της συντρόφου	Σ.Σεβ.ε
	Ενσυναίσθηση/Συμπάσχειν		Σ.Εν
	Είλικρίνεια		Σ.Εν
	Χρόνος που αφιερώνεται στο ζευγάρι		Σ.Χρ
		Στέκι	Σ.Χρ.στ
		Συνήθεια	Σ.Χρ.συν
Κοινωνική αλληλεπίδραση			Κ
	Εργασία		Κ.Ερ
	Σύλλογοι		Κ.Συλ
	Ξεχωριστή έξοδος		Κ.Ξε
	Φιλικό περιβάλλον		Κ.Φ
		Στήριξη	Κ.Φ.στ
		Αποθάρρυνση	Κ.Φ.αθ
		Αποκλεισμός	Κ.Φ.ακ
	Οικογενειακό περιβάλλον		Κ.Οι
		Στήριξη	Κ.Οι.στ
		Αποθάρρυνση	Κ.Οι.αθ
		Αποκλεισμός	Κ.Οι.ακ
	Σχόλια ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου		Κ.Σχ

		Συναισθήματα	Κ.Συν.συν
		Αντίδραση	Κ.Συν.αν
	Κοινωνικά στερεότυπα		Κ.Στ
		Λύπη	Κ.Στ.λ
		Θυμό	Κ.Στ.θ
		Αδιαφορία	Κ.Στ.αδ
Συνέπειες της απώλειας όρασης			T
	Χρονική στιγμή		T.Χρ
		Πριν από την σχέση	T.Χρ.π
		Μετά από την σχέση	T.Χρ.μ
	Συναισθήματα		T.Συν
		Ένταση	T.Συν.εν
		Ματαίωση	T.Συν.ματ
		Απόσυρση	T.Συν.ασ
		Αποδοχή	T.Συν.αχ
	Μετακίνηση		T.Μετ
		Αυτόνομη	T.Μετ.α
		Συνοδευόμενη	T.Μετ.σ
	Αυτοεξυπηρέτηση		T.Αυτ

Επιπροσθέτως, πέρα από τα λεκτικά στοιχεία που συγκεντρώθηκαν κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων παρατηρήθηκαν και ορισμένα εξωγλωσσικά στοιχεία τα οποία συνόδευσαν τις απαντήσεις των συμμετεχόντων. Τέλος, εκτός από την κωδικοποίηση των κατηγοριών απαραίτητη για την διασφάλιση της ανωνυμίας των συμμετεχόντων ήταν και η κωδικοποίηση της ομάδας του δείγματος. Έχοντας ως βασικό στόχο την περισσότερο αναλυτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων, σε κάθε συμμετέχοντα δόθηκε ένας κωδικός ώστε στις περιπτώσεις που θέλουμε να αναφερθούμε σε κάποιον συγκεκριμένα να μην αποκαλύπτεται το όνομά του. Οι κωδικοί αυτοί αντιστοιχούν στο φύλο, την κατάσταση της όρασης του εκάστοτε

συμμετέχοντα καθώς και στο ζευγάρι στο οποίο ανήκει. Με αυτό τον τρόπο στον άντρα του πρώτου ζευγαριού ο οποίος έχει πρόβλημα όρασης δόθηκε ο κωδικός «ΑΤ1» και στην βλέπουσα γυναίκα του «ΓΒ1». Στην ίδια διαδικασία στηρίχθηκε και η κωδικοποίηση των υπολοίπων συμμετεχόντων.

3.4. Αξιοπιστία

Σημαντικό στοιχείο των επιστημονικών ερευνών είναι ο βαθμός αξιοπιστίας που αυτές διαθέτουν. Ένας τρόπος για να επιτευχθεί μεγαλύτερος βαθμός αξιοπιστίας μιας έρευνας είναι η «διερευνητική συμφωνία» (inter-observer agreement). Σύμφωνα με βιβλιογραφικά στοιχεία (Robson, 2002), η διερευνητική συμφωνία επιτυγχάνεται όταν δύο ή περισσότεροι ερευνητές-παρατηρητές έχουν τα ίδια αποτελέσματα από την μέτρηση της ίδιας συμπεριφοράς. Στην περίπτωση μας η μέτρηση αφορά στην κατηγορία των δεδομένων. Πιο αναλυτικά, όσον αφορά στην κατηγοριοποίηση των δεδομένων της παρούσας έρευνας, πριν οι κατηγορίες διαμορφωθούν με τον τρόπο που αυτές παρουσιάζονται στον παραπάνω πίνακα είχαν υποβληθεί σε πολλές αλλαγές και τροποποιήσεις. Ειδικότερα, όπως έχει αναφερθεί άλλωστε και σε προηγούμενο σημείο της εργασίας, αρχικά η κατηγοριοποίηση στηρίχθηκε στους βασικούς θεματικούς άξονες της συνέντευξης, έτσι, σε πρώτη φάση, τα δεδομένα ομαδοποιήθηκαν σε πέντε ευρείες κατηγορίες, τριάντα μια μεσαίας τάξης κατηγορίες και τις αντίστοιχες υποκατηγορίες τους. Σύμφωνα με τα παραπάνω, η κατηγοριοποίηση και η κωδικοποίηση των δεδομένων είχε αυτή τη μορφή:

Πίνακας 2 Αρχική κατηγοριοποίηση και κωδικοποίηση δεδομένων

ΕΥΡΕΙΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΜΕΣΑΙΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΥΠΟΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗ
Προσωπική αντίληψη			ΠΑ
Επικοινωνιακή διάσταση			ΕΠ
	Συζήτηση		ΕΠ.Σ
	Κατανόηση		ΕΠ.Κα

	Κώδικες		ΕΠ.Κω
		Εξωλεκτικοί	ΕΠ.Κω.ε
		Λεκτικοί	ΕΠ.Κω.λ
Εργονομική διάσταση			ΕΡ.
	Συμμετοχή		ΕΡ.Σ
	Κριτήρια		ΕΡ.Κρ
		Χρόνου	ΕΡ.Κρ.χ
		Τύφλωσης	ΕΡ.Κρ.τ
		Προσωπικότητας	ΕΡ.Κρ.π
	Φροντίδα παιδιών		ΕΡ.Φρ
		Πρακτική	ΕΡ.Φρ.π
		Συμβολική	ΕΡ.Φρ.σ
	Μετακίνηση		ΕΡ.Μ
		Αυτόνομη	ΕΡ.Μ.α
		Συνοδευόμενη	ΕΡ.Μ.σ
Συντροφικότητα			Σ.
	Παρελθόν		Σ.Πα
		Βλέποντες/ουσες	Σ.Πα.β
		Άνθρωποι με προβλήματα όρασης	Σ.Πα.πο
	Πρώτο ραντεβού		Σ.Πρ
	Εντύπωση		Σ.Εν
		Εμφάνιση	Σ.Εν.εμ
		Χαρακτήρας	Σ.Εν.χα
	Έλξη		Σ.Ελ
		Εμφάνιση	Σ.Ελ.εμ
		Χαρακτήρας	Σ.Ελ.χα

	Φάσεις		Σ.Φα
	Στέκι		Σ.Στ
	Συνήθεια		Σ.Συν
Κοινωνική διάσταση			Κ
	Εργασία		Κ.Ερ
	Ελεύθερος χρόνος		Κ.Εχ
	Σύλλογοι		Κ.Συλ
	Ξεχωριστή έξοδος		Κ.Ξε
	Ομάδα φίλων		Κ.Οφ
	Αντίδραση		Κ.Α
		Οικογένειας	Κ.Α.Οι
		Φίλων	Κ.Α.φ
	Σχόλια		Κ.Σχ
		Συναισθήματα	Κ.Σχ.συν
		Αντίδραση	Κ.Σχ.αν
	Κοινωνικά στερεότυπα		Κ.Στ

Από την αναθεώρηση όμως των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν προέκυψε η ανάγκη αναθεώρησης και της αρχικής κατηγοριοποίησης. Ύστερα από συζητήσεις και σε μεμονωμένες περιπτώσεις διαφωνίες επήλθε η συμφωνία και τελικά η κατηγοριοποίηση του δείγματος πήρε την μορφή με την οποία παρουσιάζεται στον πίνακα 1. Πιο αναλυτικά:

Η ευρεία κατηγορία «προσωπική αντίληψη» μετονομάστηκε σε «προσωπικές απόψεις» η οποία αποτελείται από δύο μεσαίας τάξης κατηγορίες: οι «συντροφικές σχέσεις» και «κοινωνικές ομάδες». Η πρώτη κατηγορία μεσαίας τάξης περιλαμβάνει τις υποκατηγορίες «σχέσεις μεταξύ ατόμων χωρίς αναπηρία», «σχέσεις μεταξύ ενός ατόμου με αναπηρία κι ενός χωρίς» και «σχέσεις μεταξύ ατόμων με αναπηρία» ενώ η

δεύτερη αντίστοιχη κατηγορία περιλαμβάνει τις υποκατηγορίες «άτομα με αναπηρία» και «άτομα χωρίς αναπηρία».

Η ευρεία κατηγορία «εργονομική διάσταση» μετονομάστηκε σε «συμμετοχή στα κοινά». Αφαιρέσαμε την μεσαίας τάξης κατηγορία «μετακίνηση», η «φροντίδα παιδιών» μετονομάστηκε σε «ενασχόληση με τα παιδιά» και η κατηγορία «συμμετοχή» διασπάστηκε στις εξής δύο «εσωτερικές δουλειές» και «εξωτερικές δουλειές»

Δημιουργήθηκε μια νέα ευρεία κατηγορία η οποία αναφέρεται ως «προηγούμενες εμπειρίες» και η οποία περιλαμβάνει τις μεσαίας τάξης κατηγορίες «άτομα με προβλήματα όρασης», «βλέποντες» και «αντιμετώπιση από προηγούμενες σχέσεις»

Δημιουργήθηκε επίσης η ευρεία κατηγορία «πρώιμα στάδια της σχέσης» στην οποία τοποθετήθηκαν οι υποκατηγορίες «πρώτο ραντεβού», «πρώτη εντύπωση» και «έλξη»

Όσον αφορά στην ευρεία κατηγορία «συντροφικότητα», διασαφηνίστηκε η έννοιά της κι έτσι αφαιρέθηκαν οι μεσαίας τάξης κατηγορίες «παρελθόν», «πρώτο ραντεβού», «πρώτη εντύπωση», «έλξη» και «φάσεις». Ακόμη, προστέθηκαν οι νέες «δύναμη/κουράγιο», «συναισθηματική ασφάλεια», «σεβασμός (με τις υποκατηγορίες «σεβασμός στον/στην σύντροφο» και «σεβασμός στην ελευθερία του/της)», «ενσυναίσθηση/συμπάσχειν», «ειλικρίνεια», «χρόνος που αφιερώνεται στο ζευγάρι (με τις υποκατηγορίες «στέκι», «συνήθεια»)), και τέλος «διακυμάνσεις»

Η ευρεία κατηγορία «κοινωνική διάσταση» μετονομάστηκε σε «κοινωνική αλληλεπίδραση» και μετασχηματίστηκαν κάποιες από τις μεσαίας τάξης κατηγορίες που περιελάμβανε. Οι κατηγορίες «εργασία», «σύλλογοι» και «ξεχωριστή έξοδος» παρέμειναν ίδιες, η κατηγορία «ελεύθερος χρόνος» αφαιρέθηκε, η «ομάδα φίλων» μετονομάστηκε σε «φιλικό περιβάλλον» και περιλαμβάνει τις υποκατηγορίες «στήριξη, αποθάρρυνση», «αποκλεισμός», «αποδοχή», «βλέποντες» και «άτομα με προβλήματα όρασης». Ακόμη, προστέθηκε η υποκατηγορία «οικογενειακό περιβάλλον» με τις πιο μικρές υποκατηγορίες «στήριξη, αποθάρρυνση», «αποκλεισμός», «αποδοχή». Η μεσαίας τάξης κατηγορία «σχόλια» παρέμεινε η ίδια

ενώ αυτή με το τίτλο «κοινωνικά στερεότυπα» διασπάστηκε σε «λύπη», «θυμό», «αδιαφορία»

Προστέθηκε η ευρεία κατηγορία «αποτελέσματα της απώλειας όρασης με τις εξής κατηγορίες μεσαίας τάξης: «χρονική στιγμή», «συναισθήματα», «μετακίνηση» «και αυτοεξυπηρέτηση» με τις απαραίτητες υποκατηγορίες τους

Ο συντελεστής της διερευνητικής συμφωνίας (P_o) θα προκύψει από την διαίρεση του αριθμού των συμφωνιών με το σύνολο των συμφωνιών και των

$$\text{διαφωνιών } P_o = \frac{N_{\text{Συμφωνιών}}}{(N_{\text{Συμφωνιών}} + N_{\text{Διαφωνιών}})} \text{ (Robson, 2002).}$$

Πίνακας 3 Συμφωνίες-Διαφωνίες

	Αρχική Κωδικοποίηση			Τελική Κωδικοποίηση		
	Συμφωνίες	Διαφωνίες	Σύνολο	Συμφωνίες	Διαφωνίες	Σύνολο
Ευρείες κατηγορίες	2	3	5	8	0	8
Κατηγορίες μεσαίας τάξης	13	18	31	30	1	31
Υποκατηγορίες	16	6	22	41	0	41

Οι συντελεστές αξιοπιστίας που είχαν αρχικά διαμορφωθεί σύμφωνα με τον Πίνακα 3 ήταν: 40% για τις ευρείες κατηγορίες, 41.9% για τις κατηγορίες μεσαίας τάξης και 72.7% για τις υποκατηγορίες. Μετά, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, έγινε συζήτηση με βάση το σύνολο όλων των διαφωνιών και οι δύο ερευνητές κατέληξαν στον Πίνακα 1, και οι καινούργιοι συντελεστές αξιοπιστίας (συμφωνιών) αυξήθηκαν σημαντικά και συγκεκριμένα (βλ. Πίνακα 3): 100% για τις ευρείες κατηγορίες, 96.8% για τις κατηγορίες μεσαίας τάξης και 100.0% για τις υποκατηγορίες. Τα ποσοστά αυτά ήταν ψηλά και εξασφάλιζαν την αξιοπιστία της έρευνας τουλάχιστον ως προς το τμήμα που αφορούσε στη διάκριση κατηγοριών και υποκατηγοριών.

4. Παρουσίαση αποτελεσμάτων

4.1. Εισαγωγή

Πριν την παρουσίαση των δεδομένων, αξίζει να σημειωθεί πως στα πλαίσια της έρευνας εξασφαλίστηκε η ανωνυμία των συμμετεχόντων και ότι όλες οι συνεντεύξεις παραχωρήθηκαν με την πλήρη συναίνεση τους. Επιπροσθέτως, με σκοπό την περισσότερο λεπτομερή παρουσίαση των αποτελεσμάτων το δείγμα της έρευνας ομαδοποιήθηκε σύμφωνα με δυο κριτήρια. Με βάση το πρώτο κριτήριο οι συμμετέχοντες ταξινομήθηκαν στους βλέποντες συντρόφους και στους συντρόφους με απώλεια όρασης (δύο ομάδες). Έπειτα, σε δεύτερο επίπεδο ανάλυσης, τα ζευγάρια κάθε ομάδας διακρίθηκαν σε δύο υπο-ομάδες: η μια περιελάμβανε αυτά τα ζευγάρια που το πρόβλημα όρασης του ενός συντρόφου εμφανίστηκε μετά την σύναψη της σχέσης ενώ η άλλη υπο-ομάδα περιελάμβανε αυτά τα ζευγάρια στα οποία το πρόβλημα όρασης προϋπήρχε της σχέσης. Τα στοιχεία που συνδέονται με την εμφάνιση του προβλήματος της όρασης πριν ή μετά την σύναψη της σχέσης έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και πρόκειται να συζητηθούν εκτενώς στο επόμενο κεφάλαιο της παρούσης έρευνας.

Εν συνεχεία, τα δεδομένα που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις – όπως αναφέρθηκε και παραπάνω – οδήγησαν στο σχηματισμό οκτώ θεματικών περιοχών, που σύμφωνα με τον Dey (1993), αναλύονται σε μεσαίες κατηγορίες (middle-order categories). Οι παραπάνω κατηγορίες αποτελούν τη σύνθεση μικρότερων δομών, οι οποίες ονομάζονται υποκατηγορίες. Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων θα γίνει με βάση τις κατηγορίες και η κάθε κατηγορία θα αναλύεται με βάση το σύνολο των υποκατηγοριών που έχουν διακριθεί στη συγκεκριμένη κατηγορία (βλ. Πίνακα Χ). Ακολουθεί η παρουσίαση ενός σύντομου «προφίλ» της κάθε κατηγορίας:

Προηγούμενες εμπειρίες σε επίπεδο συντροφικών σχέσεων

Σε αυτή την κατηγορία συμπεριλήφθηκαν στοιχεία τα οποία αναφέρονται σε προηγούμενες σχέσεις που πιθανόν είχε το άτομο πριν καταλήξει με τον/την συγκεκριμένο/η σύντροφο καθώς επίσης και τον τρόπο που αντιμετωπίστηκε από αυτές.

Πρώιμα στάδια της (υφιστάμενης) σχέσης

Η συγκεκριμένη κατηγορία περιλαμβάνει όλα εκείνα τα στοιχεία που αφορούν στα πρώιμα στάδια της σχέσης και σχετίζονται με τις πρώτες εντυπώσεις που σχηματίστηκαν μεταξύ του ζευγαριού.

Επικοινωνία

Η κατηγορία «Επικοινωνία» περιλαμβάνει τα τμήματα των απαντήσεων που αναφέρονται στην συζήτηση μεταξύ του ζευγαριού, στην κατανόηση και στην ύπαρξη ή όχι κάποιου είδους κώδικα επικοινωνίας μεταξύ τους.

Συμμετοχή στα κοινά

Τα στοιχεία εκείνα που ομαδοποιήθηκαν υπό τον τίτλο «Συμμετοχή στα κοινά» σχετίζονται με το ποσοστό συμμετοχής του κάθε μέλους του ζευγαριού στις καθημερινές υποχρεώσεις του σπιτιού καθώς και στην ανατροφή των παιδιών (στις περιπτώσεις που το ζευγάρι είχε παιδιά). Στην ίδια ομάδα εντάχθηκαν και τα στοιχεία που αφορούσαν στα κριτήρια συμμετοχής του εκάστοτε μέλους στις παραπάνω υποχρεώσεις.

Συντροφικότητα

Τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν σε αυτή την κατηγορία είναι σχετικά με συναισθήματα και συμπεριφορές που παρατηρούνται μεταξύ των ζευγαριών και τα οποία εκφράστηκαν από τους ερωτώμενους.

Τα αποτελέσματα της απώλειας όρασης

Η κατηγορία αυτή συμπεριελάμβανε στοιχεία που αφορούσαν στο πότε προέκυψε το πρόβλημα στην όραση του ενός μέλους του ζευγαριού, στα συναισθήματα που βίωσαν και τα δύο μέλη εξαιτίας της τύφλωσης καθώς επίσης και στις προσαρμογές που χρειάστηκε να γίνουν εξ' αιτίας του γεγονότος της απώλειας όρασης στην καθημερινότητα τους.

Κοινωνική αλληλεπίδραση

Η συγκεκριμένη κατηγορία αποτελεί την ομαδοποίηση όλων των στοιχείων που είναι σχετικά με διάφορες εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής του ατόμου όπως η

συμμετοχή του σε συλλόγους και η αλληλεπίδρασή του με το φιλικό και το κοινωνικό του περιβάλλον.

Απόψεις για τις συντροφικές σχέσεις

Στην εν λόγω κατηγορία συμπεριλήφθηκαν στοιχεία που αφορούσαν στον τρόπο με τον οποίο το άτομο αντιλαμβάνεται την σχέση του με την/το σύντροφό του καθώς και άλλες συντροφικές σχέσεις.

Ύστερα από τη συνοπτική περιγραφή όλων των κατηγοριών θα προχωρήσουμε στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων και των υποκατηγοριών που περιλαμβάνει κάθε μια από τις προαναφερθείσες κατηγορίες. Επίσης, ο τρόπος παρουσίασης των αποτελεσμάτων θα ακολουθήσει τον τρόπο με τον οποίο κατηγοριοποιήθηκε και το δείγμα της έρευνας.

4.2 Αποτελέσματα βλεπόντων μελών (N= 7, 6 γυναίκες, 1 άνδρας).

4.2.1. Προηγούμενες εμπειρίες

Στην ερώτηση που αφορούσε στις προηγούμενες εμπειρίες των συνεντευξιαζόμενων μόνο δύο ερωτώμενες απάντησαν πως δεν είχαν συνάψει ερωτική σχέση πριν από τον σύντροφό τους. Οι υπόλοιποι συμμετέχοντες απάντησαν πως είχαν συνάψει ερωτικές σχέσεις προηγουμένως και όλες ήταν με βλέποντες συντρόφους.

4.2.2. Πρώτες εντυπώσεις

Τρεις από τους επτά συμμετέχοντες στην ερώτηση για το ποιός από τους δύο έκανε την πρώτη κίνηση για την δημιουργία της σχέσης απάντησαν πως και οι τρεις επιθυμούσαν αυτή τη σχέση χωρίς κάποιος να φάνηκε ότι έκανε το πρώτο βήμα. Ακόμη, δυο ερωτώμενες ανέφεραν πως η σχέση τους ξεκίνησε αρχικά ως φιλική κι έπειτα εξελίχθηκε σε συντροφική. Για παράδειγμα, η ΓΒ6, χωρίς να αναφερθεί καθόλου στο πρόβλημα όρασης του συντρόφου της, δήλωσε: «Βασικά προσέγγισα έναν άνθρωπο φιλικά. Όταν προσεγγίζεις κάποιον φιλικά, τον γνωρίζεις και νιώθεις καλά, νιώθεις ωραία, από 'κει και πέρα κάποια πράγματα εξελίσσονται μόνα τους». Επίσης, μόνο μια συμμετέχουσα απάντησε πως την πρώτη κίνηση ώστε να

δημιουργηθεί αυτή η σχέση ενώ ο μοναδικός άντρας της ομάδας των βλέπόντων συντρόφων δήλωσε πως αυτός έκανε τη πρώτη κίνηση. Στην επόμενη ερώτηση της ίδιας κατηγορίας οι ερωτώμενοι καλούνταν να αναφέρουν τα στοιχεία εκείνα του συντρόφου τους που τους έκαναν αρχικά εντύπωση. Το κοινό χαρακτηριστικό των απαντήσεων ήταν και οι έξι απαντήσεις περιελάμβαναν στοιχεία του χαρακτήρα όπως η ευφυΐα, η κοινωνικότητα, η δημιουργικότητα, τρυφερότητα, η ευγένεια, το χιούμορ και η ευδιαθεσία. Μια από τις ερωτώμενες ανέφερε το γεγονός ότι ένιωθε καλά μαζί με τον σύντροφό της ως το χαρακτηριστικό που της έκανε εντύπωση («Ε, εντάξει, δεν είναι και άτομο που περνάει απαρατήρητο! (γέλιο) να το πούμε κι αυτό... Βασικά, είναι ένας άνθρωπος που μπορείς να συζητήσεις... που νιώθεις καλά μαζί του» ΓΒ6) και μόνο μια βλέπουσα σύντροφος ανέφερε ότι της έκανε εντύπωση η εξωτερική εμφάνιση του συντρόφου της χωρίς ωστόσο να περιγράψει κάτι συγκεκριμένο: «...μου άρεσε εμφανισιακά γιατί και αυτό παίζει ρόλο. Όταν βλέπεις έναν άνθρωπο δεν ξέρεις τι χαρακτήρας είναι, πρέπει να έχει κάτι να σε τραβήξει» (ΓΒ2). Τέλος, όσον αφορά στην ερώτηση για το χαρακτηριστικό του συντρόφου τους που προσέλκυσε ερωτικά τους βλέποντες συντρόφους, οι απαντήσεις που δόθηκαν δεν ήταν αρκετά σαφείς. Συγκεκριμένα, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ανέφερε τον χαρακτήρα του/της συντρόφου ως το στοιχείο εκείνο που τους προσέλκυσε ερωτικά. Μόνο μια από τις ερωτώμενες αναφέρθηκε σε συγκεκριμένα γνωρίσματα του χαρακτήρα του συντρόφου της. Χαρακτηριστικά, η ΓΒ3 δήλωσε «κάναμε πλάκα! Για μένα είναι πολύ σημαντικό ο άντρας να είναι πολύ ανοιχτός και πολύ ευγενικός».

4.2.3. Επικοινωνία

Στην πρώτη ερώτηση αυτής της κατηγορίας που αφορούσε στο αν οι ερωτώμενοι επιλέγουν να συζητήσουν με τον σύντροφό τους για τις ανησυχίες τους και τους προβληματισμούς τους, όλες οι απαντήσεις ήταν θετικές. Χαρακτηριστική ήταν η απάντηση της ΓΒ2: «δεν έχουμε μυστικά ο ένας από τον άλλο». Μεγάλο ποσοστό συμφωνίας στις απαντήσεις υπήρξε και όταν ζητήθηκε η άποψη των ερωτώμενων για το αν οι σύντροφοί τους τις/τους κατανοούν. Ειδικότερα, όλες οι συμμετέχουσες απάντησαν πως οι σύντροφοί τους δεν τις κατανοούν πάντοτε. Επιπλέον, η ΓΒ5 απάντησε: «εμένα με καταλαβαίνει ή δεν με καταλαβαίνει όπως με καταλάβαινε ή δεν με καταλάβαινε πριν», θέλοντας να τονίσει πως το επίπεδο της

κατανόησης μεταξύ τους δεν επηρεάζεται από την απώλεια όρασης του συντρόφου της. Η ΓΒ3 απέδωσε την εκάστοτε έλλειψη κατανόησης στην διαφοροποίηση μεταξύ ανδρών και γυναικών: «δεν πιστεύω ότι έχει διαφορά επειδή ο σύντροφός μου είναι τυφλός. Πιστεύω ότι η απάντηση αφορά στην διαφορά ανάμεσα στην γυναίκα και τον άντρα». Ο μοναδικός άνδρας της ομάδας των βλεπόντων συντρόφων υποστήριξε πως υπάρχει απόλυτη κατανόηση μεταξύ αυτού και της συντρόφου του.

Ταύτιση των απαντήσεων υπήρξε και στην τελευταία ερώτηση αυτής της κατηγορίας η οποία αφορούσε στην χρήση ή όχι κάποιων κωδικών επικοινωνίας μεταξύ των ζευγαριών. Οι απαντήσεις κατέδειξαν την χρήση τέτοιων κωδικών επικοινωνίας και από τους επτά συμμετέχοντες με την διαφοροποίηση ότι υπογραμμίστηκε διαφορετικό είδος κωδικών σε κάθε απάντηση. Για παράδειγμα, η ΓΒ2 ανέφερε κυρίως κωδικούς που βασίζονται σε λεκτικά στοιχεία («ατάκες κινηματογράφου»), η ΓΒ4 έδωσε έμφαση σε κωδικούς που στηρίζονται σε εξωγλωσσικά στοιχεία («εκφράσεις του προσώπου») ενώ η ΓΒ5 δεν διευκρίνισε το είδος των κωδικών που χρησιμοποιεί. Τέλος, η ΓΒ6 πρόσθεσε στην συγκεκριμένη απάντηση «υπάρχει μια σχέση που δεν την βλέπεις ή που δεν την αντιλαμβάνεσαι...»

4.2.4 Συμμετοχή στα κοινά

Βάσει των απαντήσεων που έδωσαν οι συμμετέχοντες αυτής της ομάδας, η συμμετοχή των συντρόφων τους με απώλεια όρασης αφορά κυρίως στις εσωτερικές καθημερινές υποχρεώσεις του σπιτιού και το ποσοστό συμμετοχής του κάθε συντρόφου ποικίλει. Ακόμη, στην ερώτηση για το ποιο είναι το κριτήριο σύμφωνα με το οποίο επιλέγονται οι δουλειές που θα κάνει ο καθένας, οι τρεις συμμετέχουσες δήλωσαν πως είναι η απώλεια όρασης. Χαρακτηριστικά η ΓΒ2 με αφορμή μια δουλειά που ο σύζυγός της έκανε πριν την εμφάνιση του προβλήματος, δήλωσε: «αλλά εντάξει, τώρα δεν θέλω γιατί καμιά φορά αλλιώς είναι όταν τα βλέπεις, αλλιώς όταν δεν τα βλέπεις». Αντίστοιχη ήταν και η απάντηση της ΓΒ4: «δεν μπορεί ο σύζυγός μου να κάνει δουλειές του σπιτιού. Δεν γίνεται.». Έπειτα, από τις απαντήσεις δυο ερωτώμενων διαφάνηκε πως η επιλογή των δουλειών από τους συντρόφους τους είναι περισσότερο θέμα χαρακτήρα και τέλος στις υπόλοιπες δυο απαντήσεις αναφέρθηκε ο χρόνος σαν κριτήριο καταμερισμού των καθημερινών υποχρεώσεων.

4.2.5. Αποτελέσματα τη απώλειας όρασης

Στην περίπτωση των τεσσάρων ζευγαριών το πρόβλημα όρασης του ενός συντρόφου υπήρχε πριν από την σύναψη της σχέσης τους ενώ στα υπόλοιπα τρία η απώλεια όρασης προέκυψε αφ' ότου γνωρίστηκαν με τους τωρινούς συντρόφους τους. Τα συναισθήματα που βίωσαν οι βλέποντες σύντροφοι εν' όψει του προβλήματος όρασης των συντρόφων τους ποίκιλαν αρχικά (ειδικά στις περιπτώσεις των ζευγαριών που το πρόβλημα όρασης προέκυψε αργότερα) ωστόσο, σύμφωνα με τις δηλώσεις τους όλοι τελικά αποδέχτηκαν το γεγονός. Αναλυτικότερα, οι βλέποντες σύντροφοι που γνώριζαν το πρόβλημα όρασης του συντρόφου τους από την πρώτη στιγμή της σχέσης τους το αποδέχτηκαν εξ' αρχής. Χαρακτηριστική ήταν η απάντηση της ΓΒ1: «Δεν με επηρέασε καθόλου» καθώς και της ΓΒ6: «Εγώ δεν σκέφτηκα ποτέ ότι έχει πρόβλημα όρασης». Από την άλλη πλευρά, οι συμμετέχοντες που οι σύντροφοί τους απέκτησαν αργότερα το πρόβλημα στην όρασή τους, πριν τελικά αποδεχτούν την κατάσταση είχαν βιώσει συναισθήματα όπως έντασης και ματαίωσης. Το παραπάνω φαίνεται στις δηλώσεις που ακολουθούν: ΓΒ5 «Στην αρχή τα είχα χαμένα», ΓΒ2 «... μετά ήταν και τα προβλήματα του συντρόφου μου που ξεκίνησαν αφ' ότου ήρθαμε εδώ, μας πήρε λίγο πίσω αυτό...». Βέβαια, δεν μπορούμε να αποδώσουμε απόλυτα τα συγκεκριμένα συναισθήματα στην απώλεια της όρασης διότι στους δύο από τους τρεις συντρόφους, το πρόβλημα όρασης συνεμφανίστηκε με άλλα προβλήματα υγείας (όπως φαίνεται στην παραπάνω δήλωση της ΓΒ2) . Επίσης, αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι δύο βλέπουσες σύντροφοι ανέφεραν πως δεν είχαν συνειδητοποιήσει από την αρχή την έκταση του προβλήματος όρασης του συντρόφου τους. Χαρακτηριστικά η ΓΒ4 αναφέρει: «Στην αρχή νόμιζα ότι ήταν απλό αλλά...».

Ακόμη, το πρόβλημα όρασης του ενός συντρόφου είχε αντίκτυπο στην καθημερινότητα του ζευγαριού. Χαρακτηριστικά, κάποιοι από τους βλέποντες συντρόφους αναφέρθηκαν και σε προσαρμογές που εφάρμοσαν κυρίως σε πρακτικό επίπεδο. Πιο αναλυτικά, με βάση τα δεδομένα, οι βλέποντες σύντροφοι κατείχαν σημαντική θέση στην μετακίνηση των συντρόφων συνοδεύοντας τους. Έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον οι αναφορές των βλέπόντων συντρόφων στον τρόπο με τον οποίο συνόδευαν τους συντρόφους τους σε εξωτερικό περιβάλλον. Η ΓΒ6 υπογράμμισε την προσοχή που δίνει στο περιβάλλον την ώρα που συνοδεύει τον σύντροφό της: «... απλώς έχω το νου μου όταν θα κατέβω σκαλοπάτια να τον προετοιμάσω ας πούμε πρόσεχε σκαλοπάτι...». Από την άλλη πλευρά, η ΓΒ4

αναφέρεται στη συνοδεία του συντρόφου της σαν να πρόκειται για κάποιο παιχνίδι: «Μετρούσαμε βήματα και σκαλάκια!».

Πέρα από τις προσαρμογές που αφορούν στην συνοδεία των συντρόφων με απώλεια όρασης, δύο από τις απαντήσεις περιελάμβαναν περισσότερο παρατηρήσεις παρά προσαρμογές που αφορούσαν στο εσωτερικό του σπιτιού. Οι παρατηρήσεις αυτές σχετίζονται τόσο με την τάξη όσο και με την διάταξη του χώρου ώστε να διευκολύνεται η μετακίνηση και να εξασφαλίζεται τόσο η ανεξαρτησία όσο και η ασφάλεια του συντρόφου τους στο εσωτερικό του σπιτιού. Τα παραπάνω τεκμηριώνονται από τις δηλώσεις των συμμετεχόντων. ΓΒ1 ανέφερε «Ο σύντροφός μου για να λειτουργήσει χρειάζεται τάξη... έχει άποψη για το στήσιμο των επίπλων ώστε να διευκολύνεται... προσέχω ώστε να μην αφήσω κανένα ντουλάπι ανοιχτό και χτυπήσει» ενώ η ΓΒ3 με αφορμή το γεγονός ότι τον καιρό που είναι μαζί είχαν μετακομίσει αρκετές φορές, είπε: «... πρέπει να έχει το ίδιο σπίτι και τα πάντα με την σειρά τους...».

4.2.6. Συντροφικότητα

Όσον αφορά στην συγκεκριμένη θεματική ενότητα υπήρχε σε σημαντικό βαθμό ταύτιση μεταξύ των απαντήσεων όλων των συμμετεχόντων. Χαρακτηριστική ήταν η συμφωνία στο ότι η σχέση όλων έχει περάσει από διάφορες φάσεις κατά καιρούς. Αυτό μπορεί να οφειλόταν σε διάφορους παράγοντες και δεν είχε πάντα σχέση με το πρόβλημα όρασης του ενός συντρόφου. Προς αυτή την κατεύθυνση η ΓΒ4 δήλωσε «Περάσαμε διάφορα στάδια δεν είχαν όμως σχέση με τα μάτια του». Ακόμη, η πλειοψηφία της συγκεκριμένης ομάδας του δείγματος (έξι από τους επτά) απάντησε πως οι σύντροφοί τους τους αφήνουν τα απαραίτητα περιθώρια ώστε να εκφραστούν και να πράξουν ελεύθερα γεγονός που καταδεικνύει το πόσο ο ένας σύντροφος σέβεται την ελευθερία του άλλου. Η ΓΒ6 θέλοντας να τονίσει την σημασία της ελευθερίας μέσα στην σχέση ανέφερε: «...αν δεν υπήρχε κάτι τέτοιο ίσως να μην ζούσα τόσα χρόνια μαζί του».

Στις ερωτήσεις που αφορούσαν στον χρόνο που αφιερώνεται στο ζευγάρι έξι από τους συμμετέχοντες για διάφορους λόγους αλλά κυρίως εξ' αιτίας της έλλειψης χρόνου δεν έχουν κάποιο συγκεκριμένο στέκι. Ο ΑΤ7 θέλοντας ίσως να υπογραμμίσει την σημασία που έχει περισσότερο ο κοινός χρόνος και λιγότερο το μέρος δήλωσε: «Όπου και να πάμε δυο μας είναι ωραία». Στην συνέχεια και σε

αντίθεση με τα παραπάνω, έξι από τους επτά ερωτώμενους απάντησαν πως έχουν κοινές συνήθειες με τον/ την σύντροφό οι οποίες ποικίλουν ανάλογα με το ζευγάρι. Συνήθειες που εντοπίστηκαν στις απαντήσεις αφορούν σε δραστηριότητες εντός και εκτός σπιτιού. Αυτές που αναφέρθηκαν συχνότερα είναι η παρακολούθηση ταινιών (ΓΒ1, ΓΒ2, ΓΒ3), οι εκδρομές (ΓΒ1, ΓΒ3, ΓΒ5) και το διάβασμα(ΓΒ2,ΓΒ6).

Έπειτα, στην ενότητα αυτή αναφέρθηκαν και στοιχεία συντροφικού χαρακτήρα τα οποία ενισχύουν και διατηρούν την σχέση μεταξύ των συντρόφων. Τα στοιχεία που εκφράστηκαν από τους συμμετέχοντες ποικίλουν και περιλαμβάνουν συναισθήματα και συμπεριφορές που παρατηρούνται από τους ίδιους. Πέρα από τον σεβασμό στην ελευθερία που έχει ήδη προειπωθεί ένα άλλο στοιχείο που αναφέρθηκε αρκετές φορές από τους συμμετέχοντες είναι η στήριξη μεταξύ των συντρόφων και η δύναμη που παίρνουν από αυτό. Χαρακτηριστική των παραπάνω είναι η δήλωση της ΓΒ6 «...με στηρίζει σε πολλά πράγματα». Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο των συντροφικών σχέσεων το οποίο αναφέρεται από μερικούς συμμετέχοντες είναι και η συναισθηματική κάλυψη. Η ΓΒ1 ανέφερε πάνω σ' αυτό: «Εξαρτάται τι θέλεις από τον άλλο και τι βλέπεις... αφού η προσωπικότητά του με καλύπτει, ο σύντροφός μου με καλύπτει». Τέλος, ο ΑΤ7 αναφέρει την αγάπη ως το πιο σημαντικό στοιχείο της σχέσης λέγοντας: « η αγάπη πιστεύω μας κρατάει μαζί. Κι εγώ πιστεύω πως αν είχα κάποιο πρόβλημα (πιθανόν υγείας) δεν θα την επηρέαζε».

4.2.7. Κοινωνική αλληλεπίδραση

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή του κεφαλαίου, σε αυτή την ενότητα θα παρουσιαστούν πτυχές της καθημερινότητας των συμμετεχόντων που μέσα από αυτές αλληλεπιδρούν με άλλους ανθρώπους. Αρχικά, μόνο οι τέσσερις από τους συμμετέχοντες εργάζονται ενώ οι υπόλοιποι τρεις είτε δεν δούλεψαν ποτέ είτε έτυχε να μην έχουν δουλειά την περίοδο που πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις. Επίσης, σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες (έξι) δραστηριοποιούνται σε τουλάχιστον ένα σύλλογο ή άλλο φορέα. Η ΓΒ1 τόνισε την επίδραση που είχε η δραστηριοποίηση αυτής και του συντρόφου του στα πλαίσια του συλλόγου τυφλών: «ο σύλλογος έχει επιδράσει θετικά στην σχέση μας». Η μια συμμετέχουσα ανέφερε την έλλειψη χρόνου ως αιτία που δεν είναι μέλος κάποιου συλλόγου. Στην συνέχεια, συμφωνία στις απαντήσεις παρατηρήθηκε και στην ερώτηση για το αν οι συμμετέχοντες βγαίνουν ξεχωριστά από τον/την σύντροφό τους. Θετικές ήταν οι πέντε από τις επτά απαντήσεις καθώς οι

ερωτώμενοι απάντησαν πως βγαίνουν χωρίς την/τον σύντροφό τους ωστόσο η συχνότητα διαφέρει από άτομο σε άτομο. Από τις ερωτώμενες που δεν βγαίνουν χωρίς να συνοδεύονται από τον σύντροφό τους η μια ανέφερε πως αυτό συμβαίνει λόγω της έλλειψης χρόνου ενώ η δεύτερη κατέδειξε την ζήλεια του συντρόφου της ως βασική αιτία. Εν ολίγοις, η ΓΒ4 δήλωσε: «... για να πω την αλήθεια ζηλεύει λίγο οπότε δεν μπορώ να εκφραστώ όπως θέλω ή να πάω μια βόλτα με μια φίλη μου».

Μια άλλη σημαντική πτυχή της κοινωνικής αλληλεπίδρασης είναι οι φιλίες. Τα μέλη της συγκεκριμένης ομάδας δείγματος διατηρούν φιλίες κυρίως με βλέποντα άτομα ωστόσο κάποιοι μέσω του Συλλόγου Τυφλών έχουν αποκτήσει και φιλίες με ανθρώπους που έχουν προβλήματα όρασης. Μια από τις συμμετέχουσες ωστόσο ανέφερε τον λόγο που αποφεύγει να συναναστρέφεται άτομα με οπτική αναπηρία: «... παρ' όλο που έχω το πρόβλημα μέσα στο σπίτι μου δεν μπορώ να ανεχτώ τον διπλανό τυφλό... Βλέπεις κοπελίτσες και νεαρούς να είναι με αλλοιωμένα μάτια. Αυτό δεν μπορώ...» (ΓΒ5). Η επόμενη ερώτηση αφορούσε στον τρόπο με τον οποίο οι φίλοι των συμμετεχόντων αντέδρασαν στο πρόβλημα όρασης του συντρόφου τους. Στην περίπτωση αυτή οι περισσότεροι απάντησαν πως οι φίλοι τους αποδέχτηκαν τον σύντροφό τους με απώλεια όρασης και κάποιοι μάλιστα είπαν πως πολλές φορές οι φίλοι τους στηρίζαν. Το ίδιο συνέβη και στην περίπτωση της ΓΒ5: «... και οι πολύ κοντινοί μας φίλοι στεναχωρήθηκαν και στην κυριολεξία μας συμπαράσταθηκαν όλοι όσο δεν μπορείτε να φανταστείτε...». Βέβαια, δύο από τις ερωτώμενες ανέφεραν πως η αντίδραση των φίλων τους δεν ήταν τόσο θετική κάποιες φορές. Η ΓΒ1 χαρακτηριστικά ανέφερε: «οι φίλοι μου έλεγαν «μην μπλέξεις με αυτόν, θα έχεις πρόβλημα», του τύπου είναι δύσκολα». Ενδιαφέρουσα είναι και η απάντηση της ΓΒ2: «Ε, το φιλικό περιβάλλον άλλοι στεναχωρήθηκαν άλλοι αδιαφόρησαν, άλλοι... ίσως και να κουτσομπόλεψαν».

Παρόμοιες και κάποιες φορές ίσως πιο έντονες ήταν οι αντιδράσεις του οικογενειακού περιβάλλοντος των βλέπόντων συντρόφων στο γεγονός ότι μέλος της οικογένειάς του έχει σχέση με ένα άτομο με προβλήματα όρασης. Η στάση του σώματος και η αλλαγή του τόνου της φωνής ορισμένων ερωτώμενων κατέδειξε την λεπτότητα του ζητήματος. Αναφορικά με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων παρατηρούνται διαφοροποιήσεις. Η μερίδα των βλέπόντων μελών που οι σύντροφοί τους απέκτησαν το πρόβλημα όρασης μετά την σύναψη της σχέσης ανέφεραν κατά κύριο λόγο θετικές αντιδράσεις από την οικογένειά τους. Για παράδειγμα η ΓΒ2

ανέφερε: «... το οικογενειακό περιβάλλον στεναχωρήθηκε είναι η αλήθεια, ...ομαλά μπορώ να πω και με μια νότα αισιοδοξίας» και η ΓΒ4 είπε: «οι περισσότεροι όμως τον αντιμετωπίζουν θετικά...». Από την άλλη πλευρά η πλειοψηφία των συμμετεχόντων που δημιούργησαν σχέση με άτομο που εξ' αρχής είχε πρόβλημα όρασης ήρθαν αντιμέτωποι με μια τουλάχιστον λιγότερο θετική αντίδραση από την οικογένειά τους. Με εξαίρεση την περίπτωση του ΑΤ7 του οποίου η οικογένεια αντιμετώπισε θετικά την σχέση του με την σύντροφό του επειδή κατά την γνώμη του το πρόβλημα όρασης της συντρόφου του δεν είναι εμφανές, οι οικογένειες των υπόλοιπων ερωτώμενων αντέδρασαν διαφορετικά, όπως αποθαρρύνοντας ή απομακρύνοντας τους. Χαρακτηριστικά, η ΓΒ6 δήλωσε: «... το συγκεκριμένο άτομο δεν το θέλανε. Οπότε κι εγώ δεν έχω επαφές». Ανάλογη ήταν και η απάντηση της ΓΒ3: «Ήταν μεγάλο πρόβλημα αλλά δεν μένω στην οικογένειά μου, δεν είμαστε τόσο κοντά.»

Οι τελευταίες ερωτήσεις της ενότητας αυτής αναφέρονταν στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον και στην αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων με αυτό. Συγκεκριμένα, οι περισσότεροι συμμετέχοντες απάντησαν πως τους έχει τύχει να ακούσουν κάποιου είδους σχόλια την ώρα που συνόδευαν τον/την σύντροφό τους σε δημόσιο χώρο. Για την ακρίβεια, τέσσερις συμμετέχουσες ανέφεραν πως έχει τύχει να ακούσουν κάποια σχόλια σχετικά με τον σύντροφό τους ωστόσο μόνο οι δύο αντέδρασαν απαντώντας σε αυτούς που σχολίαζαν. Σύμπνοια των ερωτηθέντων υπάρχει στο ότι συγκριτικά με τον πρώτο καιρό, πλέον αδιαφορούν γι' αυτά τα σχόλια και τα αποδίδουν κυρίως στην άγνοια και τον διαφορετικό τρόπο σκέψης των ανθρώπων σχετικά με την τύφλωση αλλά και τη αναπηρία γενικότερα. Η ΓΒ2 ανέφερε πάνω σ' αυτό: «Αδιαφορώ... ο κάθε άνθρωπος έχει μια διαφορετική παιδεία, έναν διαφορετικό τρόπο σκέψης, δεν είναι δυνατόν εγώ να κάθομαι και να στεναχωριέμαι για το τι σκέφτεται ή για το τι λέει ο καθένας». Ενδιαφέρον έχουν και οι απόψεις των ερωτηθέντων σχετικά με τα κοινωνικά στερεότυπα που αφορούν στην αναπηρία. Τα συναισθήματα που κυριαρχούν είναι αυτά της λύπης και του θυμού καθώς οι συμμετέχοντες που έρχονται καθημερινά σε επαφή με την οπτική αναπηρία διαφωνούν καθέτως με τα κοινωνικά στερεότυπα. Ο ΑΤ7 ανέφερε σχετικά με αυτό: «Δεν συμφωνώ καθόλου με την άποψη επειδή κάποιος είναι ανάπηρος πρέπει να τον παρατήσω. Τρελαίνομαι! Γιατί να υπάρχει αυτή η άποψη;»

4.2.8. Προσωπικές απόψεις

Κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων εκφράστηκαν από κάποιους συμμετέχοντες κάποιες απόψεις οι οποίες δεν είχαν προβλεφτεί με την ύπαρξη σχετικών ερωτήσεων ωστόσο έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Παρακάτω θα παρατεθούν απόψεις που σχετίζονται κυρίως με τις συντροφικές σχέσεις. Αρχικά, ταύτιση απόψεων υπήρξε μεταξύ της ΓΒ3 και της ΓΒ1 οι οποίες δήλωσαν πως για να αντέξει μια συντροφική σχέση στο πέρασμα του χρόνου χρειάζεται προσπάθεια και από τις δυο πλευρές. Επίσης, σε αυτή τη συχνότητα κινήθηκαν και οι απόψεις άλλων δυο συμμετεχόντων οι οποίοι πιστεύουν ότι είναι καλύτερα για ένα άτομο σε οπτική αναπηρία να συνάπτει συντροφική σχέση με ένα βλέπον άτομο σε σχέση πάντα με πρακτικά ζητήματα της καθημερινότητας. Παρ' όλα αυτά υπήρξε διάσταση απόψεων ως προς το αν η συντροφική σχέση μεταξύ ενός ατόμου με προβλήματα όρασης κι ενός χωρίς διαφέρει από τις υπόλοιπες σχέσεις. Αναλυτικότερα, η ΓΒ1 δήλωσε το εξής: «Πιστεύω ότι όταν ένα άτομο αποφασίσει να έχει σχέση με έναν άνθρωπο όχι μόνο τυφλό αλλά και με άλλα σοβαρά προβλήματα πρέπει να προσέχει. Γιατί δεν είναι κανονική σχέση, είναι σχέση που μπορεί να πονέσετε ο ένας τον άλλο περισσότερο» και στήριξε την άποψή της στο γεγονός ότι κατά την γνώμη της οι άνθρωποι που αντιμετωπίζουν κάποιο πρόβλημα δεν είναι τόσο δυνατοί ψυχολογικά. Από την άλλη πλευρά, η ΓΒ1 υποστήριξε ότι μια σχέση τέτοιου τύπου δεν διαφέρει από όλες τις άλλες λέγοντας: «είναι μια σχέση σαν όλες τις άλλες. Δεν έχει καμία διαφορά».

Συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω, παρατηρήθηκε σχετική διαφοροποίηση στις απαντήσεις των συμμετεχόντων που οι σύντροφοί τους απέκτησαν το πρόβλημα όρασης αργότερα συγκριτικά με τους συμμετέχοντες που ξεκίνησαν την σχέση τους γνωρίζοντας από την αρχή ότι ο/η σύντροφός τους αντιμετωπίζει πρόβλημα όρασης. Πιο συγκεκριμένα, η διάσταση αυτή εντοπίστηκε κυρίως στην αντιμετώπιση που είχε ο σύντροφος με σοβαρό πρόβλημα όρασης από την οικογένεια του βλέποντος συντρόφου καθώς και στα συναισθήματα που βίωσαν οι βλέποντες σύντροφοι όταν χρειάστηκε να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα όρασης του συντρόφου τους. Παρατηρήθηκε λοιπόν πως η οικογένειες των βλέπόντων συντρόφων αντέδρασαν θετικά στο πρόβλημα όρασης που προέκυψε ενώ οι οικογένειες των συντρόφων που επέλεξαν εξ' αρχής να συνάψουν σχέση με ένα άτομο με προβλήματα όρασης έτυχαν περισσότερο αυστηρής αντιμετώπισης από τις οικογένειές τους και μάλιστα κάποιοι

μέχρι και την στιγμή που πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις δεν είχαν ιδιαίτερες επαφές με την οικογένειά τους. Έπειτα, όσον αφορά στα συναισθήματα που βίωσαν οι βλέποντες σύντροφοι σχετικά με το πρόβλημα όρασης του συντρόφου τους αυτά διέφεραν ποσοτικά και ποιοτικά. Συγκεκριμένα οι συμμετέχοντες που ο σύντροφός τους είχε το πρόβλημα όρασης πριν από την σχέση αποδέχτηκαν την κατάσταση από τα πρώτα στάδια της σχέσης τους. Από την άλλη πλευρά, όταν το πρόβλημα του ενός συντρόφου προέκυψε αργότερα, κάποιοι από τους βλέποντες συντρόφους, πριν φτάσουν το συναίσθημα της αποδοχής βίωσαν συναισθήματα έντασης ή ματαίωσης.

4.3. Αποτελέσματα μελών με απώλεια όρασης (N: 7, 6 άνδρες και 1 γυναίκα)

Έπειτα από την παρουσίαση των στοιχείων που προέκυψαν από τις απαντήσεις των βλέπόντων μελών των ζευγαριών, ακολουθεί η παράθεση των αντίστοιχων στοιχείων αυτή τη φορά από την μεριά των μελών με πρόβλημα όρασης. Αξιίζει να σημειωθεί πως υπάρχουν περιπτώσεις που δεν υπάρχει συμφωνία στις απαντήσεις των μελών του ζευγαριού.

4.3.1. Προηγούμενες εμπειρίες

Σ' αυτή τη πρώτη ενότητα ερωτήσεων παρατηρήθηκε συμφωνία μεταξύ των ερωτηθέντων καθώς όλοι απάντησαν πως είχαν προηγούμενες εμπειρίες σε επίπεδο σχέσεων ή τουλάχιστον σε επίπεδο φλερτ. Επίσης, όλοι οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι οι εμπειρίες που είχαν ήταν με βλέποντα άτομα. Ένας συμμετέχοντας, ο ΑΤ6 δήλωσε ότι είχε συνάψει συντροφική σχέση και με γυναίκες οι οποίες αντιμετώπιζαν πρόβλημα όρασης. Ο ίδιος μάλιστα στα πλαίσια της συνέντευξης μας μίλησε για την αντιμετώπιση που είχε από μια βλέπουσα σύντροφό του στο παρελθόν: «Μετά από ένα μήνα περίπου, μου έκανε ιδιαίτερη εντύπωση που ανακάλυψε... μου λέει «δεν βλέπεις από αριστερά;», λέω «όχι, έτσι κι έτσι» και της εξήγησα ακριβώς τι γίνεται. Ήταν και η τελευταία φορά που μιλήσαμε».

4.3.2. Πρώτες εντυπώσεις

Όσον αφορά στο ποιος έκανε την πρώτη κίνηση ώστε η σχέση να αποκτήσει συντροφικό χαρακτήρα, οι τρεις από τους συμμετέχοντες ανέφεραν πως ήταν αυτοί οι ίδιοι οι οποίοι ήταν πιο τολμηροί ενώ οι υπόλοιποι τέσσερις μας πληροφόρησαν ότι η σχέση εξελίχθηκε σε συντροφική χωρίς κάποιος από τους δύο να έκανε την πρώτη κίνηση. Η αναφορά σε στοιχεία που σχετίζονται με την εμφάνιση του/της συντρόφου,

εξηγείται από το γεγονός ότι κάποιοι από τους συμμετέχοντες που αντιμετώπιζαν οπτικό πρόβλημα πριν από την σύναψη της σχέσης, είχαν υπολειπόμενη όραση που τους επέτρεπαν να εστιάσουν σε στοιχεία της εμφάνισης. Ως εκ τούτου υπήρχε διαφοροποίηση στις απαντήσεις των συμμετεχόντων οι οποίες αφορούσαν στα χαρακτηριστικά των συντρόφων τους που τους είχαν κάνει αρχικά εντύπωση. Στοιχεία του χαρακτήρα του/της συντρόφου τους όπως η ειλικρίνεια, η ευγένεια και η καλοψυχία φαίνεται ότι εντυπωσίασαν τους τρεις από τους επτά συμμετέχοντες. Οι υπόλοιποι ανέφεραν στοιχεία της εμφάνιση των συντρόφων τους. Τα στοιχεία που αναφέρθηκαν κυρίως ήταν τα μάτια και το χαμόγελο. Ενδιαφέρον έχει η απάντηση του AT1: «... έχει καλή ψυχή, είναι άνθρωπος που ο,τι έχει να σου πει θα στο πει βρε παιδί μου... αυτό μου άρεσε. Μ' άρεσε που μιλάγαμε, μ' άρεσε που μου έδινε σημασία...». Παρόμοιες ήταν και οι απαντήσεις σχετικά με το χαρακτηριστικό των συντρόφων που προσέλκυσαν ερωτικά τους συμμετέχοντες. Συγκεκριμένα, πέντε από τους συμμετέχοντες αναφέρθηκαν σε στοιχεία του χαρακτήρα των συντρόφων τους όπως η ειλικρίνεια, η ευγένεια, το πάθος. Τέλος τα επισημάνθηκαν η φωνή, τα μάτια αλλά και η εμφάνιση γενικότερα ως στοιχεία που προσέλκυαν ερωτικά τους συντρόφους αυτής της ομάδας δείγματος.

4.3.3. Επικοινωνία

Με εξαίρεση έναν συμμετέχοντα, όλοι οι άλλοι απάντησαν πως συζητάνε τις ανησυχίες και τους προβληματισμούς τους με τον/την σύντροφό τους και μάλιστα τους κατανοούν σε μεγάλο βαθμό. Ο ερωτώμενος οποίος υποστήριξε πως δεν συζητάει τα πάντα με την σύντροφό του πρόσθεσε πως η σύντροφός του δεν τον κατανοεί κιόλας όλες τις φορές. Χαρακτηριστικά στην ερώτηση που αφορούσε στην συζήτηση δήλωσε: «Κατά κανόνα ναι». Την ίδια απάντηση έδωσε και στην ερώτηση για την κατανόηση μεταξύ τους: «Επαναλαμβάνω πάλι, κατά κανόνα ναι» (AT6). Επίσης, κώδικες επικοινωνίας χρησιμοποιούνται από τα ζευγάρια σύμφωνα πάντα με τις απαντήσεις όλων των συμμετεχόντων αυτής της ομάδας. Το είδος των κωδικών που φάνηκε ότι χρησιμοποιούνταν περισσότερο είναι οι λεκτικοί χωρίς ωστόσο να αποκλείεται και η χρήση εξωλεκτικών κωδικών. Στα πλαίσια της συνέντευξης ο AT2 επισήμανε την αλλαγή στην χρήση κωδικών επικοινωνίας μετά την απώλεια όρασης: «Τώρα από την φωνή. Παλιά έβλεπα και έκφραση προσώπου...».

4.3.4. Συμμετοχή στα κοινά

Το ποσοστό συμμετοχής στις καθημερινές υποχρεώσεις του σπιτιού διαφέρει μεταξύ των συντρόφων με απώλεια όρασης. Οι έξι από τους επτά συνεντευξιαζόμενους αυτής της ομάδας αναφέρθηκαν κυρίως σε δουλειές εντός του σπιτιού και υπέδειξαν την απώλεια όρασης ως βασικό κριτήριο που καθορίζει το ποσοστό συμμετοχής τους. Παρ' όλα αυτά από τις απαντήσεις κάποιων διαφάνηκε πως πιθανώς να υπάρχουν κι άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν τον βαθμό συμμετοχής τους στις δουλειές. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα από την απάντηση του ΑΤ3: «Π.χ. το φαγητό. Μαγειρεύα και πριν την σύντροφό μου και τον πρώτο καιρό που είχαμε γνωριστεί αλλά αν μαγειρέψω στην κουζίνα και θα γίνει χαμός και θα χρειαστεί να καθαρίζουμε μετά για καμιά μέρα και το αποτέλεσμα αλλά και το αποτέλεσμα δεν θα είναι τόσο καλό. Οπότε είναι κάτι που το κάνει η σύντροφός μου, ίσως το 'χω αφήσει λίγο κι εγώ, το 'χω παραμελήσει». Η μοναδική γυναίκα της συγκεκριμένης ομάδας ωστόσο μπορεί να διεκπεραιώσει μόνη της όλες τις καθημερινές υποχρεώσεις που αφορούν στο εσωτερικό του σπιτιού: «Μπορώ να κάνω όλες τις δουλειές του σπιτιού μόνη μου. Είναι ο χώρος μου. Άλλο να τύχει να με βοηθήσει ο σύντροφός μου κι άλλο ότι δεν μπορώ» (ΓΤ7). Στην συνέχεια, οι τρεις συμμετέχοντες που ήταν γονείς ρωτήθηκαν για την ενασχόλησή τους με τα παιδιά. Πιο αναλυτικά, ο ΑΤ4 ο οποίος έχασε την όρασή του μετά από την σύναψη της σχέσης με την σύντροφό του κι αφού είχαν ήδη αποκτήσει ένα παιδί αναφέρει σχετικά με το δεύτερο παιδί της οικογένειας: «Στο πρώτο ήταν διαφορετικά διότι δεν είχα πρόβλημα... Μπορούσα να παρέχω καλύτερα πρακτική φροντίδα... Δηλαδή τώρα (στο δεύτερο παιδί) ασχολούμαι περισσότερο με την γενική μορφή της έννοιας «φροντίδα», σε επίπεδο συμβουλών, συζήτησης κ.λπ.». Από την άλλη πλευρά, ο ΑΤ6 και η ΓΤ7 που το πρόβλημα στην όρασή τους υπήρχε πριν να αποκτήσουν παιδιά, ανέφεραν ότι συμμετείχαν σε θέματα πρακτικής φροντίδας των παιδιών τους. Η ΓΤ7 ωστόσο επισήμανε την περίπτωση που χρειαζόταν και την βοήθεια του συντρόφου της: «Όταν ήταν άρρωστα τα παιδιά μου δεν έβλεπα ακριβώς τα ml της σύριγγας ώστε να τους δώσω το φάρμακο, έτσι με βοηθούσε ο σύντροφός μου».

4.3.5. Αποτελέσματα της απώλειας όρασης

Όπως έχει ήδη ειπωθεί σε προηγούμενο σημείο αυτού του κεφαλαίου, από τους συμμετέχοντες αυτής της ομάδας δείγματος, οι τέσσερις είχαν ήδη σοβαρό

οπτικό πρόβλημα πριν ακόμη προχωρήσουν στην δημιουργία της σχέσης με την σύντροφό τους ενώ οι λοιποί τρεις έχασαν την όρασή τους πολύ αργότερα. Σε αυτό το σημείο αξίζει να παρατεθεί απόσπασμα από την συνέντευξη του ΑΤ2: «Όταν την πρωτογνώρισα της είπα ότι εγώ κάποια μέρα θα τυφλωθώ. Το ήξερα. Το έβλεπα στον ύπνο μου αλλά δεν περίμενα τόσο μικρός, στα σαράντα μου». Στην συνέχεια, οι συνεντευξιαζόμενοι μας περιέγραψαν τον τρόπο με τον οποίο μετακινούνται τόσο σε γνωστούς χώρους όσο και σε άγνωστους. Αρχίζοντας από τους οικείους σε αυτούς χώρους, όλοι οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι δεν χρειάζονται καμία βοήθεια για να μετακινηθούν εντός τους σπιτιού ή και γύρω από αυτό. Εντούτοις, δεν παρουσιάστηκε η ίδια εικόνα και για τους άγνωστους στους συμμετέχοντες χώρους. Ειδικότερα, μόνο δυο από αυτούς υποστήριξαν ότι μπορούν να μετακινηθούν αυτόνομα ακόμη και σε χώρους που δεν είναι οικείοι προς αυτούς. Ο ΑΤ6 σχολίασε πάνω σ' αυτό: «... είχα ραντεβού σε ένα σημείο που ούτε καν είχα ξαναπάει. Πήρα το κτελ, πήγα κανονικά, το ταξί μου, γύρισα, εντάξει. Θα ήταν πιο εύκολα άμα είχα συνοδό αλλά εντάξει». Από τους υπόλοιπους, οι δύο δήλωσαν ότι χρειάζονται συνοδό ανάλογα με την περίπτωση ενώ οι άλλοι τρεις όταν πρόκειται για χώρους που δεν γνωρίζουν χρειάζονται οπωσδήποτε συνοδεία κατά κύριο λόγο από την/τον σύντροφό τους. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του ΑΤ5 ο οποίος θέλησε να τονίσει πόσο πολύ διευκολύνεται η μετακίνησή του όταν συνοδεύεται από την σύντροφό του: «Πρέπει να έχω συνοδό απαραίτητως. Και μέχρι τώρα όσοι με συνόδευσαν δύσκολα το αντιμετώπισαν το πράγμα γιατί θέλει μια τέχνη να είσαι συνοδός τυφλού. Πρέπει να ξέρεις ορισμένα πράγματα τα οποία η γυναίκα μου μόνο τα ξέρει...».

Έπειτα, οι συμμετέχοντες εξέφρασαν την άποψή τους σχετικά με το πώς πίστευαν ότι οι σύντροφοί τους αντιμετώπισαν το πρόβλημα στην όρασης των πρώτων. Τα αποτελέσματα στην συγκεκριμένη θεματική ενότητα φαίνεται να συγκλίνουν με τα αντίστοιχα αποτελέσματα της ομάδας των βλεπόντων συντρόφων. Πιο αναλυτικά, στις περιπτώσεις που το πρόβλημα όρασης των συμμετεχόντων προϋπήρχε της σχέσης, οι σύντροφοί τους το αποδέχτηκαν σχεδόν αμέσως. Οι αναφορές που ακολουθούν καταδεικνύουν την παραπάνω άποψη: ΑΤ3: «το αντιμετώπισε φυσιολογικά να το πω;... δεν νομίζω ότι μας απασχολεί ή μας απασχόλησε τόσο πολύ το θέμα της όρασής μου», ΑΤ6: «δεν είδα να έχει κάποια συγκεκριμένη δυσκολία. Βέβαια κι εγώ από την αρχή ήμουν απόλυτα σαφής». Από την άλλη πλευρά, αναφορικά με τα ζευγάρια που το πρόβλημα όρασης προέκυψε

αργότερα, τόσο οι βλέποντες σύντροφοι όσο και τα ίδια τα άτομα με προβλήματα όρασης κατονόμασαν περισσότερα συναισθήματα: «Πιστεύω πιο ψύχραιμα από εμένα. Γενικά είναι πιο ψύχραιμος άνθρωπος (AT2)», «με κατανόηση πιστεύω και με κάποια στεναχώρια (AT4)», «Ψύχραιμα μάλλον. Της στοίχησε βέβαια πολύ όπως κι εμένα, αλλά το πήραμε απόφαση (AT5)». Βέβαια, εκτός της αντιμετώπισης του προβλήματος από τις συντρόφους τους, ενδιαφέρον έχει και η αντίδραση των ίδιων των ατόμων που έχασαν το φως τους. Το συναίσθημα μου διαφάνηκε ότι κυριαρχούσε ήταν αυτό της ματαίωσης και της απόσυρσης. Για παράδειγμα, ο AT4 είπε: «Το αρνητικό όμως είναι ότι διστάζω σε πολλά πράγματα κι αυτό δεν είναι τόσο κοινωνικό. Υπάρχει από μέρους μου μια τάση εσωστρέφειας».

Τέλος, στα αποτελέσματα της απώλειας όρασης ανήκουν και οι αλλαγές που αυτή επέφερε στην καθημερινότητά των συμμετεχόντων αυτής της ομάδας. Ειδικότερα, προκειμένου να συνεχίσουν να ασχολούνται με τις αγαπημένες στους δραστηριότητες δύο από τους συνεντευξιαζόμενους περιέγραψαν τέτοιου είδους χρήσιμες τροποποιήσεις. Στην περίπτωση του AT4 μια από τις αγαπημένες του συνήθειες ήταν το περπάτημα στον κήπο ωστόσο, επειδή πλέον δεν μπορεί να δει έχει τοποθετήσει ένα τεντωμένο σχοινί από την μια πλευρά του κήπου ως την άλλη κι έτσι μπορεί να βαδίζει γρήγορα και με ασφάλεια γνωρίζοντας πως στην διαδρομή που καλύπτεται από το σχοινί δεν υπάρχει κάποιο εμπόδιο. Βέβαια, εκτός από τα άτομα που έχασαν την όρασή τους αργότερα και οι συνεντευξιαζόμενοι που είχαν εξ' αρχής οπτική αναπηρία είχαν να αναφέρουν στοιχεία που προωθούν την λειτουργικότητά τους μέσα στον προσωπικό τους χώρο. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφέρουμε την επισήμανση του AT6 η οποία συγκλίνει με τις απόψεις που εκφράστηκαν σε προηγούμενο σημείο από τις GB1 και GB3 σχετικά με το ότι το σπίτι πρέπει να είναι τακτοποιημένο ώστε να διευκολύνεται το άτομο με απώλεια όρασης. Εν προκειμένω, ο AT6 ανέφερε: «...σαν τυφλός είναι απαραίτητο να έχω μια ταξινόμηση στο χώρο και μια αρχειοθέτηση στα πάντα».

4.3.6. Συντροφικότητα

Τα αποτελέσματα αυτής της θεματικής ενότητας παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες με τα αντίστοιχα αποτελέσματα της ομάδας δείγματος των βλεπόντων συντρόφων. Αρχίζοντας από τις σημεία που υπήρχε πλήρη συμφωνία μεταξύ των συμμετεχόντων, όλοι υποστήριζαν πως η σχέση τους πέρασε διάφορες φάσεις κατά

καιρούς. Το θεώρησαν μάλιστα φυσιολογικό για μια σχέση να περνάει από τέτοιου είδους διακυμάνσεις. Ο ΑΤ6 είπε πάνω σ' αυτό: «Σαφώς. Και δεν νομίζω να υπάρξει ζευγάρι που να πει ότι δεν υπήρξαν. Σε μια ζωντανή σχέση πάντα υπάρχουν ταλαντώσεις».

Έπειτα, σχετικά με τον κοινό χρόνο που αφιερώνεται από το ζευγάρι, τα αποτελέσματα ποίκιλαν. Στην ερώτηση για το αν υπάρχει κάποιο στέκι που επισκέπτονται οι συμμετέχοντες με τους συντρόφους τους, μόνο δύο απάντησαν πως έχουν κάποιο συγκεκριμένο στέκι εκτός σπιτιού ενώ οι υπόλοιποι βγαίνουν κάποιες φορές εκτός σπιτιού χωρίς ωστόσο να έχουν ένα αγαπημένο μέρος. Κάποιοι από τους ερωτηθέντες μάλιστα υποστήριξαν πως προτιμούν το σπίτι τους για να περάσουν χρόνο με τον/την σύντροφό τους. Επιπλέον, αγαπημένη συνήθεια σαν ζευγάρι δήλωσαν ότι έχουν μόνο οι τέσσερις από τους συνεντευξιζόμενους οι οποίοι ανέφεραν το διάβασμα και τα ταξίδια κυρίως ως τις δραστηριότητες που αφιερώνουν από κοινού χρόνο με τον/την σύντροφό τους. Από τους ερωτώμενους οι οποίοι απάντησαν πως δεν έχουν κοινή συνήθεια με την/τον σύντροφό τους δεν ανέφεραν κάποιο συγκεκριμένο λόγο.

Ακόμη, από στις απαντήσεις των ερωτώμενων εντοπίστηκαν κάποια στοιχεία που χαρακτηρίζουν μια συντροφική σχέση και τα οποία παρατηρήθηκαν από τους ίδιους στην δική τους σχέση με την/τον σύντροφό τους. Συγκεκριμένα, όλοι συμμετέχοντες ανέφεραν πως στην σχέση τους υπάρχει σεβασμός στην ελευθερία τους κι έτσι οι σύντροφοί τους τους επιτρέπουν να βγουν ξεχωριστά από αυτούς. Βέβαια, δύο από τα μέλη με απώλεια όρασης θεωρούν πως υπάρχουν φορές που οι σύντροφοί τους ίσως επιθυμούν να τους περιορίσουν. Ο ΑΤ4 είπε σχετικά με αυτό : «πιστεύω ότι θα ήθελε να με περιορίσει...». Άλλα στοιχεία συντροφικότητας που αναφέρθηκαν από τους συμμετέχοντες ήταν η ενσυναίσθηση: «αισθάνομαι την συναισθηματική κατάσταση της συντρόφου μου και η ίδια την δική μου χωρίς να ανοίξουμε το στόμα μας ας πούμε... δεν ξέρω, ενσυναίσθηση, πώς να το πω; (ΑΤ3)». Την ενσυναίσθηση ως χαρακτηριστικό της σχέσης του επισήμανε και ο ΑΤ5: «... ξέρει τι θέλω, ξέρει τις ανάγκες μου και δεν έχω πρόβλημα»

4.3.7. Κοινωνική αλληλεπίδραση

Μόνο ένας από τους συμμετέχοντες της συγκεκριμένης ομάδας παρουσιάστηκε να εργάζεται με την οικονομική έννοια του όρου. Επίσης, δύο

συνεντευξιαζόμενοι απασχολούνται βοηθώντας την σύντροφό τους στην οικογενειακή επιχείρηση ενώ ο ΑΤ1 και ο ΑΤ6 δραστηριοποιούνται αποκλειστικά με τον σύλλογο τυφλών. Τέλος, οι ΑΤ5 και ΓΤ7 δεν εργάζονταν την περίοδο που πραγματοποιήθηκε η συνέντευξη. Επιπλέον, όλοι οι συμμετέχοντες αυτής της ομάδας είναι μέλη του Συλλόγου Τυφλών και κάποιοι από αυτούς μάλιστα δραστηριοποιούνται και σε άλλους φορείς.

Όσον αφορά στην ομάδα των φίλων τα αποτελέσματα ταυτίζονται με αυτά της ομάδας των βλέπόντων συμμετεχόντων. Δύο από τους τρεις συνεντευξιαζόμενους που απέκτησαν αργότερα σοβαρό πρόβλημα όρασης συναναστρέφονται κατά κύριο λόγο με βλέποντα άτομα παρ' όλο που έχουν γνωρίσει κι άλλα άτομα με απώλεια όρασης. Από την άλλη πλευρά μόνο ένα άτομο από την υπο-ομάδα των συμμετεχόντων που είχαν εξ' αρχής οπτικό πρόβλημα συναναστρέφεται αποκλειστικά βλέποντα άτομα κι αυτό γιατί μέχρι τότε δεν είχε τύχει να γνωρίσει κάποιον με προβλήματα όρασης: «...με βλέποντες μόνο αλλά τώρα που γράφτηκα στο σύλλογο ελπίζω να κάνω νέους φίλους από εκεί... (ΓΤ7)»

Στην συνέχεια, οι απόψεις για την αντίδραση του φιλικού περιβάλλοντος των συμμετεχόντων στο πρόβλημα όρασης τους αλλά και στο γεγονός ότι έχουν συντροφική σχέση με βλέποντα άτομα αποτυπώνονται στις απαντήσεις τους. Η πλειοψηφία του δείγματος είχε την στήριξη, την ενθάρρυνση και την αποδοχή από την πλευρά του φιλικού περιβάλλοντος ωστόσο μερικοί ανέφεραν και μερικές αρνητικές αντιδράσεις. Συγκεκριμένα ο ΑΤ1 ανέφερε για την αντίδραση των φίλων του στο γεγονός ότι έκανε σχέση με μια βλέπουσα: «με το φιλικό μου περιβάλλον... μια χαρά. Κάποιοι βέβαια που υποτίθεται ήταν φίλοι ζηλεύανε, σχολιάζανε...». Επιπροσθέτως ο ΑΤ4 περιέγραψε την αντίδραση μερικών φίλων του όταν προέκυψε το πρόβλημα στην όρασή του: «Ήταν διαφορετική η αντίδραση από άνθρωπο σε άνθρωπο. Αυτοί ου με αγαπούσαν στεναχωρήθηκαν, κάποιοι άλλοι αδιαφόρησαν και κάποιοι με θεώρησαν βάρος στην οικογένειά μου εξ' αιτίας του προβλήματός μου».

Έπειτα, πέρα από την αντιμετώπιση του φιλικού περιβάλλοντος, ενδιαφέρον έχει και η αντίδραση της οικογένειας των μελών με απώλεια όρασης αφ' ενός στο γεγονός της σχέσης με ένα βλέπον άτομο όταν πρόκειται για μέλος το οποίο είχε οπτικό πρόβλημα νωρίτερα και αφ' ετέρου στην παρουσίαση ενός σοβαρού προβλήματος όρασης για τα μέλη που δεν το είχαν προηγουμένως. Αρχίζοντας με την

περίπτωση των τεσσάρων ερωτώμενων που το πρόβλημα όρασης προϋπήρχε της σχέσης οι απαντήσεις είναι μισές μισές. Πιο αναλυτικά δύο μέλη ανέφεραν πως η οικογένειά τους δεν είχε πρόβλημα να συνάψουν σχέση με ένα βλέπον άτομο: «Το θεώρησαν φυσιολογικό. Δεν με αντιμετώπισαν ποτέ σαν να είχα πρόβλημα, ούτε και τώρα με αντιμετωπίζουν έτσι (ΓΤ7)». Αντιθέτως, οι άλλοι δύο συμμετέχοντες αντιμετώπισαν μια διαφορετική αντίδραση από την οικογένειά τους, τουλάχιστον στην αρχή: «Τότε το βλέπανε τελείως αρνητικά, δηλαδή, σιγά τώρα μην κάτσει να κοιτάξει εσένα... Τώρα δηλαδή έχει αλλάξει τελείως η συμπεριφορά τους (ΑΤ1)».

Τέλος όσον αφορά στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, σε έξι από τους επτά συμμετέχοντες έχει τύχει να ακούσουν σχόλια όσο βρίσκονταν σε δημόσιο χώρο. Εντούτοις, μόνο δύο έχουν αντιδράσει σε κάποια από αυτά τα σχόλια. Επίσης, σε αυτό το σημείο, οι ερωτώμενοι δήλωσαν ότι πλέον αδιαφορούν για οποιοδήποτε σχόλιο τέτοιου είδους. Βέβαια, δεν παρατηρήθηκε η ίδια αδιαφορία από τους συνεντευξιζόμενους για τα κοινωνικά στερεότυπα που υφίστανται και αφορούν σε θέματα όχι μόνο της τύφλωσης αλλά και γενικότερα της αναπηρίας. Πιο αναλυτικά, τα συναισθήματα που κυριαρχούν στις απαντήσεις της συγκεκριμένης ομάδας δείγματος είναι η λύπη και ο θυμός ωστόσο δεν φάνηκε να τους επηρεάζει. Παρακάτω παρατίθενται δύο αποσπάσματα που αντιστοιχούν στο καθένα από τα παραπάνω συναισθήματα: «Δεν με επηρέασε... με λυπεί το γεγονός που βλέπω κάποιες ρατσιστικές συμπεριφορές από τους αρτιμελείς ή κάποιες φοβισμένες συμπεριφορές από τους αρτιμελείς (ΑΤ6)», «Με ενοχλεί που υπάρχουν στερεότυπα. Δεν έχουμε κάτι διαφορετικό από τους άλλους (ΓΤ7)». Εν κατακλείδι, πριν την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας αξίζει να προσθέσουμε την άποψη που εκφράστηκε από τον ΑΤ4 πάνω στο θέμα των κοινωνικών στερεοτύπων: «Η αλήθεια είναι ότι δεν έχω ξεπεράσει κι εγώ ακόμη κάποια στερεότυπα, πως λοιπόν μπορώ να απαιτώ άπταιστη συμπεριφορά; Το θέμα είναι να μην ξεπερνάνε τα όρια!... Η εποχή του Καιάδα έχει περάσει πιστεύω».

4.3.8. Προσωπικές απόψεις

Κάποιες απόψεις των συμμετεχόντων αυτής της ομάδας που δεν ανήκαν στις παραπάνω ενότητες, αφορούν στις προσωπικές σχέσεις γενικώς αλλά και σε κοινωνικές ομάδες με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, αναφέρονται παρακάτω. Αρχίζοντας από τις απόψεις που εκφράστηκαν σχετικά με τις συντροφικές σχέσεις

μεταξύ δύο ατόμων με αναπηρία, παρατίθεται το εξής απόσπασμα από την συνέντευξη του ΑΤ6 ο οποίος περιγράφει το λόγο για τον οποίο κατά την γνώμη του οι άνθρωποι με αναπηρία επιλέγουν να κάνουν σχέση με άτομα με αναπηρία: «Βέβαια, είναι κάπου φυσιολογικό, αναμενόμενο μάλλον, κυρίως όμως σε άλλες αναπηρίες, παραπληγικούς ας πούμε, να νιώθουν πιο ασφαλείς, να είναι πιο εύκολο ή να νιώθουν πιο ίσοι και να αφήνουν πιο ελεύθερο τον εαυτό τους με ανθρώπους της ίδιας αναπηρίας ας πούμε». Βέβαια, ο ίδιος σε άλλο σημείο αναφέρει πως οι γυναίκες με προβλήματα όρασης στοχεύουν κυρίως σε βλέποντες άνδρες. Σχετική με τα παραπάνω ήταν και η άποψη του ΑΤ1: «πιστεύω ότι εγώ μπορώ να κάνω σχέση και με μια κοπέλα που έχει πρόβλημα όρασης και με μια κοπέλα που δεν έχει πρόβλημα όρασης. Όπως νομίζω και το αντίθετο... Φυσικά, αν είναι και οι δύο σε μια σχέση που δεν βλέπουνε, αντικειμενικά είναι πιο δύσκολο... όχι ότι δεν γίνεται, γίνεται αλλά είναι πολύ δύσκολο». Τέλος, η ΓΤ7 υποστήριξε ότι η σχέση της με τον σύντροφό της είναι μια «φυσιολογικότερη» σχέση και συνέχισε λέγοντας «ένα ζευγάρι δένεται από την αρχή ή όχι. Δεν έχει καμία σχέση με τα μάτια».

Έπειτα, εκφράστηκαν και απόψεις αφ' ενός για την ομάδα των βλεπόντων και αφ' ετέρου για την ομάδα των ατόμων που αντιμετωπίζουν κάποιο πρόβλημα όρασης. Ειδικότερα, δυο συμμετέχοντες τόνισαν το γεγονός ότι οι άνθρωποι με προβλήματα όρασης δεν διαφέρουν από τους βλέποντες ανθρώπους. Εντούτοις, κατά την γνώμη του ΑΤ5 η ζωή των ανθρώπων που αντιμετωπίζουν κάποια αναπηρία έχει διαφέρει από των υπολοίπων «... έχει κάποια ιδιαιτερότητα η δικιά μας ζωή πλέον, δεν είναι ίδια με τους άλλους, αν και προσπαθούμε να είμαστε μέσα στο πνεύμα». Ο ίδιος μάλιστα συμπέρανε ότι οι άνθρωποι που έχουν στο περιβάλλον τους κάποιο άτομο που αντιμετωπίζει κάποια αναπηρία, είναι περισσότερο ευαίσθητοι σε αυτό το θέμα συγκριτικά με αυτούς που έχουν άγνοια σε αυτό το θέμα. Τέλος, οι απόψεις των συνεντευξιαζόμενων άγγιξαν και το ζήτημα της κοινωνικότητας των ανθρώπων με κάποια αναπηρία, όπου και παρατηρήθηκε ασυμφωνία. Συγκεκριμένα, από την μια πλευρά ο ΑΤ4 υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι με αναπηρία είναι ευάλωτοι στο θέμα της κοινωνικής επάρκειας λέγοντας «στο ζήτημα των κοινωνικών σχέσεων σήμερα που οι άνθρωποι έχουν εγκλωβιστεί, οι ανάπηροι είναι τα πρώτα θύματα αυτής της τάσης». Αντίθετη άποψη σε αυτό το ζήτημα εξέθεσε ο ΑΤ6 αναφέροντας: «Το ότι δεν βλέπει κάποιος δεν είναι σε καμία περίπτωση άλλοθι για κοινωνική ανεπάρκεια...»

5. Συζήτηση-Συμπεράσματα

5.1. Εισαγωγή

Στο προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσης έρευνας παρουσιάστηκαν τα αποτελέσματα όπως αυτά προέκυψαν από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν σε ζευγάρια που το ένα από τα δυο μέλη αντιμετώπιζε κάποιο σοβαρό πρόβλημα όρασης. Από τους συμμετέχοντες κάποιοι είχαν οπτικό πρόβλημα πριν να συνάψουν συντροφική σχέση με τον/την σύντροφό τους ενώ στους υπόλοιπους το πρόβλημα όρασης προέκυψε αργότερα. Η συγκεκριμένη έρευνα ξεκίνησε αναζητώντας τα χαρακτηριστικά των ζευγαριών που το ένα από τα δύο μέλη έχει σοβαρό πρόβλημα όρασης ωστόσο κατά την διάρκεια της εκπόνησής της προέκυψαν κάποια νέα στοιχεία που της έδωσαν ένα επιπλέον προσανατολισμό. Ειδικότερα, με βάση τα ερευνητικά της ερωτήματα, η συγκεκριμένη εργασία έχει ως σκοπό να αναδείξει χαρακτηριστικά τα οποία άπτονται σε πτυχές της καθημερινότητας των ζευγαριών αλλά και κάποιες από τις αντιλήψεις τους για θέματα της αναπηρίας. Επιπροσθέτως, κατά την ανάλυση των δεδομένων αναδείχθηκαν σημαντικές διαφοροποιήσεις τόσο σε επίπεδο χαρακτηριστικών όσο και σε επίπεδο απόψεων μεταξύ των ζευγαριών που το πρόβλημα όρασης του ενός συντρόφου υπήρχε πριν από την σχέση και αυτών που το πρόβλημα όρασης προέκυψε αργότερα. Με άλλα λόγια, μέσα από το κεφάλαιο της συζήτησης θα διερευνηθεί αν η διαφοροποίηση στις απαντήσεις που συγκεντρώθηκαν έχουν σχέση με το πότε προέκυψε το πρόβλημα όρασης του ενός συντρόφου. Η συζήτηση πρόκειται να ακολουθήσει τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάστηκαν τα ερευνητικά δεδομένα του προηγούμενου κεφαλαίου και θα κινηθεί σε δυο επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο αφορά στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων από τις συνεντεύξεις αλλά και στην σύνδεσή τους με στοιχεία της βιβλιογραφίας. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, θα αποπειραθούμε να εντάξουμε τα σημαίνοντα κατά τη γνώμη μας στοιχεία σε μια ευρύτερη συζήτηση εφόσον αυτά θα μπορούσαν να αποτελέσουν έρεισμα για περαιτέρω προβληματισμό.

Όπως ήδη έχει αναφερθεί η έρευνα αφορούσε σε ζευγάρια, ανθρώπους δηλαδή που τους συνέδεε, τουλάχιστον την περίοδο που πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις, ένας συντροφικός δεσμός. Είναι λοιπόν κάποια συγκεκριμένα γνωρίσματα που όταν εντοπίζονται σε μια σχέση την διαφοροποιούν από άλλα είδη και της προσδίδουν συντροφικό χαρακτήρα. Για να εξελιχθεί μια σχέση σε στενά

προσωπική κάποιες φορές μπορεί να αρκεί μόνο η φυσική συνύπαρξη δυο προσώπων (Buunk, 2007), θα πρέπει σύμφωνα με βιβλιογραφικές αναφορές να πληρούνται τρεις συνθήκες- προϋποθέσεις: η «φροντίδα», η «κατανόηση» και η «επιβεβαίωση» (Reis & Patrick στο Buunk, 2007). Η πρώτη συνθήκη αναφέρεται στην φροντίδα και την αγάπη που παρέχει ο ένας σύντροφος στον άλλο ανιδιοτελώς. Έπειτα, η «κατανόηση» δίνει έμφαση στην αντίληψη που έχει ο ένας σύντροφος για τον άλλο, τις ανάγκες τις πεποιθήσεις και τις συνθήκες ζωής του. Η τελευταία συνθήκη της «επιβεβαίωσης» στηρίζεται στην αποδοχή, την αναγνώριση και την υποστήριξη του ενός συντρόφου από τον άλλον και συνδέεται μάλιστα με την ενσυναίσθηση μεταξύ των δυο συντρόφων. Από τα στοιχεία που μας γνωστοποίησαν οι ερωτώμενοι μέσω των συνεντεύξεων, τα ζευγάρια που συμμετείχαν στην έρευνα φαίνεται πως πληρούσαν τις παραπάνω συνθήκες.

5.2. Άξονες Συζήτησης

Η συζήτηση πρόκειται να ακολουθήσει τον τρόπο παρουσίασης των αποτελεσμάτων (σε οκτώ βασικούς άξονες δηλαδή) καθώς με αυτό τον τρόπο θα έχουμε την δυνατότητα να εστιάσουμε και να εμβαθύνουμε σε κάθε άξονα ξεχωριστά υπογραμμίζοντας τα στοιχεία εκείνα που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο γενικότερου προβληματισμού.

5.2.1. Πρώτες εντυπώσεις

Στα πλαίσια μιας έρευνας που έχει ως αντικείμενο μελέτης ζευγάρια, ιδιαίτερα σημαντική είναι η αναφορά στις «πρώτες εντυπώσεις» που προκαλεί το ένα άτομο στο άλλο. Αυτό συμβαίνει διότι η πρώτη εντύπωση που έχουμε για έναν άνθρωπο σε συνδυασμό με άλλα στοιχεία, μας βοηθά να σχηματίσουμε την προσωπική μας αντίληψη γι' αυτόν. Η σημασία της «πρώτης εντύπωσης» φαίνεται από την διαπίστωση ότι οι άνθρωποι συνήθως κρίνουν τους συνανθρώπους τους κυρίως με βάση τον κοινωνικό τους ρόλο, την πρώτη εντύπωση που σχηματίζουν γι' αυτούς καθώς και με βάση την μεταξύ τους ομοιότητα (Παπαδόπουλος, 1997). Έπειτα, για να αναπτυχθεί μια σχέση ή ακόμη και η έλξη μεταξύ δυο ανθρώπων, η ομοιότητα που αναφέρθηκε παραπάνω μπορεί να χαρακτηρίζει τις στάσεις τους για κάποια ζητήματα

(Buunk, 2007). Βέβαια, σχετικά με την προκείμενη έρευνα, κύριο χαρακτηριστικό των απαντήσεων ήταν η γενικότητα με την οποία εκφράστηκαν οι περισσότεροι συμμετέχοντες. Ακόμη, όσον αφορά στα στοιχεία των συντρόφων που τους εντυπωσίασαν αρχικά ίσως κανείς να περίμενε ότι αν όχι όλες, τουλάχιστον οι περισσότερες απαντήσεις θα σχετίζονταν με την εμφάνιση των συντρόφων τους . Παρ' όλα αυτά, η πλειοψηφία των απαντήσεων περιελάμβανε στοιχεία του χαρακτήρα των συντρόφων χωρίς ωστόσο να αποκλείονται και στοιχεία της εμφάνισης. Οι βλέποντες συμμετέχοντες της ομάδας δείγματος εστίασαν κυρίως στον χαρακτήρα των συντρόφων τους και μεταξύ άλλων ανέφεραν το «χιούμορ», την «τρυφερότητα» και την «ευγένεια» ως τα χαρακτηριστικά που τους εντυπωσίασαν αρχικά. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα μιας έρευνας που αφορούσε στην προθυμία μιας ομάδας φοιτητών να συνάψουν σχέση με ένα άτομο με αναπηρία, όπως συμβαίνει και με άλλους ανθρώπους έτσι και οι συγκεκριμένοι φοιτητές φάνηκε να εκτιμούν χαρακτηριστικά όπως η ευγένεια και το χιούμορ στις σχέσεις. Ακόμη, πρόσθεσαν ότι όταν στις σχέσεις απολαμβάνουν το γέλιο, την στοργή και την συμπόνια από τον/την σύντροφό τους, είναι δυνατόν στο μυαλό τους να «παραγκωνιστεί» η ύπαρξη της αναπηρίας (Miller et al., 2009). Μόνο μια βλέπουσα συμμετέχουσα αναφέρθηκε στην εμφάνιση του συντρόφου της χωρίς ωστόσο κι αυτή να συγκεκριμενοποιεί την απάντησή της. Έπειτα, στην περίπτωση των συνεντευξιαζόμενων με την απώλεια όρασης και συγκριτικά με τους βλέποντες συμμετέχοντες, περισσότεροι ήταν αυτοί που εντυπωσιάστηκαν από στοιχεία της εξωτερικής εμφάνισης των συντρόφων τους. Ειδικότερα, τα εξωτερικά χαρακτηριστικά που αναφέρθηκαν κυρίως ήταν τα μάτια και το χαμόγελο γεγονός που δεν συνάδει με βιβλιογραφικά ευρήματα καθώς σύμφωνα με μια έρευνα, οι βλέποντες ήταν αυτοί που τόνιζαν ζητήματα φυσικής-σωματικής έλξης (Cheausuwantavee, 2002). Το ότι συμμετέχοντες με απώλεια όρασης αναφέρθηκαν σε εξωτερικά χαρακτηριστικά αιτιολογείται από το γεγονός ότι οι συγκεκριμένοι είτε απέκτησαν το πρόβλημα στην όραση τους αργότερα από την δημιουργία της σχέσης είτε το χρονικό διάστημα που γνώρισαν την σύντροφό τους διέθεταν κάποια υπολειπόμενη όραση. Επίσης, αξίζει να αναφερθεί το γεγονός ότι δύο από τους συμμετέχοντες οι οποίοι είχαν πρόβλημα όρασης πριν ακόμη γνωρίσουν την σύντροφό τους, αποκρίθηκαν ότι μεταξύ των στοιχείων που τους εντυπωσίασαν στις συντρόφους τους ήταν η ειλικρίνειά τους δίνοντάς μας να καταλάβουμε τη σημασία που κατέχει η ειλικρίνεια στη σχέση τους.

Στην συνέχεια, οι απαντήσεις που αφορούσαν στα στοιχεία εκείνα που τους προσέλκυαν ερωτικά ήταν ακόμη πιο ασαφείς και με την ίδια διαφοροποίηση μεταξύ των βλέπόντων συμμετεχόντων και αυτών με απώλεια όρασης. Αντιστοίχως, η πλειοψηφία των συνεντευξιαζόμενων αναφέρθηκαν στον χαρακτήρα των συντρόφων τους είτε περιγράφοντας αδρομερώς ορισμένα στοιχεία του (π.χ. ευγένεια, πάθος, ειλικρίνεια) είτε μιλώντας γενικά γι' αυτό («το όλο» ΑΤ6). Εξαίρεση αποτέλεσαν τρεις συμμετέχοντες με πρόβλημα όρασης οι οποίοι εστίασαν σε στοιχεία πέραν του χαρακτήρα της συντρόφου τους όπως τα μάτια και η φωνή ειδικότερα ή η εξωτερική εμφάνιση γενικότερα. Όσον αφορά στην «φωνή» που αναφέρθηκε πιο πάνω, σύμφωνα με κάποιες έρευνες, η φωνή μπορεί να αποκαλύπτει στοιχεία για την υγεία του ατόμου αλλά μπορεί και να χρησιμοποιηθεί ώστε να ασκήσει έλξη (Feinberg, 2008, Hughes, Dispenza, & Gallup, 2004).

Σημαντική θέση στην συζήτηση των αποτελεσμάτων κατέχουν τα μη λεκτικά στοιχεία που καταγράφηκαν κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων. Τα μηνύματα που λαμβάνουμε από τους άλλους δεν είναι μόνο λεκτικά, έτσι μεγάλο μέρος των πληροφοριών μεταφέρεται μέσω της χρήσης χειρονομιών, των εκφράσεων του προσώπου, των στάσεων του σώματος κ.λπ. (Κοσμόπουλος, 1995). Για την ακρίβεια, η πλειοψηφία των εξωγλωσσικών στοιχείων που καταγράφηκαν στις συνεντεύξεις συνολικά, αφορούσαν σε αυτή την ερώτηση. Τα εξωγλωσσικά στοιχεία που παρατηρήθηκαν ήταν η αλλαγή της στάσης του σώματος, οι εκφράσεις του προσώπου και το «κόμπιασμα», στοιχεία τα οποία υποδήλωναν την αμηχανία των συνεντευξιαζόμενων. Συγκεκριμένα, κάποιοι από τους συνεντευξιαζόμενους ενώ κάθονταν με συγκεκριμένο τρόπο, όταν ετίθεντο η ερώτηση για την ερωτική έλξη άλλαζαν την στάση του σώματός τους μετακινώντας των κορμό τους προς τα πίσω. Αυτό αιτιολογείται από το γεγονός ότι η ερώτηση τους απευθυνόταν από ένα σχετικά άγνωστο σε αυτούς άτομο (ερευνήτρια) και αφορούσε ένα πολύ λεπτό και προσωπικό τους ζήτημα οπότε με αυτόν τον τρόπο πιθανώς να υποδήλωναν την αμηχανία που ένιωθαν. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και σε πολύ κλειστούς χώρους όταν αναγκαζόμαστε να βρισκόμαστε κοντά σε ανθρώπους που δεν γνωρίζουμε. Η προσπάθειά μας να αυξήσουμε την μεταξύ μας απόσταση, αντικατοπτρίζει την απροθυμία μας να αναπτύξουμε συναισθήματα οικειότητας με αγνώστους (Knapp & Hall, 1997) Πιθανώς αυτός να ήταν και ο λόγος που η πλειοψηφία των απαντήσεων ήταν αόριστες και πολύ γενικές.

Επίσης, το ποιος έκανε την κίνηση για το πρώτο ραντεβού είναι ιδιαίτερα σημαντικό καθώς αυτό μας δίνει «ψήγματα» πληροφοριών σχετικά με τον χαρακτήρα των συμμετεχόντων μας. Συγκεκριμένα, στις περιπτώσεις τεσσάρων ζευγαριών το ραντεβού προέκυψε από «μόνο του» όπως υποστήριξαν κάποιοι από αυτούς ενώ στα υπόλοιπα τρία ζευγάρια την κίνηση για το πρώτο ραντεβού την έκανε ο άντρας του ζευγαριού. Οι τρεις άντρες που ήταν οι πιο «θαρραλέοι» αντιμετώπιζαν κάποιο πρόβλημα όρασης. Σε δύο από αυτούς μάλιστα η απώλεια όρασης προϋπήρχε της σχέσης τους με τις συντρόφους τους. Συνδέοντας τα στοιχεία από τις απαντήσεις αυτών των συγκεκριμένων συμμετεχόντων αλλά και των συντρόφων τους, παρατηρούμε ότι και οι δυο παρά το γεγονός ότι προέρχονταν από όχι και τόσο ενθαρρυντικά περιβάλλοντα, ήταν ιδιαίτερα κοινωνικά άτομα που δραστηριοποιούνται έντονα σε συλλόγους κι έχουν πολλά ενδιαφέροντα. Θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι οι αυξημένες κοινωνικές δεξιότητες των ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης ενδυναμώνουν την πίστη στον εαυτό και την αξία τους αυξάνοντας σημαντικά την αυτοπεποίθησή τους (Tuttle & Tuttle, 2004)

5.2.2. Προηγούμενες εμπειρίες

Σύμφωνα με βιβλιογραφικά στοιχεία τουλάχιστον στα χρόνια της εφηβείας, τα άτομα με οπτική αναπηρία δεν βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο με τους βλέποντες συνομηλίκους τους τόσο στην δημιουργία ρομαντικών σχέσεων όσο και στην συμμετοχή σε ομάδες συνομηλίκων (Huurte & Aro, 1998). Τα δεδομένα τα οποία συγκεντρώθηκαν από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στις ερωτήσεις αυτής της θεματικής ενότητας ήταν ως ένα βαθμό αναμενόμενα. Για να κατανοήσουμε καλύτερα το νόημα των απαντήσεων θα μας διευκόλυνε περισσότερο ο διαχωρισμός του δείγματος σε γυναίκες και άνδρες και όχι σε βλέποντα μέλη και σε μέλη με οπτικό πρόβλημα. Όλοι οι άνδρες συμμετέχοντες απάντησαν πως είχαν προηγούμενες εμπειρίες συντροφικών σχέσεων σε αντίθεση με τις γυναίκες συμμετέχουσες από τις οποίες μόνο οι τρεις από τις επτά αποκάλυψαν ότι είχαν συντροφικές σχέσεις πριν από τον σύντροφο που είχαν τότε ενώ οι υπόλοιπες τέσσερις ανέφεραν πως δεν είχαν εμπειρίες συντροφικών σχέσεων πριν από τον σύντροφό τους παρά μόνο σε επίπεδο φλερτ. Η παραπάνω διάσταση στις απαντήσεις, πιθανώς να στηρίζεται στο στερεότυπο που λειτουργεί ή τουλάχιστον λειτουργούσε στους κόλπους της

ελληνικής κοινωνίας. Σύμφωνα με αυτό ο άντρας ο οποίος είναι το ισχυρό φύλο αναμένεται να συνάπτει αρκετές συντροφικές σχέσεις προτού καταλήξει κάποια από αυτές σε γάμο. Το αντίθετο συμβαίνει με την γυναίκα η οποία καλείται να έχει όσο το δυνατόν λιγότερες ή και καθόλου εμπειρίες συντροφικών σχέσεων πριν παντρευτεί. Στην συνέχεια, ένας από τους συμμετέχοντες μας περιέγραψε την αντίδραση μιας από τις προηγούμενες συντρόφους του όταν αυτή συνειδητοποίησε ότι υπήρχε κάποιο πρόβλημα στην όραση του. Η κοπέλα τον εγκατέλειψε χωρίς να του δώσει κάποια εξήγηση σύμφωνα πάντα με την απόκριση του συμμετέχοντα. Η συγκεκριμένη περίπτωση, αν και μεμονωμένη για την εξαγωγή ενός γενικού συμπεράσματος, δεν ανταποκρίνεται στην άποψη ότι οι γυναίκες παρουσιάζονται ως περισσότερο επιεικείς απέναντι σε ανθρώπους με αναπηρία σε πολλούς τομείς της κοινωνικής τους ζωής όπως το ραντεβού, ο γάμος (Stoval & Sedlacek στο Gill, 1996) και η εργασία (Hergenrather & Rhodes, 2007).

5.2.3. Επικοινωνία

Η επικοινωνιακή διάσταση της σχέσης των ζευγαριών διερευνήθηκε σε τρία σκέλη (υποκατηγορίες) την συζήτηση, την κατανόηση και τους κώδικες επικοινωνίας. Σε αυτό το επίπεδο επικοινωνίας μεταξύ των συντρόφων, υπήρχε σχεδόν απόλυτη ομοφωνία. Όλοι οι συνεντευξιζόμενοι απάντησαν ότι συζητούν με τον/την σύντροφό τους για τις ανησυχίες και τους προβληματισμούς τους. Αναφερθήκαμε σε «σχεδόν απόλυτη ομοφωνία» καθώς υπήρχαν διαφοροποιήσεις, έστω και μικρές, τόσο μεταξύ των ζευγαριών όσο και μεταξύ των μελών του ίδιου του ζευγαριού. Κάθε ζευγάρι έχει την δική του δυναμική και τον δικό του ρυθμό, έτσι η διαφοροποίηση στις απαντήσεις μεταξύ των ζευγαριών είναι ως ένα βαθμό αναμενόμενη και δικαιολογημένη. Από την άλλη πλευρά, η διαφοροποίηση μεταξύ των μελών του ίδιου ζευγαριού είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα. Σε αυτή την περίπτωση δύο υποθέσεις μπορούμε να κάνουμε: είτε ο ένας από τους δυο συντρόφους δεν ήταν αρκετά ειλικρινής είτε το κάθε μέλος του ζευγαριού αντιλαμβάνεται και εκτιμά με διαφορετικό τρόπο την επικοινωνιακή διάσταση της σχέσης τους. Αυτό ίσως θα μπορούσαμε να το συσχετίσουμε με την δεύτερη συνθήκη

της συντροφικής σχέσης, την «κατανόηση» (Reis & Patrick στο Buunk, 2007) που αναφέρθηκε στην αρχή του κεφαλαίου.

Σχετικά με το δεύτερο σκέλος, την κατανόηση, πεποίθηση όλων των συμμετεχόντων ήταν πως οι σύντροφοί τους δεν τους καταλαβαίνουν πάντοτε. Μάλιστα, δυο από αυτούς εξέφρασαν την άποψή τους τονίζοντας ότι η κατανόηση δεν έχει σχέση με την απώλεια όρασης. Ακόμη, μια συμμετέχουσα ανήγαγε την έλλειψη της μεταξύ τους κατανόησης στην σφαίρα της διαφοράς των δυο φύλων.

Έπειτα, οι χρήσιμες κωδικές στα πλαίσια της επικοινωνίας μεταξύ των συντρόφων είναι ιδιαίτερα σημαντική. Αυτό συμβαίνει διότι κατά την διάρκεια της επικοινωνίας εκτός από τα λεκτικά, μεταφέρονται άφωνα και βουβά μηνύματα μεταξύ των «πομπών» και των «δεκτών» (Κοσμόπουλος, 1995). Πιο αναλυτικά, όλα τα ζευγάρια της έρευνας περιέρασαν τόσο λεκτικούς όσο και εξωλεκτικούς κώδικες που χρησιμοποιούν στην καθημερινότητά τους σε διάφορα περιβάλλοντα πολύ αποτελεσματικά. Οι βλέποντες σύντροφοι ανέφεραν κατά κύριο λόγο την χρήση εξωλεκτικών κωδικών επικοινωνίας όπως οι εκφράσεις του προσώπου σύμφωνα με τις οποίες έκριναν οπτικά την συναισθηματική κατάσταση των συντρόφων τους. Από την άλλη πλευρά τα μέλη της ομάδας δείγματος με απώλεια όρασης επεσήμαναν λεκτικούς κώδικες οι οποίοι συνοδεύουν ή επιτείνουν την επικοινωνία με τους συντρόφους τους χωρίς ωστόσο να αποκλείουν και την παράλληλη χρήση εξωλεκτικών κωδικών. Αυτό συμβαίνει διότι, τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης δέχονται πληροφορίες για τον κόσμο που τους περιβάλλει κυρίως μέσω της ακοής, της αφής και της γλώσσας (Hodapp, 2003). Λεκτικούς κώδικες περιέγραψαν αρκετά από τα ζευγάρια ενώ για παράδειγμα η ΓΒ2 επεσήμανε ότι αυτή και ο σύντροφός της χρησιμοποιούν φράσεις του κινηματογράφου για να επικοινωνήσουν κάποια μηνύματα μεταξύ τους που συνήθως οι άλλοι δεν αντιλαμβάνονται το νόημά τους. Επίσης, σημαντικά στοιχεία στην επικοινωνία σύμφωνα με τα λεγόμενα των συμμετεχόντων είναι και οι εναλλαγές στον τόνο της φωνής των συντρόφων τους. Το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες με απώλεια όρασης στηρίζουν την επικοινωνία τους με τους συντρόφους τους και κατ' επέκταση με τους υπόλοιπους ανθρώπους σε λεκτικά στοιχεία είναι ως ένα βαθμό αναμενόμενο. Η απώλεια της όρασης δεν επιτρέπει στους ανθρώπους να λαμβάνουν οπτικές πληροφορίες από το περιβάλλον τους έτσι στηρίζονται περισσότερο σε λεκτικά και σε απτικά στοιχεία. γιατί η υπολειπόμενη

όραση τους μπορεί να τους οδηγήσει σε λαθεμένες ερμηνείες και εκτιμήσεις (Arter, 1997).

5.2.4. Συμμετοχή στα κοινά

Οι συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα συζούσαν με τους συντρόφους τους οπότε μας δόθηκε η ευκαιρία να συγκεντρώσουμε πληροφορίες που αφορούσαν στην συμμετοχή των μελών με απώλεια όρασης στις εξωτερικές ή εσωτερικές καθημερινές υποχρεώσεις του σπιτιού. Από τα αποτελέσματα φάνηκε ότι όλοι οι συμμετέχοντες με οπτικό πρόβλημα λάμβαναν μέρος στις καθημερινές υποχρεώσεις του σπιτιού ωστόσο ο βαθμός συμμετοχής διέφερε από άτομο σε άτομο. Το ποσοστό της συμμετοχής σχετιζόταν σύμφωνα με τα λεγόμενα των συμμετεχόντων σε κριτήρια τύφλωσης, χρόνου και προσωπικότητας. Σχετικά με τις δουλειές που αφορούσαν στο εσωτερικό του σπιτιού, με βάση τις απαντήσεις που συγκεντρώθηκαν, το κυρίαρχο κριτήριο συμμετοχής των μελών με οπτικό πρόβλημα ήταν η απώλεια όρασης. Οι περισσότεροι επισήμαναν ότι μπορούν να κάνουν συγκεκριμένες δουλειές αποκλείοντας το μαγείρεμα και την πλύση των ρούχων στο πλυντήριο. Ειδικά για το μαγείρεμα, μια από τις βλέπουσες συντρόφους δήλωσε ότι δεν επιτρέπει στον σύντροφό της να επιχειρήσει να μαγειρέψει διότι το θεωρεί επικίνδυνο και για τον ίδιο και για το σπίτι. Έπειτα, κάποιοι από τους συμμετέχοντες επισήμαναν το κριτήριο του χρόνου ως το πιο βασικό στην επιλογή των υποχρεώσεων που θα αναλάβει ο κάθε σύντροφος. Σχετικά με το κριτήριο της προσωπικότητας, δεν αναφέρθηκε ξεκάθαρα από τους συνεντευξιαζόμενους αλλά διαφάνηκε από τις απαντήσεις τους. Βέβαια, το κριτήριο της τύφλωσης καταρρίπτεται ως ένα βαθμό μιας και ένας συμμετέχοντας αλλά και η μοναδική γυναίκα- σύντροφος με απώλεια όρασης μπορεί και κάνει μόνη της σχεδόν όλες τις δουλειές εντός του σπιτιού μεταξύ αυτών το μαγείρεμα και την χρήση του πλυντηρίου. Πώς λοιπόν σε ορισμένους ανθρώπους η οπτική αναπηρία μπορεί να εμποδίσει την συμμετοχή τους στις καθημερινές δουλειές ενώ σε κάποιους άλλους όχι; Σε αυτό το σημείο, σημαντικό είναι το γεγονός ότι μόνο μια από τις βλέπουσες συντρόφους φάνηκε να υποστηρίζει και να παρακινεί έμπρακτα τον σύντροφό της ώστε να δοκιμάσει να κάνει κι άλλες δουλειές εντός του σπιτιού όπως το μαγείρεμα γιατί κατά την γνώμη της ο βαθμός

συμμετοχής του επηρεάζεται από την ανατροφή του. Συγκεκριμένα η GB1 αναφέρει: «Με βοηθάει αλλά με μεγάλο αγώνα και πολλή πίεση γιατί ο σύντροφός μου είχε μάθει αλλιώς... είχε τους ρόλους στο μυαλό του πολύ διαφορετικά... γίνεται η επανάσταση αρχίζοντας να συζούμε και απαιτώ αν όχι το 50-50 το 60-40... αφού μένουμε μαζί οφείλεις να μου το δώσεις, δεν με νοιάζει κάτι άλλο». Σε συνάρτηση με τα παραπάνω, μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο Ισραήλ έχοντας ως δείγμα τυφλούς ενήλικες και των δυο φύλων επεσήμανε την σημασία των «οικιακών δεξιοτήτων» στην επίτευξη της ανεξαρτησίας αυτών των ανθρώπων (Deshen, 1987). Σύμφωνα με την ίδια έρευνα, κάποιιοι από τους συμμετέχοντες ήταν ανεπαρκείς ως προς αυτές τις δεξιότητες διότι οι γονείς τους δεν τους έδιναν την ευκαιρία να εξασκηθούν σε αυτού του είδους τις δουλειές. Όλα τα παραπάνω θα μπορούσαν να ισχύουν και για τους βλέποντες συντρόφους των συμμετεχόντων με οπτικό πρόβλημα.

5.2.5. Τα αποτελέσματα της τύφλωσης

Η ομάδα του δείγματος με απώλεια όρασης που συμμετείχε στην παρούσα έρευνα αποτελούνταν από τέσσερα άτομα που το πρόβλημα στην όρασή τους υπήρχε από πολύ νωρίς στην ζωή τους και από τρία άτομα που έχασαν την όρασή τους σε προχωρημένη ηλικία (σαράντα και άνω). Στο συγκεκριμένο τμήμα της συζήτησης έχει μεγάλο ενδιαφέρον το πώς αντιμετώπισε ο κάθε ένας από τους συμμετέχοντες την οπτική αναπηρία στα πλαίσια της καθημερινότητάς του, τα συναισθήματα που βίωσε αλλά και τις τροποποιήσεις που πραγματοποίησε στο περιβάλλον του. Τα παραπάνω δεν αφορούσαν μόνο τους συνεντευξιαζόμενους με το πρόβλημα όρασης αλλά και τους βλέποντες συντρόφους τους.

Αρχίζοντας από τον τρόπο μετακίνησης των συμμετεχόντων που αντιμετώπιζαν οπτικό πρόβλημα, αυτός δεν ήταν ο ίδιος για όλους. Κάποιοι από αυτούς επέλεξαν να μετακινούνται αυτόνομα σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό ενώ άλλοι χρειάζονταν την βοήθεια συνοδού κάθε φορά. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, τρεις από τους συμμετέχοντες μπορούσαν να μετακινηθούν αυτόνομα σε μέρη οικεία πέρα από την γειτονιά τους (π.χ. εργασία, σύλλογος), τρεις συμμετέχοντες μπορούσαν να μετακινηθούν αυτόνομα μόνο εντός της γειτονιάς τους ενώ ένας συμμετέχοντας μας ανέφερε πως για την μετακίνησή του

στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά στην σύζυγό τους. Βέβαια, όλοι οι σύντροφοι με οπτική αναπηρία μας ανέφεραν πως όταν χρειάζονται συνοδεία προτιμούν τους βλέποντες συντρόφους τους και μάλιστα από τα δεδομένα μας παρατηρήθηκε ότι οι βλέποντες σύντροφοι ανταποκρίνονται. Το γεγονός ότι οι βλέποντες σύντροφοι βοηθούν τους συντρόφους θα μπορούσε να ερμηνευτεί με βάση την πρώτη συνθήκη των συντροφικών σχέσεων που αφορά στην φροντίδα και την αγάπη που ο ένας σύντροφος παρέχει στον άλλο (Reis & Patrick στο Buunk, 2007). Επιπλέον, η οικειότητα που αναπτύσσεται στα πλαίσια μιας συντροφικής σχέσης επιτρέπει στους συντρόφους να γνωρίζουν αρκετά καλά ο ένας τις ανάγκες και τις επιθυμίες του άλλου και έτσι να ανταποκρίνονται αναλόγως. Βέβαια, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς πως πέρα από τις παραπάνω απόψεις για αγάπη και οικειότητα μεταξύ των συντρόφων, τα άτομα με οπτική αναπηρία ίσως επιλέγουν για την συνοδεία τους τους συντρόφους εφόσον συζούν κι έτσι οι δεύτεροι μπορούν να ανταποκριθούν στην ανάγκη των πρώτων πιο άμεσα συγκριτικά με κάποιον άλλο φίλο ή συγγενικό πρόσωπο. Έπειτα, αξίζει να σημειωθεί πως η προσφορά και ανταπόκριση των βλέπόντων συντρόφων να συνοδεύουν τους συντρόφους με πρόβλημα όρασης λειτουργεί κατά κάποιο τρόπο ενισχυτικά. Για να γίνει αυτό πιο κατανοητό, όπως έχει ήδη προειπωθεί, ο τρόπος μετακίνησης των συμμετεχόντων με οπτική αναπηρία διέφερε για κάθε άτομο και υπήρχε συσχέτιση με το πότε προέκυψε το πρόβλημα όρασης. Συγκεκριμένα, από τα αποτελέσματα αναδύθηκε το συμπέρασμα ότι οι συμμετέχοντες που είχαν πρόβλημα στην όρασή τους από πολύ νωρίς παρουσίασαν μεγαλύτερο βαθμό αυτονομίας ως προς την μετακίνησή τους συγκριτικά με τους συμμετέχοντες που έχασαν την όρασή τους σε πιο μεγάλη ηλικία. Όλοι δέχονται την βοήθεια των βλέπόντων συντρόφων τους ωστόσο η βοήθεια αυτή για τους συμμετέχοντες που μετακινούνται αυτόνομα αποτελεί μια μορφή θετικής κοινωνικής υποστήριξης ενώ για αυτούς που χρειάζονται σχεδόν αποκλειστικά συνοδεία λειτουργεί μεν υποστηρικτικά αλλά με αρνητικό τρόπο. Με άλλα λόγια, η βοήθεια από τους βλέποντες συντρόφους δεν μειώνει καθόλου το αίσθημα της αυτονομίας των πιο ανεξάρτητων από τους συμμετέχοντες οι οποίοι χρησιμοποιούν το λευκό μπαστούνι για την μετακίνησή τους ενώ οι λιγότερο ανεξάρτητοι συμμετέχοντες ίσως αξιοποιούν την προσφορά των βλέπόντων συντρόφων τους με αποτέλεσμα να «βολεύονται» και να νιώθουν ασφαλείς με αυτή την κατάσταση. Με βάση αυτό, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε την κοινωνική υποστήριξη σε θετική και αρνητική. Η διάκριση αυτή παρατηρήθηκε και στα πλαίσια μιας έρευνας σχετικά με την σχέση της

χρήσης του διαδικτύου και το αίσθημα της «ευζωίας» στα άτομα με αναπηρία (Smedema & McKenzie στο Guerette & Smedema, 2011). Ειδικότερα και με βάση την παραπάνω έρευνα, η κοινωνική υποστήριξη από την χρήση του διαδικτύου δεν έχει αποκλειστικά αρνητική ή θετική χροιά αλλά τελικά αποκτά ανάλογα με τον τρόπο χρήσης του από τα συγκεκριμένα άτομα. Ένα άλλο στοιχείο που επιτείνει την άποψή μας για την αρνητική κοινωνική υποστήριξη και την «ασφάλεια» των λιγότερο ανεξάρτητων συμμετεχόντων στην έρευνά μας είναι η επιλογή τους να μην χρησιμοποιούν το λευκό μπαστούνι για την μετακίνησή τους. Οι δεξιότητες χρήσης του μπαστουниού σε προχωρημένο επίπεδο διδάσκονται από εξειδικευμένους επαγγελματίες και βοηθούν τα άτομα με οπτική αναπηρία να μετακινούνται ανεξάρτητα και χωρίς κίνδυνο τουλάχιστον στα πλαίσια της γειτονιάς τους (Kingsley, 2009). Παραπάνω χρησιμοποιήσαμε την λέξη «επιλογή» διότι γνωρίζουμε πως όλοι είναι μέλη του Συλλόγου Τυφλών στα πλαίσια του οποίου παραδίδονται μαθήματα κινητικότητας και προσανατολισμού και κατά συνέπεια όλοι τους θα μπορούσαν να διδαχθούν τον τρόπο να μετακινούνται αυτόνομα κι έτσι να έχουν την δυνατότητα να αλληλεπιδράσουν με άλλα άτομα της κοινότητας. Από την βιβλιογραφία γνωρίζουμε ότι η στάση των ατόμων με πρόβλημα όρασης απέναντι στην μετακίνηση τους επηρεάζεται από την προσωπικότητά τους (Stone, 2009). Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η στάση τους αυτή μπορεί να επηρεάζεται και από το πότε προέκυψε το πρόβλημα στην όρασή τους καθώς και από το είδος της κοινωνικής υποστήριξης που λάμβαναν από το περιβάλλον τους. Η ερμηνεία των παραπάνω ενισχύεται και από τους Papakonstantinou και Papadopoulos (2009) γιατί υποστηρίζουν ότι η θετική κοινωνική στήριξη είναι αυτή που προωθεί την αυτοεκτίμηση και μια αίσθηση ελέγχου στο άτομο, μειώνει το άγχος και συμβάλλει στη θετική προσαρμογή σε στρεσογόνες καταστάσεις. Ενώ, σύμφωνα με τους συγκεκριμένους ερευνητές, η αρνητική κοινωνική στήριξη είναι αυτή που προσφέρεται με ακατάλληλο τρόπο, παρά τη θέληση του ατόμου στο οποίο προσφέρεται και χωρίς να υπάρχει καμιά αναγκαιότητα.

Εν συνεχεία, ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι τροποποιήσεις που εφάρμοσαν τα μέλη με την απώλεια όρασης αλλά και οι βλέποντες σύντροφοί τους ώστε να διευκολυνθεί η καθημερινότητά των πρώτων. Το γεγονός ότι οι βλέποντες σύντροφοι συναίνεσαν σε αυτές τις τροποποιήσεις σχετίζεται για ακόμη μια φορά με την δεύτερη συνθήκη συντροφικότητας (Reis & Patrick στο Buunk, 2007) η οποία

αναφέρεται στην κατανόηση μεταξύ των συντρόφων. Οι τροποποιήσεις αυτές αφορούσαν κυρίως στην διάταξη και την τάξη στο εσωτερικό του σπιτιού. Συγκεκριμένα, η άποψη που εκφράστηκε από συμμετέχοντες με πρόβλημα όρασης αλλά και από βλέποντες συντρόφους αφορούσε στην ανάγκη για οργάνωση και τάξη εντός του σπιτιού γεγονός που βοηθούσε τους συντρόφους με πρόβλημα όρασης να μετακινούνται άνετα και να βρίσκουν εύκολα αυτό που χρειάζονται στα πλαίσια του προσωπικού τους χώρου. Η οργάνωση μάλιστα του χώρου, ως μια από τις σημαντικότερες δεξιότητες ανεξάρτητης διαβίωσης και θα πρέπει να διδάσκεται από μικρή ηλικία (Kelley & Smith, 2009). Κάτι αντίστοιχο αναφέρεται και στην περίπτωση της οργάνωσης του σχολικού χώρου για μαθητές με οπτική αναπηρία όπου ο επαρκής ελεύθερος χώρος, η καθαριότητα και η ασφάλεια εντός του σχολείου κατέχουν σημαντική θέση (Κουτάντος, 2005). Η οργάνωση του εσωτερικού χώρου σύμφωνα με ορισμένα κριτήρια αποτελεί μορφή κοινωνικής υποστήριξης των συντρόφων με οπτική αναπηρία από τους βλέποντες συντρόφους τους καθώς με αυτό τον τρόπο προωθείται η ανεξαρτησία τους τουλάχιστον στο εσωτερικό του σπιτιού. Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζουν και στρατηγικές που αναφέρθηκαν από τους συμμετέχοντες και που αφορούσαν σε εξωτερικούς χώρους. Από τις πιο ιδιαίζουσες τροποποιήσεις ήταν αυτή που περιγράφηκε από τον AT5 ο οποίος έχασε την όρασή του αλλά δεν θέλησε να διακόψει την αγαπημένη του συνήθεια να περπατάει στον κήπο (η τροποποίηση αυτή περιγράφεται λεπτομερώς στο αντίστοιχο τμήμα των αποτελεσμάτων). Αυτό που εντοπίστηκε ωστόσο σχετικά με το δείγμα μας είναι το ότι παρ' όλο που όλοι οι συμμετέχοντες εφάρμοζαν αλλαγές στο εσωτερικό του σπιτιού για να είναι ανεξάρτητοι δεν επικρατούσε ανάλογη διάθεση ανεξαρτησίας και για χώρους εκτός σπιτιού γεγονός που παρουσιάστηκε παραπάνω στο ζήτημα της μετακίνησης.

Τέλος, παρά το γεγονός ότι η μέτρηση των συναισθηματικής κατάστασης των συμμετεχόντων μας δεν ήταν πρωταρχικός σκοπός της έρευνας, παρακάτω θα αναφερθούν τα συναισθήματα που περιγράφηκαν τόσο από τους βλέποντες συμμετέχοντες όσο και από τους συνεντευξιαζόμενους που αντιμετώπιζαν οπτικό πρόβλημα. Τα συναισθήματα αυτά αφορούσαν στον τρόπο με τον οποίο το ζευγάρι βίωσε την τύφλωση του ενός από τους δύο συντρόφους. Σε αυτό το σημείο είναι αρκετά εμφανής η διαφοροποίηση μεταξύ των ζευγαριών που το πρόβλημα όρασης του ενός συντρόφου προϋπήρχε και των ζευγαριών που αυτό προέκυψε αργότερα.

Μπορεί βέβαια η «αποδοχή» να ήταν η κατάσταση που περιγράφηκε από όλους τους συνεντευξιαζόμενους ωστόσο τα ζευγάρια που το πρόβλημα όρασης του ενός προέκυψε αργότερα ανέφεραν και κάποια άλλα συναισθήματα πριν τελικά καταλήξουν στο να αποδεχτούν το πρόβλημα. Πιο αναλυτικά, τόσο οι συνεντευξιαζόμενοι που το πρόβλημα όρασης τους υπήρχε από πολύ νωρίς όσο και οι σύντροφοί τους μας ανέφεραν ότι αποδέχτηκαν από την αρχή την ύπαρξη του προβλήματος χωρίς μάλιστα αυτό να επηρεάζει την σχέση τους. Από την άλλη πλευρά, τα συναισθήματα της «ματαιώσης» και της «απόσυρσης» ήταν αυτά που χαρακτήριζαν τις απαντήσεις των ζευγαριών που το πρόβλημα όρασης προέκυψε στην πορεία της σχέσης τους ώσπου τελικά να φτάσουν στην αποδοχή, σύμφωνα πάντα με τα λεγόμενά τους. Ένα ακόμη κοινό σημείο μεταξύ κάποιων απαντήσεων των βλέπόντων συντρόφων των ζευγαριών της δεύτερης ομάδας είναι το συναίσθημα που βίωσαν κατά το πρώτο διάστημα της εμφάνισης του προβλήματος όρασης του συντρόφου τους. Συγκεκριμένα κάποιοι από αυτούς μας αποκάλυψαν ότι τον πρώτο καιρό «τα είχαν χαμένα» ή «δεν είχαν συνειδητοποιήσει την σοβαρότητα του προβλήματος». Η παραπάνω αναφορά συνάδει με την πρώτη φάση θρήνου, το «σοκ». Ως φάσεις του θρήνου αναφέρονται τα συναισθηματικά στάδια που διέρχεται η οικογένεια (και κυρίως οι γονείς) όταν ένα από τα μέλη της διαγιγνώσκεται με κάποιο σοβαρό πρόβλημα. Τα στάδια τα οποία έχουν καταγραφεί με μεγαλύτερη συχνότητα είναι το «σοκ», η «άρνηση», η «ενοχή», η «κατάθλιψη», «ο θυμός», η «αποδοχή» (Λαμπροπούλου & Λαλένη, 1999). Επίσης, σημαντικό είναι το ότι όλες οι οικογένειες δεν διέρχονται ούτε από όλα τα παραπάνω στάδια και ούτε μεταβαίνουν από το ένα στο άλλο με την ίδια σειρά (Λαμπροπούλου & Λαλένη, 1999). Έπειτα, όσον αφορά στα συναισθήματα που κυρίως περιέγραψαν οι συνεντευξιαζόμενοι που έχασαν αργότερα την όρασή τους (ματαιώση και απόσυρση) αυτά ανταποκρίνονταν σε στοιχεία που κατεδείκνυαν την «κατάθλιψη», το τέταρτο δηλαδή συναισθηματικό στάδιο σύμφωνα με την παραπάνω προσέγγιση. Ακόμη, τα συναισθήματα που βιώνει το άτομο με την οπτική αναπηρία αλλά και η οικογένειά του οδηγούν στην διαμόρφωση των στάσεών τους και κατά συνέπεια στον τρόπο αντίδρασής τους στο πρόβλημα. Σύμφωνα με την προσέγγιση του Shulz (στο De Leo, Hickey, Meneghel & Cantor, 1999) τέσσερις είναι οι πιθανοί τρόποι αντίδρασης της οικογένειας στην εμφάνιση σοβαρής αναπηρίας σε ένα από τα μέλη της: η άρνηση, η απόρριψη, η αποδοχή και η υπερπροστασία. Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά στα ίδια τα άτομα που χάνουν την όρασή τους έχουν καταγραφεί τρεις τρόποι αντίδρασης: η άρνηση, η

αποδοχή και η κατάθλιψη/άγχος (Adams & Pearlman στο De Leo et al., 1999). Συμπερασματικά, τα συναισθήματα και η αντίδραση της οικογένειας και του ατόμου με το πρόβλημα όρασης φαίνεται να συνδέονται άρρηκτα, τοιουτοτρόπως τα συναισθήματα και η αντίδραση της οικογένειας τροφοδοτούν τα συναισθήματα και την αντίδραση του ατόμου με το πρόβλημα αλλά και το αντίστροφο. Για παράδειγμα, σε περίπτωση που η οικογένεια είναι υπερπροστατευτική, επιτείνει την εξάρτηση του ατόμου με πρόβλημα όρασης από αυτή και το οδηγεί στην «κατάθλιψη» (De Leo et al., 1999) με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος συναισθημάτων και αντιδράσεων. Συνδέοντας την παραπάνω άποψη με τα αποτελέσματα της έρευνάς μας η όποια αντίδραση της οικογένειας θα μπορούσε να θεωρηθεί κοινωνική υποστήριξη, θετική ή αρνητική ανάλογα με τα αποτελέσματά της. Με βάση αυτό τον συλλογισμό, μια οικογένεια που αποδέχεται την οπτική αναπηρία του μέλους της είναι πιθανότερο να το υποστηρίζει με θετικό τρόπο.

Μέχρι τώρα διερευνήθηκε η σημασία της «αποδοχής» της οπτικής αναπηρίας του ενός συντρόφου, αξίζει όμως να επισημάνουμε πως η λειτουργία της διαφέρει στα ζευγάρια που το πρόβλημα όρασης υπήρχε στην αφετηρία της σχέσης από εκείνα που το πρόβλημα αναδείχθηκε στην πορεία της. Εν ολίγοις, στα ζευγάρια που το πρόβλημα όρασης υπήρχε από την αρχή, η «αποδοχή» ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την δημιουργία της σχέσης τους. Για τα ζευγάρια όμως που το πρόβλημα όρασης του ενός συντρόφου προέκυψε αργότερα, η «αποδοχή» ήταν καταλυτική ώστε η συντροφική σχέση των συμμετεχόντων να συνεχιστεί. Τέλος, υποθέτουμε πως ίσως η δεύτερη περίπτωση να είναι πιο δύσκολη από την πρώτη εφόσον το πρόβλημα που ανακύπτει είναι πιθανόν να προκαλέσει εντάσεις και προστριβές που το ζευγάρι θα πρέπει να επιλύσει σε αντίθεση με τα ζευγάρια που το πρόβλημα όρασης προϋπήρχε όπου το βλέπον μέλος αποδέχεται ή όχι από την αρχή την αναπηρία του άλλου πριν ακόμη δεθούν συναισθηματικά. (βλ. παραπάνω, φάσεις θρήνου, κλπ).

5.2.6. Συντροφικότητα

Στην αρχή του κεφαλαίου περιγράφηκαν τα στοιχεία εκείνα που διαφοροποιούν μια στενά προσωπική σχέση (συντροφική) από τα υπόλοιπα είδη κοινωνικών σχέσεων. Ακολούθως, θα παρατεθούν τα στοιχεία που χαρακτήριζαν τις σχέσεις των ζευγαριών που συμμετείχαν στην έρευνα σύμφωνα με τις απόψεις των

συμμετεχόντων με οπτική αναπηρία αλλά και τους βλέποντες συντρόφους του. Αρχικά, όλοι οι συμμετέχοντες ανέφεραν τις διακυμάνσεις που παρουσίασε η σχέση τους στο πέρασμα του χρόνου και οι περισσότερες από τις οποίες δεν οφείλονταν στην ύπαρξη του οπτικού προβλήματος του ενός συντρόφου. Αντίθετα, και σύμφωνα με κάποιους από τους συμμετέχοντες οι διακυμάνσεις αυτές αποτελούσαν βασικό, «φυσιολογικό» συστατικό χωρίς να αποτελούν κίνδυνο για την βιωσιμότητα της συντροφικής σχέσης. Βέβαια, από την άλλη πλευρά μερικοί από τους βλέποντες συντρόφους συμμετεχόντων που το πρόβλημα όρασης προέκυψε αργότερα, μας αποκάλυψαν πως τουλάχιστον κατά το πρώτο διάστημα εμφάνισης του προβλήματος παρατήρησαν κάποιες εντάσεις στην σχέση τους. Το γεγονός αυτό φαίνεται να επιβεβαιώνει το συμπέρασμα που παραθέσαμε παραπάνω στο τμήμα των αποτελεσμάτων της τύφλωσης και που υποστηρίζει ότι είναι πιο δύσκολο για τα ζευγάρια που το πρόβλημα όρασης του ενός συντρόφου εμφανίστηκε αργότερα. Στην συνέχεια, αναζητήσαμε στοιχεία για τον τρόπο που τα ζευγάρια αξιοποιούσαν τον κοινό τους χρόνο. Μπορεί το μεγαλύτερο μέρος των ζευγαριών να μας ανέφεραν ότι δεν έχουν κάποιο συγκεκριμένο στέκι που να επισκέπτονται αλλά η συντριπτική πλειοψηφία αυτών αποκάλυψαν ότι έχουν τουλάχιστον μια συνήθεια που απολαμβάνουν από κοινού με τους συντρόφους τους. Οι συνήθειες που αναφέρθηκαν αφορούσαν σε δραστηριότητες στο εσωτερικό του σπιτιού (π.χ. διάβασμα, ταινίες) αλλά και σε δραστηριότητες έξω από αυτό (π.χ. περπάτημα, εκδρομές). Σε αυτό το σημείο ενδιαφέρον παρουσίασε η περίπτωση του δεύτερου ζευγαριού που συμμετείχε στην παρούσα έρευνα. Πιο αναλυτικά, το ζευγάρι επεσήμανε την αλλαγή στις κοινές τους συνήθειες αφότου εμφανίστηκε το πρόβλημα όρασης του ενός συντρόφου. Εν ολίγοις, ο ένας από τους δύο μας αποκάλυψε ότι πλέον δεν πηγαίνουν θέατρο ή κινηματογράφο με την ίδια συχνότητα όπως παλιά διότι δεν επιτρέπουν πάντα οι υπόλοιποι θεατές στην σύντροφό του να του δίνει πληροφορίες σχετικά με το έργο κατά την διάρκεια της προβολής (κινηματογράφος) ή εκτέλεσης του έργου (θέατρο). Προσπαθώντας να ερμηνεύσουμε την συμπεριφορά του ζευγαριού, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η απόσυρση από την αγαπημένη τους συνήθεια δεν οφειλόταν άμεσα στην ύπαρξη της οπτικής αναπηρίας του ενός συντρόφου αλλά στην αρνητική αντίδραση των υπόλοιπων θεατών του κινηματογράφου ή του θεάτρου όταν η βλέπουσα σύντροφος έδινε πληροφορίες στον τυφλό σύντροφό της για το έργο. Η αντίδραση των υπόλοιπων θεατών αποτέλεσε αρνητική κοινωνική υποστήριξη για το ζευγάρι γεγονός που συνδέεται με τις δευτερογενείς πτυχές της αναπηρίας. Με τον

όρο δευτερογενείς πτυχές της αναπηρίας αναφερόμαστε στην επιρροή που ασκούν οι κοινωνικές κρίσεις και αντιδράσεις στον ψυχισμό του ατόμου με αναπηρία και διαφέρουν από τις πρωτογενείς πτυχές αναπηρίας οι οποίες έχουν άμεση σχέση με την σωματική ιδιαιτερότητα του ατόμου (Δαφέρμος, 2002). Έπειτα, το δεύτερο ζευγάρι μας τράβηξε την προσοχή εξαιτίας της ασυμφωνίας που υπήρχε μεταξύ των συντρόφων. Στην ερώτηση σχετικά με το αν έχουν κάποια κοινή συνήθεια, η σύντροφος μας ανέφερε πως έχουν όντως μια κοινή συνήθεια και πως την απολαμβάνουν εξίσου. Από την άλλη πλευρά ο σύντροφος μας γνωστοποίησε πως στην γυναίκα του αρέσει η συγκεκριμένη δραστηριότητα ωστόσο αυτός δυσκολεύεται εξαιτίας του προβλήματός του και δυσανασχετεί ενώ ο ίδιος πιστεύει ότι δεν έχουν κάποια κοινή συνήθεια τελικά. Πιθανώς η ανάγκη της βλέπουσας συντρόφου να έχει κάποια κοινή συνήθεια με τον σύντρόφό της δεν της επέτρεπε να αντιληφθεί την δυσκολία του να συμμετέχει στην δραστηριότητα που εκείνη είχε επιλέξει. Ακόμη, δεν παρατηρήθηκε κάποιος συσχετισμός μεταξύ του πότε αναδείχτηκε το πρόβλημα όρασης του ενός συντρόφου και της προτίμησης κοινών δραστηριοτήτων σε εξωτερικό ή εσωτερικό χώρο.

Στην συνέχεια, θα παρατεθούν στοιχεία τα οποία υπογραμμίστηκαν από τους συμμετέχοντες και τα οποία τόνιζαν το συντροφικό χαρακτήρα της μεταξύ τους σχέσης. Ο σεβασμός στην ελευθερία τους από την πλευρά του συντρόφου τους και το γεγονός ότι έχουν την δυνατότητα να βγαίνουν ξεχωριστά, θεωρήθηκε ως πολύ σημαντικό για την σχέση τους και μάλιστα κάποιοι από τους συμμετέχοντες το ανέφεραν ως ένα από τα βασικότερα στοιχεία αυτής. Η σημασία της «αυτονομίας» των συντρόφων στα πλαίσια της σχέσης τους έχει αναδειχθεί σχετικά πρόσφατα και είναι δυνατόν αυτή να περιορίζεται από την ανάγκη των ίδιων συντρόφων να συνυπάρξουν (Eekelaar & Maclean, 2004). Συνέχεια της παραπάνω άποψης αποτελεί το συμπέρασμα ότι η συνύπαρξη δύο ατόμων είναι δυνατή όταν διέπεται από διάθεση συμβιβασμού (Eekelaar & Maclean, 2004). Παρατηρήθηκαν όμως και αποκλίσεις από την κατάσταση αμοιβαίου συμβιβασμού. Για παράδειγμα, στην περίπτωση ενός από τα επτά ζευγάρια που συμμετείχαν στην έρευνα και συγκεκριμένα, η βλέπουσα συνεντευξιαζόμενη ανέφερε πως εξαιτίας του προβλήματος του συντρόφου της, οι ανάγκες του και οι επιθυμίες του έρχονταν σε πρώτη θέση παραγκωνίζοντας η ίδια τις δικιές τις κι έτσι δεν ήταν ευτυχισμένη (ΓΤ3). Σύμφωνα λοιπόν με τους παραπάνω ερευνητές η αυτονομία και η συντροφικότητα αποτελούν δύο ισχυρούς πόλους σε μια

σχέση που η ισορροπία μεταξύ αυτών αποτελεί πάντοτε σημαντικό και ευαίσθητο ζήτημα.

Έπειτα, άλλα στοιχεία που αναφέρθηκαν κατ' επανάληψη από τους συμμετέχοντες στην συγκεκριμένη έρευνα ήταν η ειλικρίνεια, η ενσυναίσθηση, η συναισθηματική ασφάλεια και η στήριξη ως χαρακτηριστικά της συντροφικής τους σχέσης. Αυτό όμως που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι τα μέλη του δείγματος φάνηκε να εστιάζουν σε διαφορετικά στοιχεία ανάλογα με την ύπαρξη ή όχι οπτικής αναπηρίας. Για να γίνει αυτό πιο κατανοητό, οι βλέποντες σύντροφοι ανέφεραν περισσότερο την στήριξη και την συναισθηματική ασφάλεια που λαμβάνουν από τους συντρόφους τους ως βασικό συστατικό της σχέσης τους. Από την άλλη πλευρά, οι σύντροφοι που είχαν χάσει την όρασή τους παρατήρησαν και τόνισαν την σημασία που είχε η παρουσία της ενσυναίσθησης στην σχέση τους με τους συντρόφους τους. Η «ενσυναίσθηση» στα πλαίσια της συμβουλευτικής ψυχολογίας αναφέρεται και ως «Ενσυναίσθητη Κατανόηση» και αφορά στην ικανότητα των ατόμων να κατανοούν και να νιώθουν τα συναισθήματα των άλλων χωρίς ωστόσο να εμπλέκονται τα συναισθήματα των πρώτων (Μαλικιώση-Λοΐζου, 2009). Αυτό που μπορούμε να υποθέσουμε σχετικά με τα παραπάνω είναι το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες ίσως αντιλαμβάνονται την οπτική αναπηρία του ενός συντρόφου ως ιδιαίτερο γεγονός. Με βάση αυτόν τον συλλογισμό, οι σύντροφοι με απώλεια όρασης θεωρώντας την συναισθηματική τους κατάσταση ως ιδιαίτερη εξαιτίας του προβλήματός τους παρατηρούν την «ενσυναίσθηση» ως βασικό χαρακτηριστικό της σχέσης του και κατ' επέκταση, οι βλέποντες σύντροφοι βιώνοντας την ανάγκη για στήριξη, εστιάζουν σε αυτό το κομμάτι.

5.2.7. Κοινωνική αλληλεπίδραση

Στην συνέχεια, τα δεδομένα της παρούσης έρευνας σχετικά με τον τρόπο αλληλεπίδρασης των συμμετεχόντων με το περιβάλλον τους είναι ιδιαίτερα σημαντικά και βοηθητικά ως προς την ερμηνεία κάποιων άλλων εξίσου σημαντικών πτυχών της καθημερινότητας του δείγματος. Όπως γνωρίζουμε ήδη από το αντίστοιχο τμήμα των αποτελεσμάτων η θεματική ενότητα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης περιελάμβανε αμφίδρομες σχέσεις που δρούσαν στα πεδία της απασχόλησης, στα φιλικά και οικογενειακά περιβάλλοντα των ζευγαριών καθώς και στο ευρύτερο κοινωνικό τους περιβάλλον. Επίσης, από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων δόθηκε

η ευκαιρία να εντοπιστούν τόσο τις δικές τους στάσεις και απόψεις για την αναπηρία όσο και του οικογενειακού και του φιλικού τους περιβάλλοντος.

Αρχίζοντας από το ζήτημα της απασχόλησης, το ποσοστό των βλεπόντων συμμετεχόντων που εργάζονταν ήταν μεγαλύτερο από αυτό των συμμετεχόντων με οπτική αναπηρία. Το οπτικό πρόβλημα δεν ήταν ο μόνος λόγος αυτής της διαφοροποίησης. Η συνταξιοδότηση ή και άλλα σοβαρά προβλήματα υγείας ήταν κάποιες από τις αιτίες (όχι οι μοναδικές) που κρατούσαν μερικούς από τους συμμετέχοντες με προβλήματα όρασης «ανενεργούς». Έπειτα, παρατηρήθηκε ακόμη μια φορά η διάσταση μεταξύ των συμμετεχόντων που είχαν νωρίτερα σοβαρό πρόβλημα όρασης και αυτών που απέκτησαν αργότερα. Συγκεκριμένα, οι συμμετέχοντες που έχασαν αργότερα την όρασή τους δεν συνέχισαν να εργάζονται παρά μόνο βοηθώντας την βλέπουσα σύντροφό τους στις ιδιωτικές επιχειρήσεις που αυτές διατηρούσαν. Η απόσυρση των συγκεκριμένων συμμετεχόντων από την εργασία τους, παρά το γεγονός ότι δεν οφειλόταν αποκλειστικά στην απώλεια της όρασής τους, είναι δυνατόν να αποτελέσει ένα στοιχείο ερμηνείας. Αντιθέτως, τον καιρό που πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις, από την άλλη υπο-ομάδα του δείγματος (τέσσερις συνεντευξιαζόμενοι που είχαν χάσει την όρασή τους νωρίτερα), ένας συμμετέχοντας εργαζόταν ενώ ακόμη μια συμμετέχουσα εργαζόταν μέχρι πρόσφατα ώσπου χρειάστηκε να παραιτηθεί αλλά όχι εξ' αιτίας του προβλήματος στην όρασή της. Επιπροσθέτως, ο χώρος της εργασίας αποτελεί ένα ιδιαίτερα ανταγωνιστικό πλαίσιο αλλά συγχρόνως παρέχει στον εργαζόμενο ευκαιρίες κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες που είχαν πρόβλημα όρασης πριν την ενηλικίωσή τους εργάζονταν πιθανώς να σημαίνει ότι είχαν το χρονικό περιθώριο ώστε να αποδεχτούν την οπτική τους αναπηρία κι έτσι να βρουν αντισταθμιστικούς τρόπους ώστε να ανταπεξέλθουν χωρίς να υπάρχει πρόβλημα στην αλληλεπίδρασή στα πλαίσια του εργασιακού χώρου. Από την άλλη πλευρά, οι «νεοφυλωθέντες» ίσως δεν κατάφεραν να διαχειριστούν την απώλεια της όρασής τους κι έτσι προτίμησαν να αποσυρθούν. Επίσης, από τα δεδομένα προέκυψε πως οι συμμετέχοντες οι οποίοι αποσύρθηκαν από την δουλειά τους είχαν και λιγότερη κοινωνική δραστηριότητα από τους υπόλοιπους συμμετέχοντες με πρόβλημα όρασης. Βέβαια, ο λόγος αυτής της διαφοροποίησης δεν ήταν απόλυτα σαφής και δεν επιτρέπει ασφαλή συμπεράσματα καθώς υπήρχαν κι άλλες αιτίες που απέτρεπαν τους

συμμετέχοντες που έχασαν την όρασής τους κατά την διάρκεια της σχέσης τους να εργαστούν (π.χ. προχωρημένη ηλικία, σοβαρά προβλήματα υγείας).

Κατά την αναφορά μας στην απασχόληση των συμμετεχόντων τίθεται το θέμα της δραστηριοποίησης τους σε συλλογικό επίπεδο. Με βάση τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων, η συντριπτική πλειοψηφία των μελών του δείγματος ήταν μέλη διάφορων συλλόγων. Οι σύλλογοι αποτελούν ομάδες ατόμων τα οποία δρουν οργανωμένα κι έχουν κοινά χαρακτηριστικά. Η συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία σε τέτοιου είδους ομάδες πιθανόν να συμβάλει θετικά στον ψυχισμό τους. Σύμφωνα με την κοινωνική ψυχολογία, όταν οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν κάποια κατάσταση που τους προκαλεί άγχος αναζητούν άλλους ανθρώπους που βρίσκονται σε παρόμοια θέση έχοντας ως αφετηρία ένα ή και περισσότερα από τα εξής κίνητρα- ανάγκες: κοινωνική σύγκριση, μείωση του άγχους και αναζήτηση πληροφοριών (Buunk, 2007). Θεωρώντας την απώλεια όρασης ως μια στρεσογόνο κατάσταση, η συμμετοχή των συνεντευξιζόμενων στον Σύλλογο Τυφλών θα μπορούσε να ερμηνευτεί με βάση τα παραπάνω τρία κίνητρα. Εν συνεχεία, μπορεί όλοι οι συμμετέχοντες με οπτική αναπηρία να ήταν μέλη του Συλλόγου Τυφλών ωστόσο δεν διαχειρίζονταν όλοι με τον ίδιο τρόπο το πρόβλημα στην όρασή τους. Συγκεκριμένα οι συμμετέχοντες οι οποίοι παρουσίαζαν περισσότερο έντονη δραστηριότητα σε συλλογικό επίπεδο φάνηκε πως ήταν περισσότερο ανεξάρτητοι στην προσωπική τους ζωή (π.χ. μαθήματα κινητικότητας και προσανατολισμού) και είχαν αρκετές ασχολίες (π.χ. σκάκι, εκδρομές, άθληση). Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως η συμμετοχή των ανθρώπων με οπτική αναπηρία σε συλλόγους τους βοηθά να καλύψουν τις ανάγκες τους (κοινωνική σύγκριση, μείωση του άγχους, αναζήτηση πληροφοριών) κι έτσι να αντιμετωπίζουν πιο αποτελεσματικά το πρόβλημα όρασής τους, να είναι πιο λειτουργικοί στην καθημερινότητά τους και κατ' επέκταση να βιώνουν περισσότερο θετικά συναισθήματα. Ο εποικοδομητικός ρόλος των συλλόγων ενισχύεται και από Hartup (1992), στην ανάπτυξη σχέσεων φιλίας. Σύμφωνα με τον ερευνητή, οι κοινές δραστηριότητες, η επικοινωνία, η ανταλλαγή πληροφοριών, η επίλυση συγκρούσεων και η αμοιβαιότητα συμβάλλουν στην δημιουργία φιλικών σχέσεων. Στα πλαίσια ενός συλλόγου ατόμων με σοβαρά προβλήματα όρασης οι μορφές αυτές της κοινωνικής αλληλεπίδρασης είναι συνήθεις. Επομένως, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ο σύλλογος αποτελεί κατάλληλο πλαίσιο ανάπτυξης φιλίας, καθώς χαρακτηρίζεται από αυτές τις μορφές αλληλεπίδρασης Βέβαια, η

συμμετοχή στο Σύλλογο Τυφλών δεν αφορούσε μόνο τους συμμετέχοντες που αντιμετώπιζαν προβλήματα όρασης αλλά και κάποιους από τους βλέποντες συντρόφους αυτών. Η δραστηριοποίηση των βλέπόντων συνεντευξιαζόμενων σε μια ομάδα που μοιράζεται τα ίδια χαρακτηριστικά με τους τυφλούς συντρόφους τους ίσως υποδηλώνει την αποδοχή της κατάστασης των δεύτερων από τους πρώτους και αποτελούσε έτσι μια μορφή θετικής κοινωνικής υποστήριξης για τους συμμετέχοντες με οπτική αναπηρία. Παρεμπιπτόντως, οι βλέποντες συμμετέχοντες-μέλη του Συλλόγου Τυφλών ανήκαν στην ομάδα των ζευγαριών που ο ένας σύντροφος αντιμετώπιζε πρόβλημα όρασης πριν την σύναψη της σχέσης γεγονός που επιτείνει την διάσταση των δύο ομάδων ζευγαριών (πρόβλημα όρασης πριν από την σχέση-απώλεια όρασης μετά την σχέση) στο επίπεδο της αποδοχής της απώλειας όρασης του ενός συντρόφου.

Εν συνεχεία, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τρόπος που το φιλικό περιβάλλον αντιδρούσε στην προοπτική της σχέσης ενός ατόμου με οπτική αναπηρία με ένα βλέπον άτομο διέφερε ανάλογα με τον χρόνο εμφάνισης του προβλήματος όρασης στον ένα σύντροφο. Συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε ότι στην περίπτωση της πρώτης ομάδας ζευγαριών (αυτών δηλαδή που το πρόβλημα όρασης του ενός υπήρχε πριν την σύναψη της σχέσης τους), η αντίδραση του φιλικού περιβάλλοντος του/της βλέποντος συντρόφου δεν ήταν πάντα θετική καθώς σε μερικές περιπτώσεις τον/την «προειδοποιούσαν» για την δυσκολία μιας τέτοιας σχέσης. Το παραπάνω φαίνεται να στηρίζεται στην άποψη σύμφωνα με την οποία σε μια σχέση που ο ένας σύντροφος αντιμετωπίζει κάποιας μορφής αναπηρία, ο άλλος σύντροφος (χωρίς αναπηρία) είναι αυτός ο οποίος δίνει περισσότερα και στηρίζει την σχέση (Gill, 1996). Από την άλλη πλευρά, οι φίλοι σύμφωνα με τους συμμετέχοντες ήταν περισσότερο υποστηρικτικοί όταν ο ένας από τους συντρόφους έχανε την όρασή του στην πορεία της σχέσης.

Έπειτα, εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι η στάση της οικογένεια δεν διέφερε από αυτή του φιλικού περιβάλλοντος παρά μόνο στον τρόπο έκφρασης. Πιο αναλυτικά, το φιλικό περιβάλλον εκδήλωνε την αρνητική του στάση κυρίως μόνο με την μορφή νουθεσιών ενώ το οικογενειακό περιβάλλον εξέφραζε την άρνησή με πολύ πιο έντονους τρόπους. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις η σύναψη της σχέσης οδήγησε την οικογένεια στον «αποκλεισμό» του μέλους που ήθελε να συνδεθεί με ένα άτομο με αναπηρία. Η συμπεριφορά αυτή έχει καταγραφεί στην βιβλιογραφία καθώς αρκετά άτομα έχουν αναφέρει πως τόσο το οικογενειακό όσο και το ευρύτερο

κοινωνικό περιβάλλον τους αποτρέπουν από το συνάψουν σχέση με άτομο που έχει κάποια μορφή αναπηρία με το επιχείρημα ότι μια τέτοια σχέση δεν έχει μέλλον καθώς οδηγεί στην ανία και τον περιορισμό του ατόμου χωρίς αναπηρία (Gill, 1996). Ίσως κανείς υπέθετε πως θα αντιδρούσε μόνο η οικογένεια των βλεπόντων συντρόφων ωστόσο από τα δεδομένα μας εντοπίστηκε πως και σε ορισμένες περιπτώσεις συντρόφων με οπτική αναπηρία η οικογένειά τους αντέδρασε στην σχέση τους με ένα βλέπον άτομο. Μια πιθανή ερμηνεία αυτής της συμπεριφοράς είναι περιορισμένες προσδοκίες που πιθανώς είχαν οι βλέποντες γονείς των συμμετεχόντων που είχαν οπτικό πρόβλημα πριν την δημιουργία της σχέσης. Κάτι αντίστοιχο υποδηλώνουν βιβλιογραφικά στοιχεία σύμφωνα με τα οποία οι γονείς ατόμων με οπτική αναπηρία παροτρύνουν τα παιδιά τους να συμβιβάζονται ακόμη και με καταστάσεις αντίθετες στις επιθυμίες τους όπως να παντρεύονται αποκλειστικά τυφλούς συντρόφους όταν πρόκειται για τον γάμο ή να επιλέγουν την ειδικότητα του τηλεφωνητή για την επαγγελματική τους αποκατάσταση (Deshen, 1987). Αντιθέτως, όπως το φιλικό έτσι και το οικογενειακό περιβάλλον και των δύο συντρόφων είναι επιεικές και περισσότερο υποστηρικτικό απέναντι στο ζευγάρι που ήρθε ξαφνικά αντιμέτωπο με την απώλεια όρασης του ενός συντρόφου. Η παραπάνω διαπίστωση ίσως υποδηλώνει μια πιο «μοιρολατρική» διάθεση από το στενό περιβάλλον του ζευγαριού καθώς αποδέχονται την μοιραία διάσταση της εμφάνισης του προβλήματος γνωρίζοντας πως το ζευγάρι δεν μπορούσε να κάνει κάτι ώστε να αποφύγει αυτή την κατάσταση. Χαρακτηριστική ήταν η δήλωση του AT5 η οποία συνοδευόταν από ανάλογες εκφράσεις προσώπου: «και πολλές φορές στον ύπνο μου βλέπω ότι... κάτι στα όνειρά μου...ότι δεν είμαστε τυφλοί. Ύστερα όταν ξυπνάς βέβαια, βρίσκεσαι στην πραγματικότητα αλλά εν πάσι περιπτώσει, κι αυτό είναι μέρος της ζωής μας. Τι να κάνουμε;»

Οι συμμετέχοντες απάντησαν σε ερωτήσεις που αφορούσαν στην αλληλεπίδρασή τους με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον αλλά και για το πώς αντιλαμβάνονταν τα διάφορα κοινωνικά στερεότυπα που υφίστανται και που αφορούν στην αναπηρία. Όπως ήδη έχει αναφερθεί στο αντίστοιχο τμήμα των αποτελεσμάτων, η πλειοψηφία του δείγματος δέχθηκε κάποια σχόλια ενώ βρισκόταν σε δημόσιο χώρο όμως ο τρόπος αντίδρασης του κάθε συμμετέχοντα ήταν διαφορετικός. Αξίζει να υπογραμμιστεί πως στο ζήτημα των κοινωνικών σχολίων οι διαφοροποιήσεις του δείγματος (συναισθήματα και αντίδραση) κατά την άποψή μας

άπτονταν στο χαρακτήρα του καθενός και δεν φάνηκε να σχετίζονται με τον χρόνο εμφάνισης του προβλήματος όρασης του ενός συντρόφου. Έπειτα, η ύπαρξη αρνητικών στερεοτύπων φάνηκε να επηρεάζει τους συμμετέχοντες προκαλώντας διαφορετικά συναισθήματα στον καθένα. Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας συμφωνούσαν με την άποψη ότι τα στερεότυπα επηρεάζουν τα συναισθήματα και κατ' επέκταση τις συμπεριφορές και τις επιδόσεις των ανθρώπων (Schmader, Johns, & Forbes, 2008). Αντίθετα με την παραπάνω άποψη, τα αποτελέσματα μιας έρευνας η οποία υπέδειξε ότι τουλάχιστον φαινομενικά τα κοινωνικά στερεότυπα δεν είχαν αντίκτυπο στις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις συμπεριφορές του δείγματος (Fichten et al., 1991). Αυτό όμως που αξίζει να υπογραμμιστεί είναι το γεγονός ότι στις περισσότερες των περιπτώσεων παρουσιάστηκε μεγάλος βαθμός ομοιότητας απόψεων μεταξύ των συντρόφων του κάθε ζευγαριού. Με άλλα λόγια, η στάση που είχε ο συμμετέχοντας με απώλεια όρασης για τα κοινωνικά στερεότυπα σχεδόν ταυτιζόταν με αυτή του βλέποντα συντρόφου του. Η ομοιότητα των στάσεων εξάλλου, όπως ήδη έχει αναφερθεί παραπάνω είναι σημαντικός παράγοντας έλξης μεταξύ δύο ανθρώπων (Buunk, 2007) όμως όταν πρόκειται για μια μακρόχρονη σχέση, η αλληλεπίδραση αυτή μπορεί να επηρεάσει την προσωπικότητα των συντρόφων (Asendorpf & Wilpers, 1998) και κατά συνέπεια τις στάσεις τους. Έτσι, ένας μικρός αρχικά βαθμός ομοιότητας είναι δυνατόν να αυξηθεί στο πέρασμα του χρόνου ίσως γι' αυτό το λόγο και τα ζευγάρια του δείγματος να είχαν παρόμοιες απόψεις για τα κοινωνικά στερεότυπα.

Τέλος, αυτό που διαπιστώθηκε από την μελέτη των στοιχείων που συγκεντρώθηκαν είναι το γεγονός ότι οι τρεις από τους τέσσερις βλέποντες συντρόφους των συμμετεχόντων που είχαν οπτικό πρόβλημα πριν από την σχέση, είχαν εμπειρίες από επαφές με άτομα που ήταν ανάπηρα. Μεταξύ άλλων, η προηγούμενη αλληλεπίδραση με άτομα που αντιμετωπίζουν κάποιου είδους αναπηρία υποστηρίζεται ότι τελικά επηρεάζει την στάση μας απέναντι σε αυτά τα άτομα (Chan, Lee, Yuen & Chan, 2002). Σύμφωνα με τα παραπάνω, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι οι προηγούμενες εμπειρίες με άτομα με αναπηρία πιθανώς να συντέλεσαν ώστε οι βλέποντες συμμετέχοντες να αντιμετωπίζουν θετικά την προοπτική της συντροφικής σχέσης με ένα άτομο που είχε οπτικό πρόβλημα. Η συγκεκριμένη άποψη, σύμφωνα με τον AT4 δεν αφορά μόνο στις συντροφικές

σχέσεις αλλά και γενικότερα στην κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ των τυφλών και των βλέπόντων ατόμων.

5.2.8. Προσωπικές αντιλήψεις

Κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων εκφράστηκαν από τους συμμετέχοντες διάφορες απόψεις για τις συντροφικές σχέσεις και τις κοινωνικές ομάδες, οι οποίες αξιολογήθηκαν ως σημαντικές, για αυτό και ενσωματώθηκαν στα αποτελέσματα της παρούσης έρευνας. Αρχικά, τρεις από τους συμμετέχοντες εξέφρασαν την άποψη ότι η σχέση μεταξύ ενός βλέποντα και ενός τυφλού συντρόφου είναι περισσότερο «χρηστική» συγκριτικά με τις σχέσεις που αποτελούνται από δυο τυφλούς συντρόφους χωρίς όμως να είναι απόλυτοι σε αυτή τους την άποψη. Χρησιμοποιήθηκε ο όρος «χρηστική» διότι τα συγκεκριμένα μέλη του δείγματος στήριζαν την σύγκρισή τους στην διεκπεραίωση πρακτικών ζητημάτων που αντιμετωπίζει ένα ζευγάρι (π.χ. δουλειές του σπιτιού) και όχι σε συντροφικά χαρακτηριστικά αυτών των δύο μορφών σχέσης. Το ζήτημα της χρηστικότητας εντοπίστηκε και στην βιβλιογραφία όπου σύμφωνα με τις απόψεις της Gill (1996), άντρες που έμειναν ανάπηροι πρόσφατα, είχαν την πρόθεση να συνάψουν σχέση με συντρόφους χωρίς αναπηρία διότι θα τους διευκόλυναν σε πρακτικά ζητήματα της καθημερινότητάς τους. Βέβαια, οι ισορροπίες είναι πολύ λεπτές καθώς σε περιπτώσεις που το άτομο με αναπηρία λειτουργεί λιγότερο ανεξάρτητα και συνεχώς χρειάζεται την βοήθεια του βλέποντος συντρόφου πιθανώς να ενισχυόταν το κοινωνικό στερεότυπο σύμφωνα με το οποίο μια τέτοιου είδους σχέση είναι ελλιπής ως προς την αμοιβαιότητα μεταξύ των συντρόφων (Gill, 1996). Ακόμη, μια τέτοια άποψη, όταν εκφράζεται από άτομα που έχουν άμεση σχέση με την οπτική αναπηρία (είτε έχουν οι ίδιοι πρόβλημα όρασης είτε οι σύντροφοί τους), ίσως υποδηλώνει έμμεσα την προσωπική τους άποψη για την αναπηρία. Εν ολίγοις, οι συμμετέχοντες που εξέφρασαν αυτή την άποψη πιθανώς να πιστεύουν ότι οι άνθρωποι που αντιμετωπίζουν οπτικό πρόβλημα δεν μπορούν να αντεπεξέλθουν επαρκώς σε πρακτικά ζητήματα της καθημερινότητας (π.χ. μετακίνηση, την καθαριότητα του σπιτιού) κι έτσι χρειάζονται έναν βλέποντα σύντροφο ο οποίος θα καλύπτει τις συντροφικές και τις πρακτικές τους ανάγκες. Από την άλλη πλευρά, ο ΑΤ6 δήλωσε πως ένα τυφλό άτομο μπορεί να συνάψει σχέση με τυφλό και με βλέπον άτομο τονίζοντας ότι κυρίως για πιο σοβαρές αναπηρίες το να βρίσκει ένα άτομο με αναπηρία σύντροφο με αναπηρία είναι θέμα «ασφάλειας» δίνοντας μια άλλη

διάσταση στην επιλογή συντρόφου. Από αυτή την δήλωση διαφάνηκε πως το να μπορεί ένα άτομο με αναπηρία να αποκτήσει στενά προσωπική σχέση με ένα άτομο χωρίς αναπηρία καταδεικνύει την αποδοχή του προβλήματός του και την πεποίθηση ότι σε τελική ανάλυση δεν μειονεκτεί απέναντι σε έναν σύντροφο χωρίς αναπηρία. Ο ίδιος επίσης ανέφερε πως κατά την γνώμη του οι γυναίκες με προβλήματα όρασης είναι αυτές που κυρίως αναζητούν βλέποντες συντρόφους παρά οι άντρες. Η συγκεκριμένη άποψη έρχεται σε αντίθεση με τα αποτελέσματα μιας έρευνας που αφορούσε σε άτομα με οπτική αναπηρία στο Ισραήλ και η οποία υποστήριζε πως οι γυναίκες με απώλεια όρασης είναι περισσότερο πρόθυμες να παντρευτούν τυφλούς άντρες (Deshen, 1987). Η διάσταση αυτή μεταξύ των αποτελεσμάτων της έρευνας στο Ισραήλ και της άποψης του ΑΤ6 πιθανόν να εξηγείται από τις πολιτισμικές διαφορές μεταξύ των διάφορων κοινωνιών.

Έπειτα, διαφοροποίηση παρατηρήθηκε και στις απόψεις κάποιων συμμετεχόντων που αφορούσαν στην κοινωνική ομάδα των τυφλών ατόμων και στον τρόπο που τους αντιλαμβάνονται οι βλέποντες. Συγκεκριμένα, αρκετοί από τους συμμετέχοντες ανέφεραν πως θα επιθυμούσαν περισσότερο σεβασμό από τα βλέποντα άτομα. Αυτό όμως που διαφοροποιούσε τις απόψεις ήταν το επιχείρημα με το οποίο αξίωναν το σεβασμό αυτό. Πιο αναλυτικά, τα μέλη κυρίως των ζευγαριών που το πρόβλημα όρασης υπήρχε πριν από την σχέση τους, επιθυμούσαν τον σεβασμό από τους βλέποντες συνανθρώπους τους βασιζόμενοι στην ισοτιμία όλων των ανθρώπων. Υποστήριζαν δηλαδή πως ανεξάρτητα ή όχι από την ύπαρξη αναπηρίας όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι και αξίζουν τον σεβασμό. Από την άλλη πλευρά, κάποιοι άλλοι συμμετέχοντες υποστήριζαν πως επιζητούσαν τον σεβασμό και την κατανόηση από την ομάδα των βλέπόντων διότι η ζωή τους, εξαιτίας της οπτικής αναπηρίας έχει κάποιες ιδιαιτερότητες. Μερικοί μάλιστα εξέφραζαν αυτές τις ιδιαιτερότητες ως αδυναμίες. Ερμηνεύοντας την διαφοροποίηση αυτή, παρατηρήθηκε ότι οι συνεντευξιζόμενοι που πρόβαλλαν την ισοτιμία ως προϋπόθεση για τον σεβασμό από τους συνανθρώπους τους παρουσίαζαν μεγαλύτερο βαθμό αποδοχής της οπτικής αναπηρίας των ίδιων ή των συντρόφων τους κάτι που δεν ίσχυε για τους συμμετέχοντες που χρησιμοποίησαν ως επιχείρημα τις ιδιαιτερότητες της ζωής ενός τυφλού ατόμου.

5.2.9. Θετική κοινωνική υποστήριξη και αποδοχή

Τα αποτελέσματα της παρούσης εργασίας μας επιτρέπουν να κάνουμε κάποιες υποθέσεις σχετικά με την αλληλεπίδραση μεταξύ συγκεκριμένων κοινωνικών παραγόντων και της αποτελεσματικότητας του ατόμου με προβλήματα όρασης στην καθημερινή του ζωή. Οι παράγοντες που φαίνεται να επηρεάζουν τον τρόπο που οι σύντροφοι με απώλεια όρασης διαχειρίζονται ζητήματα της καθημερινότητάς τους εκτός από την δική τους ιδιοσυγκρασία είναι και ο βαθμός αποδοχής και θετικής κοινωνικής υποστήριξης από άτομα του στενού τους περιβάλλοντος (οικογένεια, σύντροφος, φίλοι).

Σύμφωνα με βιβλιογραφικά στοιχεία, η αναπηρία δεν αποτελεί από μόνη της τροχοπέδη στην ζωή του ατόμου αλλά αν αυτή συνδυαστεί με ένα αποθαρρυντικό περιβάλλον τότε μπορεί να δημιουργήσει σοβαρό πρόβλημα στην διαχείριση κοινωνικών αλλά και πρακτικών ζητημάτων από το άτομο με αναπηρία. Ειδικότερα, τα αποτελέσματα της οπτικής αναπηρίας είναι δυνατόν να διακριθούν σε πρωτογενείς και δευτερογενείς πτυχές αναπηρίας (Δαφέρμος, 2002). Ως πρωτογενείς πτυχές της αναπηρίας αναφέρονται τα άμεσα αποτελέσματα από την απώλεια όρασης που δεν συνδέονται όμως με την ψυχολογική κατάσταση του ατόμου. Από την άλλη πλευρά, οι δευτερογενείς πτυχές αφορούν αποκλειστικά στα συναισθήματα και στην ψυχολογική κατάσταση του ατόμου με απώλεια όρασης. Οι δευτερογενείς πτυχές της αναπηρίας επηρεάζονται άμεσα από τις στάσεις και τις συμπεριφορές της κοινωνίας προς το άτομο με αναπηρία. Μάλιστα, είναι πιθανόν οι κοινωνικές συνέπειες για τα άτομα με οπτική αναπηρία να είναι περισσότερο περιοριστικές απ' ό,τι το ίδιο το πρόβλημα όρασης (Levine, & Blackburn, 1946). Οι κοινωνικές αντιδράσεις εκλαμβάνονται ως κοινωνική υποστήριξη η οποία διαφοροποιείται σε θετική ή αρνητική ανάλογα με την λειτουργία της. Είναι σύνηθες φαινόμενο η κοινωνία να μετουσιώνει τις αισθητηριακές διαφορές σε κοινωνικές διαφορές μεταξύ των βλεπόντων και τυφλών ατόμων θεωρώντας ότι τα άτομα με απώλεια όρασης χρίζουν τον οίκτο της υπόλοιπης κοινωνίας (Δαφέρμος, 2002). Η αντίληψη ότι τα άτομα με απώλεια όρασης διαφέρουν κοινωνικά, διαμορφώνει τις στάσεις και κατά συνέπεια τις αντιδράσεις της κοινωνίας απέναντι σε αυτά τα άτομα. Ένα παράδειγμα λανθασμένης κοινωνικής αντίληψης και αρνητικής κοινωνικής υποστήριξης είναι η υπερπροστασία των τυφλών ατόμων από την οικογένειά τους. Στην βιβλιογραφία, η υπερπροστασία του ατόμου με οπτική αναπηρία εκλαμβάνεται ως αρνητική

κοινωνική υποστήριξη που μπορεί να οδηγήσει σε συμπτώματα κατάθλιψης (Guerette, & Smedema, 2011). Αντιθέτως, μια μορφή θετικής κοινωνικής υποστήριξης είναι η αποδοχή η οποία αποτελεί την καλύτερη αντίδραση στην απώλεια όρασης (De Leo et al, 1999). Αποδοχή του οπτικού προβλήματος όχι μόνο από το άτομο με απώλεια όρασης αλλά και από την οικογένειά του, οδηγεί αφενός σε περισσότερο θετική αντίδραση απέναντι στην αναπηρία και αφετέρου στην αυτονομία του ατόμου (De Leo et al, 1999). Εν τέλει, συνδέοντας τα αποτελέσματα της έρευνας με τις παραπάνω αντιλήψεις, παρατηρήθηκε ότι οι συμμετέχοντες με απώλεια όρασης που παρουσίασαν μεγαλύτερο βαθμό αυτονομίας και κοινωνικής συμμετοχής ήταν αυτοί που είχαν αποδεχτεί το οπτικό τους πρόβλημα και λάμβαναν περισσότερο θετική κοινωνική υποστήριξη.

Από τα αποτελέσματα τις έρευνας τονίστηκε η σημασία των προσωπικών στάσεων στην εκδήλωση συγκεκριμένης συμπεριφοράς των βλεπόντων απέναντι στα άτομα με οπτική αναπηρία. Ενδεχομένως, οι αρνητικές στάσεις που υφίστανται στην κοινωνία θα μπορούσαν να τροποποιηθούν μέσω της αλληλεπίδρασης ατόμων χωρίς αναπηρία με άτομα με αναπηρία και μέσω της εκπαίδευσης. Ειδικότερα, μέσω της εκπαίδευσης τα άτομα θα μπορούσαν να ενημερωθούν για τα διάφορα είδη αναπηρίας κι έτσι να αποβάλουν αρνητικά στερεότυπα και προκαταλήψεις. Επιπλέον, παρέχοντας στους ανθρώπους ευκαιρίες να αλληλεπιδράσουν με άτομα με αναπηρία πιθανώς να τους επιτρέψει να εντοπίσουν χαρακτηριστικά των ατόμων αυτών πέρα από την ύπαρξη της αναπηρίας.

5.2.10. Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, η παρούσα έρευνα είχε ως βασικό σκοπό την ανάδειξη των χαρακτηριστικών που εντοπίζονται σε ζευγάρια τα οποία αποτελούνται από ένα βλέπον μέλος κι από ένα μέλος με απώλεια όρασης. Για την συλλογή δεδομένων πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική ανασκόπηση καθώς και ποιοτικές συνεντεύξεις. Το δείγμα της έρευνας αποτελούταν από επτά ζευγάρια τα οποία διακρίθηκαν σε αυτά που ο ένας σύντροφος έχασε την όρασή του κατά την διάρκεια της σχέσης τους και σε αυτά που το πρόβλημα όρασης του ενός συντρόφου προϋπήρχε της σχέσης. Έπειτα από την διάκριση του δείγματος με κριτήριο τον χρόνο εμφάνισης του οπτικού προβλήματος στον έναν σύντροφο, στην έρευνα προστέθηκε ένας επιμέρους στόχος: η ανάδειξη των διαφοροποιήσεων μεταξύ των ζευγαριών ανάλογα με τον

χρόνο εμφάνισης του προβλήματος. Επιπλέον, ως βασική παράμετρος για την θετική αντιμετώπιση της οπτικής αναπηρίας από το ίδιο το άτομο με απώλεια όρασης, αναδείχθηκε η θετική κοινωνική υποστήριξη.

5.3. Περιορισμοί-βελτιώσεις

Παρ' όλο που τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων παρουσιάζουν ενδιαφέρον δεν είναι δυνατή η γενίκευσή τους εξαιτίας συγκεκριμένων περιορισμών οι οποίοι χαρακτήριζαν την έρευνα. Αρχικά, ένα από τα βασικότερα στοιχεία που δεν επιτρέπει την γενίκευση των συμπερασμάτων αφορά στον γεωγραφικό περιορισμό και τον μικρό αριθμό του δείγματος. Ενδεχομένως, τα πορίσματα της έρευνας να ήταν διαφορετικά στην περίπτωση που τα μέλη του δείγματος ήταν περισσότερα και προέρχονταν τόσο από την επαρχία όσο και από μεγαλύτερες πόλεις της χώρας. Ένα επιπλέον περιοριστικό στοιχείο της εργασίας ήταν η έλλειψη εμπειρίας της ερευνήτριας στην εκπόνηση τέτοιου είδους ερευνών γεγονός που πιθανώς ήταν εμφανές κυρίως στην πραγματοποίηση των συνεντεύξεων και στην καταγραφή – ανάλυση των δεδομένων ωστόσο καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε να εξασφαλιστεί ο μεγαλύτερος δυνατός βαθμός εγκυρότητας και αξιοπιστίας. Τροποποιήσεις που πιθανώς θα βελτίωναν την έρευνα αφορούν κυρίως στον τρόπο συλλογής δεδομένων. Επί παραδείγματι, κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων, η καταγραφή των στοιχείων πιθανώς να ήταν πληρέστερη αν πραγματοποιούνταν από δύο ερευνητές. Κάτι, τέτοιο θα εξασφάλιζε την συγκέντρωση λεκτικών στοιχείων αλλά και εξωγλωσσικών στοιχείων όπως οι εκφράσεις προσώπου των συμμετεχόντων.

5.4. Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Εν κατακλείδι, παρά την δυσκολία γενίκευσης των αποτελεσμάτων της, η παρούσα έρευνα θα μπορούσε να αποτελέσει έναυσμα για την πραγματοποίηση περισσότερων ερευνών στον τομέα των συντροφικών σχέσεων μεταξύ βλεπόντων και ατόμων με οπτική αναπηρία. Επιπροσθέτως, μέσα από την προκείμενη έρευνα αναδείχθηκαν ορισμένα ζητήματα που χρήζουν περαιτέρω διερεύνηση. Για παράδειγμα, ένα ενδιαφέρον θέμα θα ήταν η επίδραση της κοινωνικής υποστήριξης στην αυτονομία και την αποτελεσματικότητα των ατόμων με απώλεια όρασης σε δραστηριότητες της καθημερινότητάς τους. Η γνωστοποίηση των ευρημάτων τέτοιου είδους ερευνών πιθανώς να συνέβαλε στην τροποποίηση των αρνητικών στάσεων από την πλευρά

των βλεπόντων αλλά και στην συνειδητοποίηση των δυνατοτήτων τους από την πλευρά των ατόμων με αναπηρία.

6. Βιβλιογραφία

6.1 Ελληνόγλωσση

Βοσνιάδου, Σ.,(επιμ.), (1995). *Κείμενα Εξελικτικής Ψυχολογίας*. Αθήνα: Gutenberg.

Γαλανάκη, Ε., (2003). *Θέματα Αναπτυξιακής Ψυχολογίας: Γνωστική, Κοινωνική, Συναισθηματική Ανάπτυξη*. Αθήνα: Ατραπός.

Γυφτοπούλου, Α., (2011). *Sexuality: Οπτική Αναπηρία*. Ανακτήθηκε από: <http://www.zougla.gr/sexuality/article/sexuality-optiki-anapiria>. Τελευταία επίσκεψη: Μάιος 2012.

Δαφέρμος, Μ., (2002). *Η πολιτισμική – ιστορική θεωρία του Vygotsky: Φιλοσοφικές – Ψυχολογικές – Παιδαγωγικές Διαστάσεις*. Αθήνα: Ατραπός, σσ. 99 – 107.

Κοσμόπουλος, Α., (1995). *Σχαιοδυναμική Παιδαγωγική του Προσώπου*, (3^η εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρης, σσ. 236 – 247.

Κουτάντος, Δ., (2005). *Η εκπαίδευση Παιδιών και Νέων με Μειωμένη Όραση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Λαμπροπούλου, Β., & Λαλένη, Α., (1999). *Συμβουλευτική γονέων και έγκαιρη παρέμβαση*. Στο Β. Λαμπροπούλου (επιμ.) 2^ο Πακέτο Επιμόρφωσης: Διάγνωση – Αποκατάσταση Βαρηκοΐας. Συμβουλευτική Γονέων και Έγκαιρη Παρέμβαση (σελ.47-92).ΥΠΕΠΘ: Μονάδα Ειδικής Αγωγής/Κωφών Π.Τ.Δ.Ε. Παν/μίου Πατρών.

Μαλικιώση- Λοΐζου, Μ., (2009). *Η Συμβουλευτική Ψυχολογία στην Εκπαίδευση: Από την Θεωρία στην Πράξη*, (14^η εκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παπαδόπουλος, Ν., (1997). *Ψυχολογία: Εξελικτική – Προσωπικότητας – Ατομικών διαφορών – Κοινωνική – Ανθρώπινες Σχέσεις – Γενική Πειραματική*, (5^η εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις ιδίου.

Σταλίκας, Α., (2009). *Μέθοδοι Έρευνας στην Ψυχολογία*, (4^η εκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

6.2. Ξενόγλωσση και μεταφράσεις ξένων έργων

Arter, C., (2009). Το παιδί του Δημοτικού Σχολείου. Στο Mason, H. & McCall, S., (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε.), *Παιδιά και Νέοι με Προβλήματα Όρασης, Η Πρόσβαση στην Εκπαίδευση*, (2^η εκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 173 – 190.

Asendorpf, J., & Wilpers, S., (1998). Personality Effects on Social Relationships. *Journal of Personality & Social Psychology*, 74(6), 1531 – 1544.

Aviles, A., Anderson, T., & Davila, E., (2006). Child and Adolescent Social-Emotional Development Within the Context of School. *Child and Adolescent Mental Health*, 11(1), 32 – 39.

Bee, H., (1997). *The Developing Child*, (8th ed.). New York: Longman.

Bishop, S., & Ingersoll, G., (1989). Effects of Marital Conflict and Family Structure on the Self-Concepts of Pre- and Early Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 18(1), 25 – 38.

Bowen, J., (2010). Visual Impairment and its Impact on Self-Esteem. *British Journal of Visual impairment*, 28(1), 47 – 56.

- Bruce, I., Harrow, J., & Obolenskaya, P., (2007). Blind and Partially Sighted People's Perceptions of their Inclusion by Family and Friends. *British Journal of Visual Impairment*, 25(1), 68 – 75.
- Buunk, B., (2007). Δεσμός, έλξη και στενές σχέσεις. Στο Hewstone, M. & Stroebe, W. (επιμ.), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*, (3^η εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Chan, Ch., Lee, T., Yuen, H., & Chan, F., (2002). Attitudes Toward People With Disabilities Between Chinese Rehabilitation and Business Students: An Implication for Practice. *Rehabilitation Psychology*, 47(3), 324 – 338.
- Cheausuwantavee, T., (2002). Sexual Problems and Attitudes Toward the Sexuality of Persons With and Without Disabilities in Thailand. *Sexuality & Disability*, 20(2), 125 – 134.
- Cole, M., & Cole, S., (2001). *Η Ανάπτυξη των Παιδιών. Γνωστική και Ψυχοκοινωνική Ανάπτυξη Κατά την Νηπιακή και Μέση Παιδική Ηλικία*, (Β' Τόμος), (επιμ. Μπαμπλέκου, Ζ.). Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Cole, M., & Cole, S., (2001). *Η Ανάπτυξη των Παιδιών. Εφηβεία*, (Γ' Τόμος), (επιμ. Μπαμπλέκου, Ζ.). Αθήνα: Τυπωθήτω.
- De Leo, D., Hickey, P., Meneghel, G., & Cantor, C., (1999). Blindness, Fear of Sight Loss, and Suicide. *Psychosomatics: Journal of Consultation Liaison Psychiatry*, 40 (4), 339 – 344.
- Deshen, S., (1987). Coming of Age Among Blind People in Israel. *Disability, Handicap & Society*, 2(2), 137 – 149.
- Dey, I., (1993). *Qualitative Data Analysis: A User-Friendly Guide for Social Scientists*. London: Routledge.

- Durkin, K., (2007). Αναπτυξιακή κοινωνική ψυχολογία. Στο Hewstone, M. & Stroebe, W. (επιμ.), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*, (3^η εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Eekelaar, J., & Maclean, M., (2004). Marriage and the Moral Bases of Personal Relationships. *Journal of Law & Society*, 31(4), 510 – 538.
- Feinberg, D., (2008). Are Human Faces and Voices Ornaments Signaling Common Underlying Cues to Mate Value? *Evolutionary Anthropology*, 17(2), 112 – 118.
- Fischten, C., Goodrick, G., Amsel, R., & McKenzie, S., (1991). *Rehabilitation Psychology*, 36(3), 163 – 178.
- Galvin, R.D., (2005). Researching the disabled identity: contextualizing the identity transformations which accompany the onset of impairment. *Sociology of Health & Illness*, 27(3), 393 – 413.
- Gill, C., (1996). Dating and Relationship Issues. *Sexuality and Disability*, 14(3), 183 – 190.
- Guerette, A., & Smedema, S., (2011). The Relationship of Perceived Social Support with Well-Being in Adults with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 105(7), 425 – 439.
- Hartup, W., (1992). *Having Friends, Making Friends, and Keeping Friends: Relationships as Educational Contexts*. Ανακτήθηκε από <http://www.findthatpdf.com/search-17735781-hPDF/download-documents-hartupw.pdf.htm>. Τελευταία επίσκεψη: Ιούνιος 2012
- Hergenrather, K., & Rhodes, S., (2007). Exploring Undergraduate Student Attitudes Toward Persons With Disabilities: Application of the Disability Social Relationship Scale. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 50(2), 66 – 75.

- Hodapp, R., (2003). *Αναπτυξιακές Θεωρίες και Αναπηρία: Νοητική Καθυστέρηση, Αισθητηριακές Διαταραχές και Κινητική Αναπηρία*, (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Σπανδάγου, Η.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Hubbard, J., & Coie, J., (1994). Emotional Correlates of Social Competence in Children's Peer Relationships. *Merrill-Palmer Quarterly*, 40(1), 1 – 20.
- Hughes, S., Dispenza, F., & Gallup, G., (2004). Ratings of Voice Attractiveness Predict Sexual Behavior and Body Configuration. *Evolution and Human Behavior*, 25(5), 295 – 304.
- Huure, T., & Aro, H. (1998). Psychosocial Development among Adolescents with Visual Impairment. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 7(2), 73.
- Kef, S., & Decovic, M., (2004). The Role of Parental and Peer Support in Adolescents Well-Being: A Comparison of Adolescents with and without a Visual Impairment. *Journal of Adolescence*, 27(4), 453 – 466.
- Kelley, P., & Smith, P., (2009). *Independent Living Skills*. In Koenig, A., & Holbrook, M. (ed.) *Foundations of Education, Instructional Strategies for Teaching Children and Youths with Visual Impairments*, (2th ed.). New York: AFB Press.
- Kirkwood, R., (2009). Ο έφηβος. Στο Mason, H. & McCall, S., (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε.), *Παιδιά και Νέοι με Προβλήματα Όρασης, Η Πρόσβαση στην Εκπαίδευση*, (2^η εκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 191 – 199.
- Knapp, M., & Hall, J., (1997). *Noverbal Communication in human interaction*, (4th ed.). Fort Worth; Philadelphia: Harcourt Brace College Publishers.
- Levine, J., & Blackburn, A., (1946). Rehabilitation of the Newly Blinded. *Journal of Clinical Psychology*, 2(2), 140 – 145.

- Mason, J., (2010). *Η Διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας*, (9^η εκδ.), (επιμ. Κυριαζή, Ν.) . Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- McAnarney, E., (1985). Social Maturation: A Challenge for Handicapped an Chronically Ill Adolescents. *Journal of Adolescent Health Care*, 6(2), 90 – 101.
- McLaughlin, C., & Byers, R., (2001). *Personal and Social Development For All*. London: David Fulton.
- Meier, A., & Allen, G., (2008). Intimate Relationship Development During the Transition to Adulthood: Differences by Social Class. *New Directions for Child & Adolescent Development*, 2008(119), 25 – 39.
- Miller, E., Chen, R., Glover-Graf, N., & Kranz, P., (2009). Willingness to Engage Personal Relationships With Persons With Disabilities: Examining Category and Severity of Disability. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 52(4), 211 – 224.
- Newman, B., & Newman, Ph., (2007). *Theories of Human Development*. London: Lawrence Erlbaum.
- Palmer, C., (2007). Myths, stereotypes and self-perception: the impact of albinism on self-esteem. *British Journal of Visual Impairment*, 25(2), 144 – 154.
- Papakonstantinou, D., & Papadopoulos, K., (2009). Social support in the workplace for working-age adults with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 103(7), 393 – 402.
- Pfeiffer, J., & Pinquart, M., (2011). Control Strivings in Attaining Peer-Group Membership and Forming Romantic Relationships Among Adolescents with and without Visual Impairment. *British Journal of Visual impairment*, 29(2), 113 – 129.

- Pinquart, M., & Pfeiffer, J., (2011). Associations of Extroversion and Parental Overprotection with Forming Relationships with Peers Among Adolescents with and without Visual Impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 105(2), 96 – 107.
- Robson, C. (2002). *Real world research: a resource for social scientists and practitioner-researchers*. Malden; Oxford: Blackwell.
- Roe, J., (2008). Social Inclusion: Meeting the Socio-Emotional Needs of Children with Vision Needs. *British Journal of Visual Impairment*, 26(2), 147 – 158.
- Rosenblum, P., (2000). Perceptions of the Impact of Visual Impairment on the Lives of Adolescents. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 94(7), 434.
- Rosenblum, P., (1998). Best Friendships of Adolescents with Visual Impairments: A Descriptive Study. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 92(9), 593.
- Sacks, S., & Silberman, R., (2009). *Social Skills*. In Koenig, A., & Holbrook, M. (ed.) Foundations of Education, Instructional Strategies for Teaching Children and Youths with Visual Impairments, (2th ed.). New York: AFB Press.
- Santrock, J., (2007). *Child Development*, (11th ed.). Boston: McGraw-Hill Higher Education.
- Schmader, T., Johns, M., Forbes, Ch., (2008). An Integrated Process Model of Stereotype Effects on Performance. *Psychological Review*, 115(2), 336 – 356.
- Stassen Berger, K., (2006). *The Developing Person*, (7th ed.). New York: Worth.
- Stone, J., (2009). Κινητικότητα και δεξιότητες αυτονομίας. Στο Mason, H. & McCall, S., (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε.), *Παιδιά και Νέοι με*

Προβλήματα Όρασης, Η Πρόσβαση στην Εκπαίδευση, (2^η εκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 265 – 278.

Tuttle, D. W. & Tuttle, N. R., (2004). *Self-esteem and adjusting with blindness*. (3th ed.). Illinois: Charles C Thomas.

Véronneau, M., & Dishion, T. (2010). Predicting Change in Early Adolescent Problem Behavior in the Middle School Years: A Mesosystemic Perspective on Parenting and Peer Experiences. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38(8), 1125 – 1137.

Werner, C., & Parmelee, P., (1979). Similarity of Activity Preferences Among Friends: Those Who Play Together Stay Together. *Social Psychology Quarterly*, 42(1), 62 – 66.

Wilt, J., Cox, K., & McAdams, D., (2010). The Eriksonian Life Story: Development Scripts and Psychosocial Adaptation. *Journal of Adult Development*, 17(3), 156 – 161.

Wright, S., (2009). Η μετάβαση στην ενήλικη ζωή. Στο Mason, H. & McCall, S., (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε.), *Παιδιά και Νέοι με Προβλήματα Όρασης, Η Πρόσβαση στην Εκπαίδευση*, (2^η εκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 200 – 212.

Wright, S., (2009). Σταδιοδρομία και επαγγελματική εκπαίδευση. Στο H. Mason & S. McCall, (επιμ. Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Ντεροπούλου-Ντέρου, Ε.), *Παιδιά και Νέοι με Προβλήματα Όρασης, Η Πρόσβαση στην Εκπαίδευση*, (2^η εκδ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 213 – 228.

7. Παράρτημα

Στο παράρτημα της προκείμενης εργασίας έχει τοποθετηθεί το σύνολο των ερωτήσεων που χρησιμοποιήθηκαν κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων. Οι ερωτήσεις ομαδοποιήθηκαν σε αυτές που αφορούσαν στο βλέπον μέλος του ζευγαριού και σε αυτές που απευθύνονταν στο μέλος που αντιμετώπιζε προβλήματα όρασης.

7.1. Άτομο με Σ.Π.Ο.:

προσωπική αντίληψη:

- πόσο καιρό είστε μαζί;
- το πρόβλημα στην όρασή σας υπήρχε πριν από τη σχέση σας;
- πώς νομίζετε ότι ο/η σύντροφός σας αντιμετώπισε το πρόβλημα στην όρασή σας; Πιστεύετε ότι αυτό έχει πλέον αλλάξει;

επικοινωνιακή διάσταση:

- συζητάτε με τον/την σύντροφό σας για τους προβληματισμούς και τις ανησυχίες σας; Θεωρείτε ότι σας κατανοεί;
- κάθε ζευγάρι έχει τους δικούς του κώδικες επικοινωνίας. Εσάς ποίοι είναι οι δικοί σας;
- Θεωρείτε ότι ο/η σύντροφός σας σας αφήνει περιθώρια ώστε να εκφραστείτε ή να πράξετε ελεύθερα;

εργονομική διάσταση:

- συζείτε με τον/την σύντροφό σας
- για τις καθημερινές σας υποχρεώσεις χρειάζεστε την βοήθεια της/του συντρόφου σας;

[-όταν την χρειάζεστε, του/της το λέτε;]

-με ποιό τρόπο είναι καταμερισμένες οι καθημερινές δουλειές του σπιτιού; Υπάρχουν συγκεκριμένα κριτήρια; Με ποιό τρόπο επιλέχτηκαν;

[-όσο αφορά στη φροντίδα των παιδιών, οι υποχρεώσεις σας είναι με τον παραπάνω τρόπο κατανεμημένες; Σε όλες τις ηλικίες;]

-σε περίπτωση που ο σύντροφός σας δεν είναι στο σπίτι, μπορείτε να κάνετε μόνος/μόνη σας τις καθημερινές δουλειές;

-η μετακίνησή σας είναι αυτόνομη; πάντα; Αν όχι, ποιός σας βοηθάει;

-υπάρχουν δουλειές που δεν μπορείτε να κάνετε χωρίς τον/την σύντροφό σας;

συντροφικότητα:

-είχατε προηγούμενες σχέσεις; Αν ναι, αυτές ήταν με βλέποντες/ουσες ή όχι;

-ποιός έκανε την κίνηση για το πρώτο ραντεβού;

-τι ήταν αυτό που σας εντυπωσίασε στον/στην σύντροφό σας;

-ποιό ήταν εκείνο το στοιχείο/χαρακτηριστικό του/της συντρόφου σας που σας προσέλκυσε ερωτικά;

-υπήρξαν χρονικές φάσεις που κάποια στοιχεία χαρακτήριζαν τη σχέση σας περισσότερο από κάποια άλλα;(π.χ. πιο ανταγωνιστική, πιο σεξουαλική, πιο φιλική, πιο έντονη, πιο ήρεμη κ.λπ)

-Πώς βλέπετε τον εαυτό σας μέσα από αυτή τη σχέση; Θεωρείτε ότι έχετε αλλάξει στο πέρασμα του χρόνου;

-έχετε αγαπημένο στέκι ως ζευγάρι;

έχετε κάποια αγαπημένη συνήθεια ως ζευγάρι; αν ναι, ποιά είναι αυτή;

κοινωνική διάσταση:

- εργάζεστε;
- τι κάνετε στον ελεύθερο χρόνο σας;
- είστε μέλος κάποιου συλλόγου/δραστηριοποιείστε κάπου συγκεκριμένα;
- βγαίνετε με φίλους ο καθένας ξεχωριστά;
- οι περισσότεροι φίλοι σας είναι άτομα με προβλήματα όρασης ή βλέποντες;
- ποιά ήταν η αντίδραση του οικογενειακού και του φιλικού σας περιγύρου στο γεγονός ότι έχετε σχέση με έναν/μία βλέποντα/ουσα; Αυτή έχει αλλάξει στο πέρασμα του χρόνου;
- όταν βρίσκεστε σε δημόσιο χώρο, έχεις παρατηρήσει ποτέ κάποιες αντιδράσεις από τον κόσμο; Αν ναι, πώς νιώσατε; Πώς το διαχειριστήκατε;
- σας επηρεάζουν τα στερεότυπα που αφορούν στην αναπηρία;

7.2. Βλέπον άτομο:

προσωπική αντίληψη:

- πόσο καιρό είστε μαζί;
- το πρόβλημα στην όρασή σας υπήρχε πριν από τη σχέση σας;
- πώς νομίζετε ότι ο/η σύντροφός σου αντιμετώπισε το γεγονός ότι είστε βλέπων/ουσα; Πιστεύετε ότι αυτό έχει πλέον αλλάξει;

επικοινωνιακή διάσταση:

- συζητάτε με τον/την σύντροφό σας για τους προβληματισμούς και τις ανησυχίες σας;
- Θεωρείτε ότι σας κατανοεί;

-κάθε ζευγάρι έχει τους δικούς του κώδικες επικοινωνίας. Εσάς ποίοι είναι οι δικοί σας;

-Θεωρείτε ότι ο/η σύντροφός σας σας αφήνει περιθώρια ώστε να εκφραστείτε ή να πράξετε ελεύθερα;

εργονομική διάσταση:

-συζείτε με τον/την σύντροφό σας;

-για τις καθημερινές σας υποχρεώσεις χρειάζεστε την βοήθεια της/του συντρόφου σας;

[-όταν την χρειάζεστε, του/της το λέτε;]

-με ποιό τρόπο είναι καταμερισμένες οι καθημερινές δουλειές του σπιτιού; Υπάρχουν συγκεκριμένα κριτήρια; Με ποιό τρόπο επιλέχτηκαν;

[-όσο αφορά στη φροντίδα των παιδιών, οι υποχρεώσεις σας είναι με τον παραπάνω τρόπο κατανεμημένες; Σε όλες τις ηλικίες;]

-σε περίπτωση που ο σύντροφός σας δεν είναι στο σπίτι, μπορείτε να κάνετε μόνος/μόνη σας τις καθημερινές δουλειές;

-υπάρχουν δουλειές που δεν μπορείτε να κάνετε χωρίς τον/την σύντροφό σας;

συντροφικότητα:

-είχατε προηγούμενες σχέσεις; Αν ναι, αυτές ήταν με βλέποντες/ουσες ή όχι;

-το πρόβλημα όρασης του/της συντρόφου σας υπήρχε πριν τη σχέση σας;

-ποιός έκανε την κίνηση για το πρώτο ραντεβού;

-τι ήταν αυτό που σας εντυπωσίασε στον/στην σύντροφό σας;

-ποιό ήταν εκείνο το στοιχείο/χαρακτηριστικό του/της συντρόφου σας που σας προσέλκυσε ερωτικά;

-υπήρξαν χρονικές φάσεις που κάποια στοιχεία χαρακτήριζαν τη σχέση σας περισσότερο από κάποια άλλα;(π.χ. πιο ανταγωνιστική, πιο σεξουαλική, πιο φιλική, πιο έντονη, πιο ήρεμη κ.λπ)

-πώς βλέπετε τον εαυτό σας μέσα από αυτή τη σχέση; Θεωρείτε ότι έχετε αλλάξει στο πέρασμα του χρόνου;

-έχετε αγαπημένο στέκι ως ζευγάρι;

έχετε κάποια αγαπημένη συνήθεια ως ζευγάρι; αν ναι, ποιά είναι αυτή;

κοινωνική διάσταση:

-εργάζεστε;

-τι κάνετε στον ελεύθερο χρόνο σας;

-είστε μέλος κάποιου συλλόγου/δραστηριοποιείστε κάπου συγκεκριμένα;

-βγαίνετε με φίλους ο καθένας ξεχωριστά;

-οι περισσότεροι φίλοι σας είναι άτομα με προβλήματα όρασης ή βλέποντες;

-ποιά ήταν η αντίδραση του οικογενειακού και του φιλικού σας περιγύρου στο γεγονός ότι έχετε σχέση με ένα άτομο με προβλήματα όρασης; Αυτή έχει αλλάξει στο πέρασμα του χρόνου;

-όταν βρίσκεστε σε δημόσιο χώρο, έχεις παρατηρήσει ποτέ κάποιες αντιδράσεις από τον κόσμο; Αν ναι, πώς νιώσατε; Πώς το διαχειριστήκατε;

-σας επηρεάζουν τα στερεότυπα που αφορούν στην αναπηρία;

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

004000111363